

Nils Erik Lie

Torgersensaken – en analyse

Fjerde utgave

Nesodden, 27. november 2014

Innholdsfortegnelse		Side
1	Innledning	5
2	Vilkårene for gjenåpning	7
2.1	Strpl. § 391 nr. 3	7
2.2	Strpl. 392 andre ledd	8
2.2.1	Kommisjonens forståelse av bestemmelsen	8
2.2.2	Lovforarbeidene	8
2.2.3	Høyesteretts og Høyesteretts kjæremålsutvalgs/ ankeutvalgs forståelse av bestemmelsen	9
2.2.4	Betydningen av tidsfaktor og bevisumiddelbar het	15
3	Kravet til begrunnelse av kommisjonens avgjørelser	17
3.1	Lovkravet	17
3.2	Kommisjonens oppsummeringer i 2006-avgjørelsen	17
4	Kravet til innhold i sakkyndige uttalelser – generelt og i Torgersensaken	19
4.1	Generelt	19
4.2	Nærmere om odontologisk sakkyndighet	21
5	Bevisvurderingen i 1958	23
5.1	Generelt	23
5.2	Tannbittbeviset	23
5.3	Avføringsbeviset	27
5.4	Barnålbeviset	28
5.5	Prosedyre og rettsbelæring	30
5.5.1	Sakkyndigbevis	30
5.5.2	Øvrige bevis	32
5.6	Hva har lagretten vektlagt?	34
6	Nærmere om vitneforklaringene i 1958	37
6.1	Rigmor Johnsens innledende bevgelser	37
6.2	Vitner som har sett Torgersen i sentrum	39
6.2.1	Vitnene på Kafé Hjerterum	39
6.2.2	Astrid Tømmereek og Mario Casadio	40
6.2.3	Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse 17. desember 1958	44
6.2.4	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006	46
6.2.5	Oppsummering punkt 6.2	49
6.3	Vitner som har sett Rigmor Johnsen på veien fra Jernbanetorget til Skippergaten 6b	50
6.3.1	Lasse Etting	50
6.3.2	Esther Olsson	50
6.3.3	Arne Thoresen	51
6.3.4	Georg Syversen	52
6.3.5	Per Fonbæk	53

6.3.6	Sigrid Fjellberg	53
6.3.7	Olga Eriksen	54
6.3.8	Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse 17. desember 1958	55
6.3.9	Gjenopptakelseskomisjonens begrunnelse i 2006	56
6.4	Vitnepsykologiske problemstillinger i tilknytning til vitneforklaringene under avsnitt 6.3	60
6.4.1	Faktiske likheter og avvik	60
6.4.1.1	Lasse Etting	60
6.4.1.2	Esther Olsson	60
6.4.1.3	Arne Thoresen	61
6.4.1.4	Georg Syversen	62
6.4.1.5	Per Fonbæk	62
6.4.1.6	Sigrid Fjellberg	62
6.4.1.7	Olga Eriksen	62
6.4.2	Feilkilder	64
6.4.3	Betydningen av subjektiv sikkerhet	65
6.4.4	Oppsummering	66
6.5	Torgersens alibi	67
6.5.1	Generelt	67
6.5.1.1	Høyesteretts kjæremålsutvalgs og Gjenopptakelseskomisjonens vurderinger	67
6.5.1.2	Torgersens forklaringer	68
6.5.1.3	Familiens forklaringer	68
6.5.1.3.1	Dagmar Torgersen (Torgersens mor)	68
6.5.1.3.2	Dagmar Halvorsen (Torgersens søster)	69
6.5.1.3.3	Johan Torgersen (Torgersens bror)	69
6.5.1.3.4	Foreløpig oppsummering	70
6.5.1.3.5	Statsadvokat Dorenfeldt om familien	70
6.5.2	Returen med Gerd	71
6.5.2.1	Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre	71
6.5.2.2	Nærmere om tidsberegningen	72
6.5.2.2.1	Avgangstidspunktet	72
6.5.2.2.2	Turen frem til pågripelsen	74
6.5.2.2.3	Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre og uttalelse av 17. desember 1958	77
6.5.2.2.4	Pågripelsestidspunktet	77
6.5.2.2.5	Oppsummering punkt 6.5.2	78
6.5.3	Gerd Berg	78
6.5.4	Gerd Kristiansen	80
6.5.4.1	Foreliggende forklaringer	80
6.5.4.2	Gjenopptakelseskomisjonens begrunnelse	81
6.5.4.3	Vurdering av kommisjonens begrunnelse	82
6.5.4.4	Saksbehandlingsfeil	82
6.5.5	Johanne Olsen	84
6.5.6	Ørnulf Bergersen	87
6.5.6.1	Kommisjonens vurderinger	87
6.5.6.2	Nærmere om Bergersens forklaring	89
6.5.6.3	Saksbehandlingsfeil i 1958	92

6.5.6.3.1	Manglende etterlevelse av straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd	92
6.5.6.3.2	Fengselslege Leikvam som sakkyndig	92
6.5.5.3.3	Manglende utsettelsesbegjæring	94
6.6	Oppsummering av vitnebevisene	94
7	Avføringsbeviset	96
7.1	Generelt	96
7.2	De sakkyndiges konklusjoner	96
7.3	Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken i 2000/2001	97
7.4	Gjenopptakelseskomisjonens begrunnelse i 2006	98
7.4.1	Strpl. § 391 nr. 3	98
7.4.2	Strpl. § 392 andre ledd	98
7.5	Nærmere om avføringsbeviset	102
7.5.1	Hvordan kan Torgersen ha fått avføringen på seg?	103
7.5.2	Identitet?	104
7.5.2.1	Uttalelser fra de sakkyndige i 1958	105
7.5.2.2	Alternative kilder	107
7.5.2.3	Den sakkyndige Aaser og luktpøven	109
7.5.2.4	Hår i avføringen	111
7.5.2.5	Betydningen av celler av erter og hvete	112
8	Barnålbeviset	114
8.1	Innledning	114
8.2	Printz' habilitet som sakkyndig	115
8.3	De sakkyndiges konklusjoner	117
8.4	Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken 2000/2001	118
8.5	Gjenopptakelseskomisjonens begrunnelse i 2006	118
8.5.1	Strpl. § 391 nr. 3	118
8.5.2	Strpl. § 392 andre ledd	119
8.6	Nærmere om barnålbeviset	122
8.6.1	Representativitet	122
8.6.2	Nålens form og lengde	124
8.6.3	Alternative kilder for dressnålene	126
8.6.4	Oppsummering	127
9	Tannbittbeviset	128
9.1	De sakkyndiges konklusjoner	128
9.2	Begrunnelsen i gjenopptakelsessaken 2000/2001	128
9.3	Gjenopptakelseskomisjonens begrunnelse i 2006	128
9.4	Nærmere om tannbittbeviset	132
10	Åstedet og annet bevismateriale	134
11	Kommisjonens oppsummering	135
12	Oppsummering og avslutning	137

1 Forord til tredje utgave

Jeg var domstolleder i Borgarting lagmannsrett da den gjenopptakelsesbegjæring som ble avgjort ved lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, ble behandlet. Jeg hadde ingen direkte befatning med saken, men fulgte den i en viss utstrekning fra sidelinjen. I årene etter har jeg ikke sett noen grunn til å trekke i tvil de konklusjoner lagmannsrettens tre dommere, og i neste omgang Høyesteretts kjæremålsutvalg kom frem til.

I løpet av de siste månedene har jeg gått gjennom det alt vesentlige av det materiale som foreligger i saken, herunder samtlige politidokumenter, Borgarting lagmannsretts kjennelse av 18. august 2000, Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse i Rt-2001-1521, Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser av 8. desember 2006 og 30. september 2010, samt påtalemyndighetens uttalelser til kommisjonen i anledning av disse avgjørelsene. Jeg har også lest på ny Michael Grundt Spangs "Torgersensaken" fra 1973 og samtlige av dagspressens referater fra behandlingen av saken i Eidsivating lagmannsrett i dagene 2 – 16. juni 1958. Enelig har jeg gått gjennom øvrig materialet som ligger på nettet, herunder Ståle Eskelands utredning "Bevisene i Torgersen-saken" av 5. april 2005.

Denne gjennomgangen har hatt som konsekvens at jeg er blitt sterkt uroet over det som har skjedd. På grunnlag av det materialet som foreligger nå, kan jeg ikke forstå annet enn at domfellelsen i 1958 var gal. På det samme grunnlag stiller jeg meg også uforstående til unnlattelsen av å gjenoppta saken i 2000/2001 og i et hvert fall i 2006, ut fra det ytterligere materiale som forelå da.

Når det gjelder gjenopptakelseskommisjonen har jeg i det følgende først og fremst beskjeftiget meg med avgjørelsen av 8. desember 2006. Avgjørelsen av 30. september 2010 viser til denne i så stor utstrekning at det må være enighet om at den nyeste avgjørelsen faller som en konsekvens av eventuell opphevelse av 2006-avgjørelsen.

Jeg understreker at jeg ikke har noen foranledning til å ta noe direkte standpunkt til spørsmålet om skyld eller uskyld. Jeg går heller ikke inn i det som er anført om strpl. § 391 nr. 1 som grunnlag for gjenopptakelse. Mitt anliggende er utelukkende å vurdere om påtalemyndighetens bevisbyrde – plikten til å bevise hinsides en rimelig og fornuftig tvil at Torgersen var skyldig – ble oppfylt da saken ble behandlet i 1958, og i forlengelsen av dette om gjenåpningskriteriene i strpl. § 391 nr. 3, alternativt i § 392 andre ledd, er oppfylt i dag.

Ut fra den forståelse av § 391 nr. 3 som er lagt til grunn i Rt-2001-1521 blir spørsmålet da om det i dag er en rimelig mulighet for at lagretten hadde landet på at det forelå en rimelig og fornuftig tvil om Torgersens skyld, og dermed svart nei på de spørsmål som ble forelagt dem, dersom de nye omstendigheter og bevis – først og fremst nye sakkyndige erklæringer og uttalelser – som har kommet til etter hovedforhandlingen i 1958, også den gang hadde foreligget som en del av det samlede bevisbildet.

I forhold til § 392 andre ledd er hovedspørsmålet om det foreligger særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, eller – slik det er uttalt i lovforarbeidene og fulgt opp i rettspraksis – om saken alt i alt stiller seg slik at det bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd. Dette forutsetter en nåtidsvurdering, i motsetning til vurderingen etter strpl. § 391 nr. 3. I begge tilfeller skal det imidlertid skje en samlet vurdering av alt foreliggende bevismateriale, slik at den reelle forskjellen mellom de to innfallsvinklene er liten.

I tillegg til eventuelt nytt bevismateriale og nye sakkyndige vurderinger må også trekkes inn dagens generelle vitnepsykologiske kunnskaper ved vurderingen av de vitneforklaringer som ble avgitt under etterforskningen i 1957/58 og ved hovedforhandlingen i 1958. Slike kunnskaper er en del av bevislæren. Slik sett vil feil ved anvendelse av vitnepsykologiske setninger dreie seg om feil ved rettsanvendelsen og ikke ved bevisbedømmelsen.

I det følgende går jeg gjennom en del elementer som etter mitt skjønn er av betydning for vurderingen av spørsmålet om gjenåpning. Jeg understreker at det ikke dreier seg om noen fullstendig gjennomgang av alle relevante momenter i saken.

Gjennomgangen er betraktelig utvidet i forhold til førsteutgaven av 23. oktober 2013 og andreutgaven av 10. april 2014. Dette skyldes først og fremst at jeg har hatt tilgang til ytterligere materiale i saken. Dette har også medført at enkelte synspunkter er endret og nyansert i forhold til det jeg ga uttrykk for i førsteutgaven.

Tilføyelse til fjerde utgave

Fjerde utgave er i det alt vesentlige identisk med tredje utgave. Jeg har gjort noen få endringer og tilføyelser, rettet opp enkelte feil og utelatelser, og tilføyet et noteapparat med henvisninger til etterforskningsdokumentene.

2 Vilkårene for gjenåpning Vurderingskriteriene i strpl. § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd

2.1 Strpl. § 391 nr. 3

Kommisjonens generelle redegjørelse for rettstilstanden på side 89-90 i 2006-avgjørelsen er korrekt. Det vises på side 89 til at "en rimelig mulighet har vært ansett tilstrekkelig", og uttales på side 90:

"Det er grunn til å understreke at det ved vurderingen av hva som er nytt, må sammenlignes med hva som har vært fremlagt for den dømmende rett. Det kan ikke i seg selv hindre gjenopptakelse etter § 391 nr. 3 at de omstendigheter som påberopes har vært fremlagt i forbindelse med en tidligere gjenopptakelsesbegjæring, jf. Rt. 2005 s. 1665."

Et annet spørsmål er i hvilken utstrekning det fremgår av kommisjonens avgjørelse at den også har lagt denne rettstilstanden til grunn for sine vurderinger. Jeg kommer tilbake til dette spørsmålet nedenfor.

Kriteriet "rimelig mulighet" er utdypet slik i Rt-2004-1429:

"Dette vilkåret er i rettspraksis forstått slik at det kreves en rimelig mulighet – men ikke så meget som overvekt av sannsynlighet – for at det nye som påberopes, ville ha ført til en annen avgjørelse om det hadde foreligget på et tidligere tidspunkt da straffesaken ble behandlet og avgjort. Betydningen av de påberopte nye omstendigheter eller bevis må vurderes i sammenheng med betydningen av det øvrige bevismaterialet som foreligger i saken. Det er først når frifinnelse mv. etter en slik samlet bevisbedømmelse fremstår som en rimelig mulighet, at de nye forhold gir grunnlag for gjenopptakelse etter bestemmelsen."

Det synes å være enighet om hva som kan være nye omstendigheter eller bevis, jf. Bjerke, Keiserud og Sæther, Straffeprosessloven, kommentarutgave (4. utgave), s. 1329-1330, hvor det uttales:

"Nye sakkyndige erklæringer kan brukes som grunnlag for gjenåpning, selv om de ikke er basert på nytt materiale, se Rt.1990 s. 253, 1994 s.1149, 2002 s.1726 og 2005 s.1665. Nye undersøkelser av teknisk bevismateriale i saken, eksempelvis med grunnlag i nye metoder eller ny generell innsikt, vil kunne anses som nye bevis. Også nye sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer av tidligere sakkyndiges uttalelser, vil kunne anses som nye bevis, i ethvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning, jf. Rt.2001 s. 1521 (s. 1538)."

Disse uttalelsene er som det fremgår, hentet fra premissene i Rt-2001-1521 (side 1538).

I lovforarbeidene (NUT 1969:3 side 344) er det tilsvarende uttalt:

"Det bemerkes at nye sakkyndige erklæringer etter komitéens mening må betraktes som nye bevis, selv om de er bygget på det samme materiale som har foreligget tidligere (Jfr. Rt-1964-1426)."

Det er også enighet om at kriteriet "nytt" viser tilbake til den opprinnelige hovedforhandlingen. At materiale som påberopes nå, i stor utstrekning har vært vurdert også

ved tidligere anledninger, forhindrer derfor ikke at det må vurderes på ny som element i et samlet bevisbilde. Tidligere avgjørelser har ingen rettskraftsvirkning. En avgjørelse må imidlertid kunne henvise til tidligere avgjørelser og den begrunnelse som måtte være gitt der. Etter omstendighetene må dette også kunne gjøres kortfattet. Det må imidlertid fremgå at det er foretatt en ny og selvstendig vurdering av de anførselene som er fremsatt, og at hele bevisbildet – bestående av gamle og nye elementer – er vurdert under ett.

2.2 § 392 andre ledd

2.2.1 Kommisjonens forståelse av bestemmelsen

Kommisjonen uttaler side 90:

”Både før og etter lovendringen i 1993 har bestemmelsen i § 392 annet ledd vært ment som en ytterste sikkerhetsventil i de tilfeller der dommens riktighet har fremstilt seg som (meget) tvilsom, og ”saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd”.”

Betegnelsen ”ytterste sikkerhetsventil ” er åpenbart hentet fra kommentarutgaven side 1334. Den er ikke benyttet i forarbeidene, som bare omtaler ”den foreslåtte sikkerhetsventil”. Uttrykket ”ytterste sikkerhetsventil” er anvendt i enkelte avgjørelser av Høyesteretts kjæremålsutvalg uten egentlig belegg i forarbeidene, jf. f. eks. Rt-2001-612 og Rt-2004-357. I Rt-1998-11 uttales at adgangen ”har vært omtalt som en ekstraordinær gjenopptakelsesadgang”. I Rt-1999-554. Rt-2001-925 og Rt-2004-449 nøyter henholdsvis Høyesterett og utvalget seg med betegnelsen ”sikkerhetsventil”. Kommisjonens sitat er hentet fra Andenæskomiteén, jf. nedenfor under 2.2.2. Det har også vært angitt som hovedelement i begrunnelsen i flere av avgjørelsene nevnt ovenfor.

2.2.2 Lovforarbeidene

Bestemmelsen ble innført i strpl. 1981 – med ordlyden ”meget tvilsomt”. Dette ble endret ved toinstansordningens ikrafttreden i 1995 til ”tvilsomt”.

Andenæskomiteén uttalte (NUT 1969:3):

”Det er her et vilkår at særlige forhold gjør det tvilsomt om skyldspørsmålet er riktig avgjort. Adgangen til gjenopptagelse blir for så vidt videre enn etter dansk lov, jf. foran. Å konstatere at bevisene, slik som de forelå under hovedforhandlingen, ikke har vært riktig bedømt, synes å være en umulig oppgave, særlig når bevisførselen under hovedforhandlingen ikke har vært protokollert (...). Det avgjørende bør være om saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd. Komiteén har vært i tvil om man i likhet med den svenske lov skulle stille krav om at det iallfall foreligger noe av nye kjensgjerninger eller bevis, men er blitt stående ved et benektende svar. Det kan for eksempel tenkes at det egentlig ikke foreligger nye bevis, men en ny analyse av beviskjeden som får dommen til å fremstå i et tvilsomt lys. Det bemerkes at nye sakkyndige erklæringer etter komitéens mening må betraktes som nye bevis, selv om de er bygget på det samme materiale som har foreligget tidligere (Jfr. Rt-1964-1426).

Den foreslåtte sikkerhetsventil bør brukes med stor varsomhet. Dette har man i annet ledd søkt å gi uttrykk for ved å stille også det vilkår at ”tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny”.

Det er grunn til å merke seg at kjæremålsutvalgets kvalifikasjonskrav i Rt-2001-1521 – aksept av nye evalueringer som bevis ”i ethvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning” – ikke finner støtte i lovforarbeidene. Det er også grunn til å merke seg at komitéen anså ”ny analyse av bevisskjeden som får dommen til å fremstå i et tvilsomt lys” som grunnlag for gjenopptakelse. Dette går jo rett inn i Torgersensaken.

Til Andenæskomiteéns utkast sa departementet:

”Departementet er for sitt vedkommende enig med komitéen i at det er ønskelig med en sikkerhetsventil av den art som er foreslått. Det er imidlertid av vesentlig betydning at den praktiseres med stor varsomhet, noe komitéen også gir uttrykk for. Departementet vil i denne sammenheng særlig vise til uttalelsen fra Dommerforeningen om at grunnlaget for avgjørelsen i gjenopptakssaken kan bli dårligere enn i den opprinnelige sak.

Man har søkt å gi uttrykk for disse intensjoner ved å kreve at det skal være ”meget tvilsomt” om dommen er riktig. Under henvisning til Riksadvokatens uttalelse nevner man at det må være klart at det ikke er tilstrekkelig for gjenopptak at det f.eks. har vært drevet en pressekampanje til fordel for domfelte som i store kretser av offentligheten har sådd tvil om riktigheten av dommen. Det er den domstol som skal treffe avgjørelsen i spørsmålet om gjenopptak som må finne riktigheten av den avsatte dom meget tvilsom, og denne prøving må selvsagt skje etter vanlige prinsipper for domstolsprøving.”

Det er naturlig å lese departementets endring av ”tvilsomt” til ”meget tvilsomt” som en understrekning av de kravene til gjenopptakelse som komitéen hadde lagt til grunn, ikke som noen skjerping av kravene i forhold til komitéens utgangspunkt.

Justiskomiteén uttalte (Innst. O. nr. 37 (1980-81) side 39:

”Praktisk viktigere meiner komitéen regelen i andre leden er. Det er her eit krav at det må ligge føre ”særlige forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny.” Komitéen ser det som ein fordel at ein får ein slik regel, men vil slutte seg til utvalet si utsegn på side 344 om at ”Den foreslåtte sikkerhetsventil bør brukes med stor varsomhet”.

Endringen i 1995 var begrunnet med behovet for å myke mulighetene for gjenopptakelse noe opp. Det ble understreket at reglene fortsatt skulle praktiseres strengt. Noe dramatisk skifte innebar lovendringen i 1995 ikke. I Rt-2003-1389 avsnitt 100 beskrives ”en noe videre adgang til gjenopptakelse ved at det ikke kreves at de særlige forhold gjør det ”meget” tvilsomt om dommen er riktig”. Dette er åpenbart en riktig måte å se det på. Både før og etter lovendringen har det vært vist til sitatet fra Andenæskomiteén som avgjørende kriterium.

2.2.3 Høyesteretts og Høyesteretts kjæremålsutvalgs/ankeutvalgs forståelse av bestemmelsen

En gjennomgang av praksis viser at bevissituasjonen og de bevis som har vært ført for den dømmende rett, i stor utstrekning har vært undergitt en konkret vurdering ut fra den informasjon som har foreligget, også i lagrettesaker, og at denne informasjonen har vært tillagt avgjørende vekt når saker har vært besluttet gjenopptatt eller gjenåpnet.

2.2.3.1 Rt-1988-824

I Rt-1988-824 er det understreket at det må foretas en samlet vurdering:

”I forhold til § 392 annet ledd må det også foretas en samlet vurdering. Er det som er anført i gjenopptakelsessaken i sum av slik karakter at det gir grunnlag for gjenopptakelse?”

2.2.3.2 Rt-1996-280

I Rt 1996-280 hadde en saksbehandlingsanke knyttet til en utsettelse av hovedforhandlingen i lagmannsretten vært vurdert generelt, noe som hadde særlig uheldige konsekvenser for enkelte av de tiltalte. Utsettelsen hadde også hatt særlig negativ effekt for den ene tiltalte. Lagmannsrettens domspremisser var også uklare med hensyn til hva hans medvirkning hadde bestått i.

Høyesteretts kjæremålsutvalg understreket innledningsvis etter å ha henvist til § 392 andre ledd:

”Her stilles det ikke noen krav om nye bevis knyttet til skyldspørsmålet, men det forutsettes å skulle foreligge ”særlige forhold”.”

Avslutningsvis ble det oppsummert slik:

”Høyesteretts kjæremålsutvalg finner etter en samlet vurdering av bevisituasjonen og den behandling den kjærende parts sak fikk, at vilkårene for gjenopptakelse etter § 392 annet ledd må anses å foreligge for så vidt gjelder den post i tiltalen som her er behandlet.”

2.2.3.3 Rt-1996-1018

I Rt-1996-1018 er det uttalt:

”Kjæremålsutvalget peker på at det i § 392 ikke er oppstilt noen begrensning med hensyn til hva slags ”særlige forhold” som kan telle med ved vurderingen av om det er tvilsomt om en fellende dom er riktig, og noen slik begrensning kan heller ikke leses ut av forarbeidene til bestemmelsen, jf Rt-1995-165. Det stilles heller ikke noe krav om nye bevis knyttet til skyldspørsmålet, men det forutsettes å skulle foreligge særlige forhold, jf. Rt-1996-280.”

Det element det deretter ble lagt avgjørende vekt på, var at partene var domfelt i lagmannsretten med tre mot to stemmer, noe som ville ha medført frifinnelse etter innføringen av kvalifisert flertall i 1993.

2.2.3.4 Rt-1997-1186

I Rt-1997-1186 hadde lagmannsretten besluttet saken gjenopptatt etter strpl. § 391 nr. 3 på grunnlag av tre nye påberopte forhold, herunder en ny rettsmedisinsk vurdering. Kjæremålsutvalget uttalte at ingen av disse elementene kunne anses som nye bevis eller omstendigheter av betydning, men besluttet saken gjenopptatt etter § 392 andre ledd, og har åpenbart vektlagt de påberopte momentene ved denne vurderingen.

Utvalget uttalte avslutningsvis:

”Lagmannsretten har pekt på at det ikke er tekniske bevis som knytter domfelte til drapet. Domfellelsen er basert på den samlede beviskraft av en rekke omstendighetsbevis. Sentralt i beviskjeden er de omstendigheter som taler mot at domfelte befant seg i sitt hjem i det aktuelle tidsrom. Gjennom den umiddelbare bevisførsel har den dømmende rett hatt grunnlag for å danne seg en begrunnet oppfatning om vekten av de foreliggende bevis, hver for seg og samlet. De forhold som begrunner gjenopptakelsesbegjæringen har bare betydning for en begrenset del av det samlede bevismateriale. Det sier seg selv at den domstol som i en sak av denne karakter skal vurdere spørsmålet om gjenopptakelse på grunnlag av disse forhold vil ha et mindre tilfredsstillende grunnlag for sin vurdering av skyldspørsmålet enn den dømmende rett i sin tid hadde.

Kjæremålsutvalget har vært i tvil om de forhold lagmannsretten har vektlagt kan sies å være særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig. Alt i alt har utvalget imidlertid ikke funnet tilstrekkelig grunnlag for å fravike lagmannsrettens vurdering. Utvalget antar at i en helhetsvurdering som i en sak av denne karakter må foretas ved bedømmelsen etter straffeprosessloven § 392 annet ledd, bør det i tvilstilfelle kunne ses hen til at domfelte bare har fått spørsmålet om han er skyldig i drap prøvet i én instans.”

Her var altså situasjonen at det forelå en ny rettsmedisinsk uttalelse med en avvikende vurdering av dødstidspunktet, at det var lansert en alternativ teori med hensyn til dødsårsaken, og at det var tilbudt et nytt bevis i form av vitneforklaring fra representant for Krisesenteret angående voldsbruk fra fornærmedes ektefelle, noe som allerede hadde vært gjenstand for dokumentasjon under hovedforhandlingen. Bevisene mot domfelte synes i det vesentlige å vært forklaringer fra tre vitner som hevdet at de så domfelte på et tidspunkt han selv hevdet å ha vært hjemme. Lagmannsretten pekte også på at han ble antatt å ha hatt et motiv for drapet.

Her ser vi altså at kjæremålsutvalget på samme måte som lagmannsretten har gått inn i bevisførselen og foretatt en konkret vurdering av denne, og blitt stående ved at saken skulle tillates gjenopptatt etter strpl. § 392 andre ledd, til tross for merknadene angående umiddelbar bevisførsel for den dømmende rett, og til tross for nye momenter av relativt beskjeden vekt. At de enkelte bevisenelementene – omtalt som omstendighetsbevis – hver for seg må ha stått svakt, må åpenbart ha vært tillagt vesentlig vekt.

Det er også grunn til å merke seg uttalelsen om betydningen av at skyldspørsmålet bare var prøvet i en instans.

2.2.3.5 Rt-1997-1372

I Rt-1997-1372 gjenopptok kjæremålsutvalget en voldtektssak. Det eneste bevis i saken var fornærmedes forklaring. Utvalget uttalte:

”Uten en forklaring fra fornærmede som fjernet all rimelig tvil om at samleiet ikke var frivillig og all rimelig tvil om at domfelte ved den utuktige omgang var seg bevisst dette, ville det ikke være grunnlag for domfellelse. Fornærmedes troverdighet vil være avgjørende. Kan det med grunn reises spørsmål ved troverdigheten av den forklaring hun ga for den dømmende rett, vil grunnlaget for domfellelse svikte.”

Etter å ha gjengitt deler av et avholdt bevisopptak, uttalte utvalget:

”Men utvalget finner det vanskelig å se bort fra en del av den tvil om troverdighet som her er reist, blant annet den tvil om troverdighet hos fornærmede som kan knyttes opp til politiavhøret av F.”

Deretter konkluderte utvalget:

”Utvalget har ikke grunnlag for å fastslå at det her foreligger en slik bevisvil at utfallet av en ny realitetsprøving må bli frifinnelse. Det utvalget fastslår er at det er skapt slik usikkerhet omkring fornærmedes troverdighet at det bør skje en ny prøvelse av saken, for derved – om mulig – å få klarlagt om denne usikkerheten omkring troverdigheten dekker en realitet eller ikke, og ved det om det er grunnlag for frifinnelse eller om domfellelsen må opprettholdes.”

Her gikk altså utvalget inn og overprøvde den troverdighetsvurdering som lagretten må ha gjort, på grunnlag av et etterfølgende bevisopptak. Det ble også understreket at det er usikkerheten omkring troverdigheten som var avgjørende for gjenopptakelsesspørsmålet, og at det ikke var tatt noe konkret standpunkt til troverdighetsspørsmålet.

Usikkerhet omkring et sentralt vitnes troverdighet har altså vært ansett som tilstrekkelig grunnlag for gjenopptakelse.

2.2.3.6 Rt-1998-11

Rt-1998-11 gjaldt gjenopptakelse av den fellende dommen mot syv domfelte for falsk forklaring i den såkalte politivoldssaken fra Bergen.

Kjæremålet over lagmannsrettens kjennelse ble behandlet i avdeling. Høyesterett uttalte bl.a.:

”Gjennomgangen av rettsbøkene og dommene i de enkelte sakene etterlater det inntrykk at polititjenestemennenes forklaringer har vært utslagsgivende i samtlige saker. Det gjelder særlig i sakene mot A og C, hvor det ikke var andre vitnebevis. I de øvrige sakene er det i noen grad andre bevis, men disse synes ikke å kunne ha vært av tungtveiende betydning for fellelse i en straffesak.

Etter dette er det nærliggende at lagrettene har avgjort skyldspørsmålet ut fra den store troverdighet polititjenestemenn generelt nyter, og ikke minst i forhold til folk med tung kriminell belastning. Tjenestemennenes forklaringer har vært tatt som bevis for at beskyldningene var usanne og straffbare. Av grunner som jeg har redegjort for, burde ikke deres vitneprov tillegges en slik beviskraft i bumerangsakene.

Som nevnt foreligger det forhold som kan tyde på at domfellelsene i samtlige saker i det vesentlige er forankret i en bevisførsel bygget på uttalelser fra de involverte personer – polititjenestemennene og den pågrepne -, og der tjenestemennenes uttalelser er blitt tillagt avgjørende vekt. Dette er ikke en bevisvurdering som i tilstrekkelig grad tar hensyn til den viktige rettssikkerhetsgarant som ligger i at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Jeg mener i vårt tilfelle at dette er tilstrekkelig til å oppfylle lovens krav om at ”særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig”.

Selv om saken var spesiell, er den allikevel et nytt eksempel på at Høyesterett i gjenopptakelsessaken har overprøvd den bevisvurderingen som fant sted for den dømmende rett i en lagrettesak.

2.2.3.7 Rt-1999-256

I denne saken, hvor lagmannsretten hadde fått fremlagt et dokumentbevis som ga et galt bilde av saksforholdet, uttalte kjæremålsutvalget bl.a.:

”Det at lagmannsretten – på et grunnlag som iallfall svikter på et sentralt punkt – avfeier domfeltes forklaring, må kunne ha hatt betydning for hvorledes retten også i andre sammenhenger bedømte hans troverdighet. Dessuten er det ikke til å unngå, i en sak som nærværende, at når det legges frem et slikt dokumentbevis som gir uttrykk for et faktum i forhold til tiltalte som det ikke er dekning for, reiser det spørsmål ved kvaliteten og riktigheten også av andre sider ved bevisførselen.

Etter utvalgets mening er man her i en situasjon hvor ”saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett er skjedd, jf Straffeprosesslovkomitéens innstilling side 344.”

Denne avgjørelsen viser at svikt ved et sentralt beviselement kan ha overføringsverdi ved vurderingen av andre beviselementer i samme sak.

2.2.3.8 Rt-1999-554

I Rt-1999-554 – den såkalte colombianersaken – som var overført til behandling i avdeling, uttalte førstvoterende bl.a. følgende:

”Spørsmålet om gjenopptakelse må vurderes med utgangspunkt i domspremisser og tilgjengelig bevismateriale. Skyldspørsmålet er avgjort på grunnlag av umiddelbar bevisføring med forklaringer fra de tiltalte og vitner. I saken her er skyldspørsmålet avgjort av en lagrette, og det foreligger således ikke domsgrunner på dette punkt. Det finnes ikke lydbåndopptak fra hovedforhandlingen eller noen form for offisielt referat eller nedtegnelser av forhandlingen. Bevisgrunnlaget i gjenopptakelsessaken bygger på analyser av politiforklaringene i saken og av indisiebevisene. Dessuten er fremlagt de notater As forsvarer i lagmannsretten, advokat Truls Dramer, tok under hovedforhandlingen fra avhørende av de tiltalte og vitner.

Jeg går så over til den konkrete vurdering. To bevis må ha stått helt sentralt for lagmannsretten under hovedforhandlingen og gjør det nå i vurderingen av om det er grunnlag for gjenopptakelse. Det er forklaringene til C og A. Resultatet av bevisbedømmelsen må i stor grad bero på hva som kan utledes av disse forklaringene og den troverdighet de har, holdt mot det strenge krav til bevisovervekt for domfellelse. I noen grad kommer også indisiebevis og det som mer generelt kan kalles de ytre omstendigheter, inn i bevisvurderingen. Men jeg finner grunn til å påpeke allerede her at det som kan utledes av slike forhold er begrenset i denne saken. Derimot er det ett vitnebevis i saken som går direkte på troverdigheten av As forklaring og som etter min mening meget vel kan ha vært avgjørende for domfellelsen av ham. Det er politiforklaringen til F, en forklaring som trolig best kan karakteriseres som stigmatiserende for ham. Forklaringen skulle, som jeg kommer tilbake til, ikke vært tillatt opplest. Opplesningen av denne forklaringen, sammenholdt med det vi nå vet om F og hans manglende troverdighet, tilsier etter min mening at kravet om gjenopptakelse må tas til følge.

Førstvoterende foretok deretter en detaljert gjennomgang av de omtalte politiforklaringene og konkluderte med at tiltaltes troverdighet kunne ha vært avgjørende for bevisbedømmelsen som ledet frem til domfellelsen, og at forklaringen fra den omtalte F, som ikke skulle ha vært opplest og som hadde adresse til domfeltes troverdighet, kunne ha hatt betydning i denne bevisbedømmelsen. Dissensen i saken gjaldt ikke metoden, men den konkrete vurderingen av de aktuelle politiforklaringene.

Saken er et godt eksempel på konkret vurdering av hva som må ha vært avgjørende for lagretten, og på at avgjørelsen er truffet på en nærmere analyse av politiforklaringene, uten problematisering av at forklaringene i retten kunne ha falt annerledes ut.

2.2.3.9 Rt-2003-1389

I Rt-2003-1389 (Fritz Moen) er det uttalt i avsnitt 101 og 102:

”I den helhetsvurderingen som må foretas etter § 392 annet ledd, bør det i tvilstilfeller kunne ses hen til at domfelte bare har fått bevisspørsmålet under skyldspørsmålet prøvd i en instans, jf. Rt-1992-698 på side 711 og Rt-1997-1186 på side 1191.

Ved avgjørelsen av krav om gjenopptakelse etter § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd har det vesentlig betydning at den dømmende rett traff sin avgjørelse på grunnlag av umiddelbar bevisførsel, jf. Rt-2000-2142 og Rt-2001-1521. En begjæring for om gjenopptakelse for Høyesteretts kjæremålsutvalg avgjøres på grunnlag av middelbar bevisførsel. Bevisumiddelbarhet er et bærende prinsipp i straffeprosessen. Ved de forklaringene som gis, og de tilføyelser, endringer eller avklaringer som skjer ved eksaminasjon i retten, og det inntrykk som formidles gjennom opptreden i rettssalen og under åstedsbefaringer, har den dømmende rett gjennomgående et langt bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten og holdbarheten av forklaringene enn det som kan oppnås ved lesing av de dokumentene hvor forklaringene er nedtegnet.”

I avsnitt 142 uttales det videre i tilknytning til § 392 andre ledd:

”Da skyldspørsmålet er avgjort av lagretten, kjenner man ikke detaljene i det faktum den fant bevist, og hvordan de enkelte bevis ble vektlagt. Hensett til at det verken forelå vitneforklaringer eller tekniske bevis som direkte knyttet A til drapet, må hans egne forklaringer sammenholdt med funnene på åstedet ha stått sentralt i lagrettens bevisvurdering. Da troverdigheten av hans tilståelser også står sentralt i C-saken, finner kjæremålsutvalget det nødvendig å gå detaljert gjennom utviklingen i forklaringene.”

Synspunktet i avsnitt 101 har tilsvarende gyldighet i Torgersensaken. Han har bare fått skyldspørsmålet prøvet i en instans.

Ellers er denne saken et nytt eksempel på at de anførte betenkeligheter med hensyn til umiddelbar bevisførsel ikke har forhindre kjæremålsutvalget i å foreta en omfattende og konkret bevisvurdering på grunnlag av det etterforskningsmateriale som har foreligget.

2.2.3.10 Oppsummering

Praksis fra Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg kan etter dette oppsummeres slik:

Det bærende kriteriet har både før og etter lovendringen i 1995 vært hvorvidt det ”etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd”, slik det i sin tid ble uttrykt av Andenæskomiteén. Det er vanskelig å finne spor av at det skjedde noen reell oppmyking i forbindelse med lovendringen i 1995. Betydningen av umiddelbar bevisførsel for den dømmende rett har vært understreket, men dette har ikke forhindre en detaljert gjennomgang av bevisbildet med utgangspunkt i foreliggende etterforskningsdokumenter, også i saker hvor skyldspørsmålet har vært avgjort av en lagrett.

Det er understreket at det skal finne sted en helhetsvurdering, noe som altså innebærer en nåtidsvurdering av alt materiale som vært presentert i saken, både for den dømmende rett og i

forbindelse med gjenopptakelses- eller gjenåpningssaken, og det har vært vist til at det i tvilstilfelle skal vektlegges at skyldspørsmålet bare har vært behandlet i en instans.

2.2.4 Betydningen av tidsfaktor og bevisumiddelbarhet

Tidsfaktoren og bevisumiddelbarheten har vært omtalt som kompliserende faktorer.

I Rt-2001-1521, som det også er vist til i Rt-2003-1389, er det uttalt på side 1538:

”Bevisumiddelbarhet – at den dømmende rett selv skal høre tiltalte og vitnene – er et bærende prinsipp i straffeprosessen. Ved de forklaringer som avgis, og de tilføyelser, endringer og avklaringer som skjer gjennom eksaminasjon i retten, og ved det inntrykk som formidles gjennom den personlige opptreden i rettssalen, får den dømmende rett et langt bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten og holdbarheten av forklaringer enn man kan få ved lesing av dokumenter der forklaringene er nedtegnet.

De hensyn som i sin alminnelighet tilsier at gjenopptakelsesretten viser varsomhet i overprøvingen av en avgjørelse truffet etter umiddelbar bevisførsel, forsterkes med tiden. Nye forklaringer vil gjennomgående preges av at erindringer svekkes og forskyves over tid, eller forklaringer lar seg ikke gjenta. Tekniske bevis vil kunne reduseres i verdi eller gå tapt.

Av betydninger er det også om den avgjørelse som søkes gjenopptatt, er begrunnet eller ikke. I saker med lagrette, der avgjørelsen av skyldspørsmålet ikke er begrunnet, lar det seg normalt vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorledes de enkelte bevis i sin tid ble vurdert av lagretten. Lagretten må forutsettes å ha bygget på en samlet vurdering av det bevismateriale som ble presentert. Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre. Men utover dette må den domstol som tar stilling til gjenopptakesspørsmålet, vise tilbakeholdenhet med å forutsette hvorledes lagretten har vektlagt enkelte bevis i forhold til andre.”

Disse uttalelsene siteres av kommisjonen på side 52 i 2006-avgjørelsen.

Disse betraktningene fra kjæremålsutvalget har utvilsomt gyldighet så langt de rekker. Men de er begrenset til å gjelde ordinær bevisførsel – altså forklaringer fra tiltalte og vitner, samt realbevis. De har liten relevans når det dreier seg om sakkyndige erklæringer, i særlig grad når det som i denne saken må legges til grunn at det har vært samsvar mellom de skriftlige sakkyndige erklæringene og det som har vært fremført i retten. Det vises for så vidt til gjennomgangen nedenfor under punkt 2.2 – 2.4. Det er påfallende at kjæremålsutvalget ikke – og da heller ikke kommisjonen – på generelt grunnlag har uttalt seg om den sentrale problemstillingen i den foreliggende sak – de bevis som består av sakkyndige erklæringer og betydningen av at disse blir imøtegått og avsvakket ved senere sakkyndige erklæringer.

Lilandsaken – Rt-1994-1149 – er vårt mest illustrerende eksempel på gjenopptakelse/gjenåpning på grunnlag av nye sakkyndige vurderinger. De opprinnelige rettsmedisinske sakkyndige hadde lagt til grunn at den ene av de to drapsofrene hadde levd 12-15 timer etter skaden. Seks nye sakkyndige – fem av dem privatengasjert og en rettsoppnevnt – ga under gjenopptakessaken sammenfallende uttrykk for at dette var galt. Høyesteretts kjæremålsutvalg sammenfattet deres uttalelser slik (s. 1156):

”De nye sakkyndige erklæringer synes alle å trekke i samme retning når det gjelder spørsmålet om hvor lenge C levet etter at skadene var påført ham. Deres begrunnelse er også i hovedsak sammenfallende. Ingen av dem gir positiv støtte til de tidligere sakkyndiges syn på hvor lenge C kunne vært i live.”

Det ble deretter uttalt:

”Det bildet de nye sakkyndige gir av den rettsmedisinske situasjon, fremstår på vesentlige punkter som forskjellig fra det de tidligere sakkyndige har gitt. Selv om også disse ga uttrykk for tvil og forbehold, blir forskjellen så stor at de nye erklæringene må anses som nye bevis i saken. Bevisene har utvilsomt stor tyngde. Det er ikke omstridt at erklæringene er avgitt av anerkjente rettsmedisinere.

Kjæremålsutvalget kan ikke se at det er grunnlag for å hevde at lagmannsretten har misforstått avgjørelsen inntatt i Rt. 1992 side 1683. Det heter her at formuleringen ”synes egnet til” betyr at en rimelig mulighet er tilstrekkelig. Sannsynlighetsovervekt for at domfelte vil bli frifunnet ved en ny behandling av saken, kreves ikke. Påtalemyndigheten har med styrke anført at det må stilles særlig sterke krav til de nye bevis når det som her dreier seg om en meget gammel dom. I dette tilfelle dreier det seg imidlertid om en dom for meget alvorlige forhold, og de hensyn som er fremhevet av påtalemyndigheten, kan i alle fall ikke ha annet enn en meget begrenset vekt.”

Kjæremålsutvalget konkluderte slik:

”Når de nye sakkyndige erklæringene settes opp mot de tidligere, kan det ikke sies å foreligge noen slik støtte fra medisinsk sakkyndige for at skadetilføyelsene skjedde den 22. desember, som synes forutsatt under behandlingen av straffesaken. Bevissituasjonen blir på dette punkt en vesentlig annen.

Etter kjæremålsutvalgets oppfatning foreligger en rimelig mulighet for at A kan bli frifunnet ved en ny behandling av saken.”

Påtalemyndighetens kjæremål over lagmannsrettens kjennelse, som tillot gjenopptakelse, ble deretter forkastet. Det ble ikke gjort noen forskjell mellom de privatengasjerte sakkyndige og den ene sakkyndige som var oppnevnt av retten, åpenbart med et relativt begrenset mandat. Uttalelsen om tidsforløpets begrensede betydning når det dreier seg om en dom for meget alvorlige forhold, har i et hvert fall ikke mindre vekt i Torgersensaken enn i Lilandsaken.

3 Kravet til begrunnelse av kommisjonens avgjørelser

3.1 Lovkravet

Strpl. § 399 uttaler at reglene om kjennelse gjelder for kommisjonens avgjørelse av om gjenåpning skal tillates. Begrunnelseskravet følger da av § 52 første ledd første punktum: Kjennelser skal ha grunner.

Bjerke/Keiserud/Sæther side 181-82 uttaler om begrunnelseskravet for kjennelser:

”Retten vil stå forholdsvis fritt med hensyn til hvor omfattende den ønsker å begrunne en kjennelse. For kjennelser som avgjør det materielle kravet i saken, må kravet til saksfremstilling og begrunnelse være det samme som for dommer. For øvrig må det alltid fremgå av kjennelsen hvilket faktum avgjørelsen bygger på og hvilken rettsanvendelse som er lagt til grunn.”

Dette innebærer at kommisjonens avgjørelse i utgangspunktet må tilfredsstillende kravet i § 40 andre ledd: Begrunnelsen må bestemt og uttømmende angi det saksforhold retten finner bevist som grunnlag for dommen – i vårt tilfelle det saksforhold kommisjonen legger til grunn.

Bjerke/Keiserud/Sæther uttaler videre på side 145:

”Særlige problemer reiser seg ved beskrivelsen av saksforholdet hvor det er tale om anvendelse av en straffebestemmelse som forutsetter en skjønnsmessig vurdering av et forhold, f. eks. om et blad virker ”støtende”, om en pris er ”urimelig” osv. Rettens lovanvendelse vil også i disse tilfellene kunne prøves av ankeinstansen ved anke over lovanvendelsen, og i utgangspunktet må domsgrunnene gi en slik fremstilling av faktum at ankeinstansen i slike tilfeller vil kunne prøve om den skjønnsmessige bestemmelsen er riktig anvendt.”

Et minstekrav til begrunnelsen må være at kommisjonen redegjør for hvilket saksforhold som legges til grunn og hvorledes den har sluttet fra saksforholdet til konklusjonene. Hvis konklusjonene er andre enn det som fremstår som naturlig på grunnlag av det saksforhold som legges til grunn, krever dette en nærmere redegjørelse.

3.2 Kommisjonens oppsummeringer i 2006-avgjørelsen

Kommisjonens oppsummering vedrørende strpl. § 391 nr. 3 er meget kortfattet. Etter å ha gjengitt de uttalelser som er sitert foran fra Rt-2001-1521 uttaler den på side 521:

”Selv om nye vitneforklaringer, nye sakkyndige uttalelser og annen ny informasjon som er fremkommet etter hovedforhandlingen i 1958 kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, synes de etter kommisjonens vurdering ikke å være egnet til frifinnelse eller til anvendelse av en mildere straffregel eller en vesentlig mildere rettsfølge. Kommisjonen har vurdert de nye bevisene og omstendighetene i sammenheng med øvrige bevis og omstendigheter som forelå for lagretten i 1958.”

Det utelukkes altså ikke at materiale som har vært påberopt ved tidligere gjenopptakelsesbegjæringer, skal vurderes som nytt også i en ny gjenopptakelsesomgang. Selve begrunnelsen synes imidlertid å være at materialet ikke synes egnet til frifinnelse, selv om det aksepteres som nytt. Dette er ikke annet enn en gjengivelse av lovteksten. Og det er

flere enkeltuttalelser i kommisjonens begrunnelse som gir grunnlag for å trekke i tvil utsagnet om sammenheng. Det vises om dette til gjennomgangen i det følgende

De sentrale elementene i oppsummeringen vedrørende straffeprosessloven § 392 andre ledd på side 522 lyder slik:

”For kommisjonen synes det som at domfelte først og fremst reiser teoretisk tvil om vitneforklaringer og sakkyndige uttalelser som går ham i mot for å få bevisbildet til å passe med sitt alternative hendelsesforløp. Kommisjonen har merket seg at denne oppkonstruerte tvilen ikke er begrenset til å gjelde ett, eller et fåtall, av bevisene i saken, men det er et gjennomgående trekk i begjæringen.

Under henvisning til kap. 5 ovenfor vil kommisjonen påpeke at det under hovedforhandlingen ble ført 71 vitner og det var 19 sakkyndige som avga forklaring. Det ble dokumentert og forevist en rekke dokumenter, fotografier og gjenstander. Det må legges til grunn at eventuelle spørsmål og uklarheter som måtte ha oppstått i etterkant av politiforklaringene og forklaringene avgitt under den rettslige forundersøkelsen, ble søkt avklart gjennom vitneavhørene. På samme måte har de sakkyndige fått anledning til å utdype sine skriftlige sakkyndigrapporter og svare på spørsmål fra partene og retten.

Lagretten har således truffet sin kjennelse på grunnlag av den umiddelbare bevisførselen under hovedforhandlingen, og på en samlet vurdering av bevisene.

For kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold ved bevisene i saken, slik de forelå i 1958, som gjør det ”*meget tvilsomt*” om dommen er riktig. Kommisjonen kan ikke se at dette, med tillegg av opplysninger som er kommet til saken etter 1958, kan bedømmes annerledes i dag.”

Jeg er nok enig i at det er elementer i Torgersens anførsler for kommisjonen som det er vanskelig å finne støtte for i saksforholdet. Men det er ikke dekning for påstanden om at ”oppkonstruert tvil” er et gjennomgående trekk ved begjæringen. Og uansett er det slik at hvert argument skal vurderes for seg, etter sitt eget innhold, og ikke avfeies på generelt nivå med at det dreier seg om oppkonstruert tvil. I den utstrekning en generell holdning om oppkonstruert tvil har farget vurderingen av substansielle argumenter, gir dette grunnlag for å trekke kommisjonens habilitet i tvil.

Det er vanskelig å finne noe av selvstendig innhold i kommisjonens oppsummering.

4 Kravet til innhold i sakkyndige uttalelser – generelt og i Torgersensaken

4.1 Generelt

I Rt-2001-1521 uttales det på side 1546-1547:

”For ordens skyld peker kjæremålsutvalget på at det etter straffeprosessloven av 1887 ikke gjaldt lovfestede krav til sakkyndige uttalelser – det samme er situasjonen også etter någjeldende lov – men innenfor rammen av formålet med utarbeidelsen forutsettes uttalelsene selvfølgelig å være faglig forsvarlige i henhold til de krav som stilles på vedkommende område. Utvalget understreker at skriftlige sakkyndige uttalelser i straffesaker verken i 1958 eller i dag forutsettes å oppfylle de krav som stilles til vitenskapelige rapporter. En sakkyndig uttalelse, som nettopp forutsettes å bli nærmere belyst og supplert gjennom den sakkyndiges forklaring og eksaminasjon fra partene og retten, behøver ikke inneholde detaljerte redegjørelser for fremgangsmåter og vurderinger.”

Disse uttalelsene er gjentatt på side 66-67 i kommisjonens 2006-avgjørelse.

På side 68 siterer kommisjonen følgende uttalelse fra NOU 1996:15 side 127:

”En sakkyndig vil kunne uttale seg med vekslende sikkerhet, bl.a. avhengig av det fagområde som uttalelsen gjelder. Således er uttalelser om rettsmedisinske eller andre medisinske forhold nærmest uten unntak beheftet med usikkerhet, til dels med betydelig styrke.”

Kommisjonen fortsetter:

”For retten, som skal vurdere den sakkyndige uttalelsen og avgjøre skyldspørsmålet, er det avgjørende ved den samlede bevisførselen å ha kunnskap om hvilke feilkilder som kan påvirke den sakkyndiges uttalelse.”

Deretter siteres på ny NOU 1996:15 side 127:

”For at retten skal kunne foreta en mest mulig korrekt bevisvurdering, vil det være av stor betydning at det kommer klarest mulig frem med hvilken sikkerhet den sakkyndige uttaler seg. Dersom den sakkyndige selv ikke gir informasjon om dette, bør de juridiske aktører (aktor, forsvarer og de juridiske dommere) sørge for at nødvendige opplysninger blir gitt.”

Disse betraktningene fra kjæremålsutvalget og kommisjonen gir grunnlag for flere kommentarer. At en sakkyndig ikke skal behøve å redegjøre for fremgangsmåter og vurderinger, er vanskelig å forstå. Grunnen til at en sakkyndig blir oppnevnt, vil i de fleste tilfeller være at han eller hun skal redegjøre for årsaksforhold eller andre tekniske spørsmål som krever særlig kompetanse. Hvis en sakkyndig redegjørelse skal aksepteres og legges til grunn, må det kunne kreves at den sakkyndige redegjør for den metode som er anvendt for å komme frem til den sakkyndige konklusjonen, og samtidig redegjøre for i hvilken grad denne metode er i samsvar med ”state of the art”. Bygger konklusjonen på akseptert empiri innen vedkommende fagfelt, må det forventes at han eller hun også redegjør for denne empirien. Dette forutsetter ikke en vitenskapelig fremstilling. Det dreier seg om en redegjørelse som viser at den sakkyndige konklusjonen bygger på forsvarlige vurderinger og metoder. Jo mindre disse kravene er etterlevd, desto lettere blir det å sette den sakkyndige vurderingen til

side. Synsing som ikke bygger på faglig aksepterte grunnlag og metoder, har retten ikke behov for.

Til uttalelsene fra NOU 1996:15 side 127 er det grunn til å bemerke at sikkerhet kan ha forskjellige grunnlag. Den kan være empirisk forankret i bred enighet om det aktuelle årsaksforholdet i et relevant vitenskapelig miljø. Den kan være begrunnet i vedkommende sakkyndiges eget erfaringstilfang, og den kan skyldes vedkommende sakkyndiges subjektive oppfatning på et fagfelt hvor han eller hun ikke har noen empiri å falle tilbake på. Det er innlysende at det er større grunn til å stille spørsmål ved den sakkyndiges konklusjoner i siste tilfelle enn i det første, uavhengig av hvilken subjektiv sikkerhet vedkommende gir uttrykk for. Og graden av sikkerhet som den sakkyndige selv gir uttrykk for, er av mindre interesse. Det avgjørende må selvfølgelig være hvilket grunnlag den sakkyndige baserer sikkerheten på, ikke hans eller hennes egen synsing om graden av sikkerhet.

Betydningen av adgangen til eksaminasjon av den sakkyndige har vært trukket frem. Men det har vært fokusert på adgangen til å få en uttalelse ”nærmere belyst og supplert”, jf. foran fra Rt-2001-1521. Både Høyesteretts kjæremålsutvalg og kommisjonen synes å ta som utgangspunkt at en sakkyndigs konklusjoner alltid kan legges til grunn. Men vi vet at sakkyndige kan ta feil, og at sakkyndige også har tatt feil, med feilaktige domfellelser til følge. Minst like viktig i en kontradiksjonskontekst er derfor muligheten til å avsvække holdbarheten i en sakkyndig konklusjon og den subjektive sikkerheten den sakkyndige har gitt uttrykk for. I denne forbindelse har adgangen til krysseksaminasjon av den eller de sakkyndige vært trukket frem. Betydningen av dette elementet skal imidlertid ikke overdrives. Det forhold at en sakkyndig i 1958 ikke er blitt krysseksaminert om sine funn og om sikkerheten av sine konklusjoner, styrker ikke vekten av disse konklusjonene dersom annen sakkyndighet i dag gir grunnlag for å trekke konklusjonene i tvil. Det samme gjelder selvfølgelig om han har blitt krysseksaminert uten at forsvareren har oppnådd å svekke konklusjonene. Mangelfullt arbeid fra en forsvarer skal ikke gå ut over en tiltalt eller domfelt. Parallellen til Lilandsaken er nærliggende. Ingen har argumentert med at Lilands forsvarer kunne ha krysseksaminert de rettsmedisinske sakkyndige om de funn og observasjoner som senere viste seg å være feilaktige.

Aftenpostens referater fra Torgersensaken etterlater ikke spor av noe forsøk fra forsvarer på å trekke de sakkyndiges konklusjoner i tvil. Grundt Spang skriver på side 75:

”Stor interesse knyttet det seg selvsagt til om de sakkyndige ville opprettholde sine svært sterke konklusjoner. Her gir både Aftenposten og Arbeiderbladet til dels detaljerte referater fra eksaminasjonen. Hovedinntrykket er at de sakkyndige, trass i heftig eksaminasjon fra Knut Blom, ikke var villige til å vike en tomme. Særlig var Knut Blom pågående overfor tannlege Ferdinand Strøm, som måtte redegjøre detaljert for sitt mangeårige arbeid som rettsodontolog. Men Strøm ville ikke moderere sine konklusjoner på noe punkt.”

Bildet av heftig eksaminasjon fra forsvarer stemmer i et hvert fall ikke når det gjelder Aftenposten. I følge morgendnummeret 10. juni stilte Blom spørsmål til den sakkyndige Mork om han hadde vært inne på tanken om at juletreet kunne stamme fra Kaukasus, og fikk dette avkrefte. I morgendnummeret 11. juni er det opplyst at Blom ”ønsket å forhøre seg nærmere om rettsodontolog, tannlege Ferdinands kvalifikasjoner som sakkyndig.” Det er det

hele. Og det er kanskje ikke så rart. Å krysseksaminere sakkyndige om sakkyndigspørsmål har alltid vært ansett som en krevende oppgave.

Poenget med å peke på dette er at det i en gjenåpningssammenheng, hvor et vesentlig element er holdbarheten av opprinnelige sakkyndige konklusjoner, ikke skal legges vekt av betydning på det forhold at forsvarer hadde adgang til å krysseksaminere de sakkyndige som da forklarte seg i retten, og at han også har benyttet seg av denne adgangen..

4.2 Nærmere om odontologisk sakkyndighet

De odontologiske sakkyndigspørsmålene har stått sentralt i saken, både under hovedforhandlingen i 1958 og under de senere gjenopptakelsessakene.

Påtalemyndigheten har trukket frem Borgarting lagmannsretts uttalelser om de privatengasjerte sakkyndiges rettsodontologiske kvalifikasjoner, basert på tilsvarende uttalelser fra de oppnevnte sakkyndige Whittaker og MacDonald (kommisjonen side 132 flg.). Uttalelsene kan sammenfattes slik:

Professor Tore Hagen har ikke sakkunnskap innen rettsodontologi. Tannlege Neumann har ikke kvalifikasjoner i rettsodontologi. Det tas avstand fra tannlege Kjell Johannessens synspunkter om at identifikasjon av en mistenkt i en bittmerkesak ikke krever noen spesiell sakkunnskap i rettsodontologi. Professor Per Holck har ikke faglig bakgrunn med hensyn til å uttale seg som sakkyndig i bittsporsaker. Daværende seniorforsker Per Flood har ikke rettsodontologisk kompetanse.

Til dette bemerkes at "rettsodontolog" ikke er noen beskyttet tittel. Vi har heller ingen formell utdanning i faget.

På sin hjemmeside beskriver Norsk Rettsodontologisk Forening faget slik:

"Rettsodontologi er en disiplin innen odontologien, beslektet med rettsmedisin. De fleste oppdrag har med identifisering å gjøre, men det er også tilfeller med tannskader og tannspor, samt aldersvurdering."

Spørsmålet om hvordan man blir rettsodontolog besvares slik:

"Det er ingen formell utdanning i rettsodontologi i Norge. Man anbefales å følge kurs i Norge og utlandet, studere faglitteratur og generelt vise interesse ved å kontakte politi og avdeling for patologi ved nærmeste sykehus.

Rettsodontologisk bistand til politiet er organisert gjennom identifiseringsgruppen ved KRIPOS som består av kriminalteknikere, 5 rettsmedisinere og 5 rettsodontologer."

Faget rettsodontologi ved Institutt for oral biologi ved det odontologiske fakultet ved Universitetet i Oslo er beskrevet slik i instituttets fagplan:

"Rettsodontologi er en liten, men viktig disiplin for tannleger. I tillegg til at den viser hvordan tannleger kan være hjelpelige ved identifiseringer av døde personer ved sine journaler og røntgenbilder, legger man vekt på å lære om hvordan tannleger kan opptre som sakkyndige i en rettsak samt etikk og rettslig ansvar ved å drive tannlegepraksis.

Undervisningen foregår i 9. og 10. semester, med etikk og rettslig ansvar i hovedsak i 10. semester. Undervisningen foregår ved en rekke forelesninger. I tillegg arrangeres det 3 kurs. Et omfatter en identifisering ved undersøkelse av kjever, tolking av tannlegejournaler og bruk av ID.skjemaer....Det andre kurset omfatter alders og kjønnsvurderinger av tenner og skjelettmateriale....Det siste kurset omfatter tannskader, sakkyndige og rettsapparatet. Her vil studentene undersøke en tannskade og skrive en rettslig sakkyndig rapport....

Det er vanskelig å forstå dette annerledes enn at bittsporanalyser er, og da også har vært, viet liten plass ved tannlegeutdanningen i Norge, og også har vært ansett som et relativt perifert emne innen rettsodontologien, som først og fremst har fokusert på identifikasjonsproblematikk.

Dette gir grunnlag for to refleksjoner. For det første at Whittaker og MacDonald neppe hadde ansett den opprinnelig sakkyndige, professor Jens Wærhaug, som innehaver av rettsodontologisk kompetanse, og at det også er uforklart hvorfor de ikke har ansett Hagen, Johannessen og Neumann for å inneha slik kompetanse. Grunnlaget for dette standpunktet er det ikke sagt noe om.

For det annet gis det åpenbart et misvisende bilde av kompetansen til professorene Holck og Flood. At bittsporanalyser er ansett som en del av det rettsodontologiske virkefeltet, innebærer ikke at odontologene har monopol på denne type analyser, hvilket Whittaker og MacDonald synes å mene. Det er vanskelig å forstå at ikke kompetanse i patologi og humananatomi gir en like god og antakelig bedre bakgrunn for å vurdere denne type spor. For å ta et eksempel: Hvis jeg som dommer skulle oppnevne sakkyndig for å vurdere hva slags våpen som hadde forårsaket en knusningsskade eller et knivstikk, er det patologen og ikke våpeneksperten jeg ville ha foretrukket som sakkyndig.

Det er etter dette vanskelig å se noen begrunnelse for at ikke de anatomer som har uttalt seg om tannbittsporet, har like solid faglig bakgrunn for å gjøre det som odontologene.

5 Beisvurderingen i 1958

5.1 Generelt

Det skapes i de foreliggende avgjørelsene et bilde av en omfattende bevisførsel – 71 vitner og 19 sakkyndige – samt en rekke realbevis. Store deler av denne bevisførselen har imidlertid gjeldt Torgersens og Rigmor Johnsens bevegelser om kvelden 6. desember 1957, og det forhold at hun har vært plaget av en mann samme kveld. Intet av dette er egentlig omtvistet, men det er heller ikke noen av disse bevismidlene som knytter Torgersen til drapet. Dette vil fremgå av gjennomgangen i det følgende. Det er vanskelig å se det annerledes enn at det er fem bevisementer som må ha stått i forgrunnen når lagretten kjente Torgersen skyldig. Det dreier seg først og fremst om sakkyndigerklæringene vedrørende tannbittbeviset, avføringsbeviset og barnålbeviset. I tillegg kommer vitneforklaringene fra de to som kjente Torgersen og har forklart at de observerte ham – Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen. De sakkyndige erklæringene må nødvendigvis ha veid tungt. Dette underbygges av de konklusjoner de sakkyndige vedrørende disse spørsmålene har presentert, den sikkerhet de har presentert konklusjonene med, og den vekt som har vært lagt på disse erklæringene i prosedyrene fra aktor og forsvarer og i lagmannens rettsbelæring. Dette er et skoleeksempel på den situasjon som kjæremålsutvalget beskrev i Rt-2001-1521:

”Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre.”

Aftenpostens generelle overskrifter gir et visst inntrykk av hva som må ha vært ansett som vesentlig. Øvrige avisoppslag stemmer i det store og hele overens med oppslagene i Aftenposten.

Morgenbladet 3. juni 1958:

Fet overskrift:

”Tre tekniske bevis vil spille avgjørende rolle.”

Aftenpostens morgengnummer 6. juni 1958:

Fet overskrift:

”Drapssaken vil stå og falle med de tekniske beviser –”

Aftenpostens morgengnummer 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Meget positive ekspertsyn på de tekniske bevis”.

5.2 Tannbittbeviset

I sin skriftlige uttalelse av 28. april 1958 konkluderte den sakkyndige Ferdinand Strøm slik:

”Ved tennene hos mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen foreligger det en rekke særlige karakteristika som alle uten undtakelse gjenfinnes i bittsporene hos den drepte. Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til Rigmor Johnsen skriver seg fra mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Ut fra min

personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identisk med Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner.”

I erklæring av 14. mai 1958 konkluderte den sakkyndige Jens Wærhaug slik:

”Bittsporene i drepte Rigmor Johnsens bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning.”

Avisreferatene fra hovedforhandlingen viser at de to om mulig uttalte seg med enda større sikkerhet da de forklarte seg i lagmannsretten.

Aftenposten omtaler forklaringene fra disse to i aftennummeret 10. juni og morgennummeret 11. juni.

Aftennummeret 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Torgersens tannavtrykk kan bli farlig for ham.”

Underoverskrift:

”Den sakkyndige, tannlege Ferdinand Strøm, har funnet at det foreligger full overensstemmelse med bittet i den drepte pikens bryst”.

Morgennummeret 11. juni 1958:

Fet overskrift:

”Sakkyndig overbevist om at bittet skyldes Torgersen.”

Strøms oppsummering gjengis slik:

”I dette tilfellet var det konstatert syv meget karakteristiske uoverensstemmelser, og den sakkyndige kunne da si med den største grad av sannsynlighet at det var Torgersen som hadde tilføyet den drepte bittet.... Han hadde straks tatt et gipsavtrykk av bittet. Et bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse, og avstøpningen viste alle detaljer. Det var merker etter tre overtenner og tre undertenner, som stemte fullstendig overens med den avstøpning som senere ble tatt av Torgersens tenner etter at han i lengre tid hadde vegret seg for å avgi sitt tannavtrykk. Det mest karakteristiske merke var efter en brukket fortann. Allerede ved et flyktig blick på Torgersens tenner, før han gikk med på å ta avstøpningen, hadde den sakkyndige lagt merke til at han hadde en brukket fortann. På avstøpningen viste det seg at den brukne fortann stemte nøyaktig med det tilsvarende merket i bittet.”

På statsadvokatens sterkt ledende spørsmål med følgende ordlyd: ”Torgersen er altså mannen?” svarte Strøm ifølge referatet:

”Jeg er klar over mitt ansvar, og når jeg har formet min konklusjon slik at det er overveiende sannsynlig at han har tilføyet den drepte bittet, så betyr det, at fra min praktiske erfaring er jeg ikke i tvil. Men fra et videnskapelig synspunkt kan det diskuteres.”

Oppsummeringen fra Wærhaug er gjengitt slik:

”Professor Wærhaug forklarte at han av retten bare hadde fått utlevert en kort orientering sammen med materialet, og han kjente absolutt ikke til tannlege Strøms konklusjon, men han var helt selvstendig kommet til samme resultat. Hans konklusjon gikk ut på at bittmerkene i

den dreptes bryst med en til visshet grensende sannsynlighet var etterlatt av Torgersens tenner. Det kunne ikke utelukkes at de var etterlatt av en annen person, men denne mulighet var så liten at den neppe kunne tas i betraktning.”

Statsadvokaten stilte deretter følgende spørsmål:

”Vil det si at denne andre personens tenner eventuelt må ha vært nøyaktig lik Torgersens?”

Wærhaugs svar er gjengitt slik:

”Ja. Min konklusjon er at jeg personlig er helt overbevist om at bittet i den dreptes bryst er tilføyet henne av Torgersen.”

Arbeiderbladet 11. juni 1958:

Overskrift:

”Taus Torgersen hører bomsikre sakkyndige
Særegenheter ved tiltaltes tenner fjerner enhver tvil”

Brødtekst:

”En prøve av bitemerker sammenholdt med tennene, kan bety den absolutte frikjennelse for en mann som sitter tiltalt for drap, sa tannlege Ferdinand Strøm i lagmannsretten i går. – Men i dette tilfellet er det så mange særegenheter ved tennene at jeg uten å nøle kan si at bitemerkene i avdøde Rigmor Johnsens bryst skriver seg fra Fredrik Ludvig Fasting Torgersen....Men her finner man en rekke kjennetegn som uten unntagelser finnes både i den dreptes bryst og i tennene til tiltalte. Bitt-merkene er identisik med Torgersens tenner!”

Morgenbladet 11. juni 1958:

Overskrift:

”Professor i Torgersen-saken:
Jeg er overbevist om at dette er Torgersens bitt.”

Brødteksten er i det alt vesentlige overensstemmende med Aftenpostens.

Morgenbladet skriver videre:

”Wærhaug gjorde oppmerksom på at den tilsynelatende reservasjon han har tatt, skyldes det faktum at han aldri tidligere i sin vitenskapelige praksis har vært i stand til å trekke en så kategorisk konklusjon.”

Morgenbladet gjengir også følgende utveksling mellom lagmannen og Strøm:

Lagmannen: Jeg forstår Dem slik at De er overbevist om identiteten.

Strøm: Det er identitet, hr. lagmann. Vi arbeider efter den grunnsetning at det ikke finnes to mennesker med like tenner. Torgersens tannstilling og merkene ellers er så karakteristisk at jeg kan trekke denne konklusjon. Bare en eller to prosent av landets yngre befolkning har ”kant i kant-bitt slik som Torgersen.”

Morgenposten 11. juni 1958:

Overskrift:

”Full identitet mellom tennene og bittsporene.
To tannspesialister er overbeviste.”

Strøm gjengis blant annet slik:

”Jeg er overbevist om at det er full identitet mellom Torgersens tenner og bittmerkene i den dreptes bryst.”

Dagbladet 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Tennene feller Torgersen.”

Underoverskrift:

”Tannlege Ferdinand Strøm gir drepende vitenskapelig uttalelse.

”Bittet i pikens bryst identisk med Torgersens tenner.””

Dagbladet gjengir videre følgende utveksling mellom Strøm og statsadvokaten:

””Jeg tror nok jeg har hatt ca. 25 bittspor-saker for politiet. Jeg må si at jeg hadde ikke trodd jeg skulle oppleve saker der jeg rent positivt kunne fastslå identitet. Det er et meget farlig og vanskelig område og det skal uhyre meget til. En må være meget varsom og føle et veldig ansvar. I bare to saker har jeg gitt helt positive uttalelser.”

Statsadvokaten:” Denne gangen har De kunnet gjøre det?”

”Ja. Jeg sier uttrykkelig at jeg anser at her er det identitet.”

”Med andre ord. Det er han og ingen annen!””

Det siste utsagnet i denne utvekslingen er avgitt av statsadvokaten.

Dagbladet gjengir også følgende utveksling mellom forsvareren og Strøm:

”Er det lettere å identifisere et bitt i et eple eller i et stykke brød, - enn i et bryst?”

”Det er første gang vi har et tilfelle som dette. Men det er forbausende hvor fullkommen tydelig avtrykket er.”

Verdens Gang 10. juni 1958:

Overskrift:

”Tannlege Strøm med kategorisk vitneprov:

Det var Torgersens bitt”

Avisen gjengir videre følgende utveksling:

”Statsadv.: ”De er sikkert ekstra varsom med å gi en konklusjon, og når De likevel er kommet med en så kraftig konklusjon skulle vel det tyde på at De var helt sikker?”

Vitnet: – ”Ja, jeg har jo brukt uttrykket ”overveiende sannsynlig”, men for å gradere det sier jeg at det etter min personlige mening ikke er noen tvil.”

Lagmann Lunde: ”Det betyr at De personlig er helt sikker?”

”Ja, absolutt. Det er HAM!”

Aktor, statsadv.: ”De sier altså at det er HAM og ingen annen?”

”Ja, ingen sakkyndige kan rokke ved min konklusjon. Vitenskapelig kan det muligens diskuteres litt om antallet detaljer som foreligger, men det er det hele.””

Disse referatene kan ikke forstås annerledes enn at disse sakkyndige har forklart seg i retten med samme grad av sikkerhet som deres skriftlige erklæringer har gitt uttrykk for.

5.3 Avføringsbeviset

Spørsmålet om mulig identitet mellom avføringssporene på Rigmor Johnsen og på Torgersens turnsko har vært undersøkt av fire sakkyndige, hvorav oppdraget for den ene – C. S. Aaser – har vært begrenset til å undersøke om avføringen stammet fra menneske eller dyr.

Av de tre øvrige konkluderte Valentin Fürst slik i erklæring av 16. januar 1958:

”De mikroskopiske bilder av enkelte korn fra siktedes sko og fra avføringsprøvene oppsamlet på åstedet og på avdødes underskjørt viser meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller fra erter eller bønner.”

I erklæring av 17. januar 1958 konkluderte Henrik Printz slik:

”Som en konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæces-prøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Ove Arbo Høeg konkluderte slik i erklæring av 21. mars 1958:

”Prøver av fæces som er funnet på avdødes person og klær og på åstedet, og som må antas uten tvil å stamme fra hennes egen avføring, inneholder slike rester av erter som utgjør en karakteristisk bestanddel av tarminnholdet hos en person som har spist ertesuppe eller ertestuing, dessuten rester av hvetemel.

Prøver av fæces fra siktedes turnsko, hans vesnre bukselomme og hans fyrstikkeske inneholder samme slags ”celler fra erter og til dels hvete.

Jeg har ikke funnet noe som tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendoer ikke stammer fra samme person.”

På samme måte som for tannbittbeviset etterlater ikke avisreferatene spor av at disse sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen.

Aftenpostens morgennummer 10. juni 1958:

”De sakkyndige, doktor Valentin Fürst, professor Henrik Printz og professor Ove Arbo Høeg forklarte seg om de undersøkelser de hadde gjort av ekskrementrestene på Torgersens klær og sko, sammenlignet med prøver av ekskrementer fra åstedet. I samtlige prøver var det påvist karakteristiske celler av erteskolmer og partikler av sammalt hvete, og likheten var så påfallende at den neppe kunne være tilfeldig.”

Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Ekskrementene på skoene fra den avdøde”

Brødtekst:

”Lege Valentin Fürst var dagens første sakkyndige, han hadde undersøkt avføringen som ble funnet på den døde og på åstedet, og dessuten på tiltaltes sko. Han konkluderte med at likheten var påfallende...De prismatiske celler i avføringen skriver seg temmelig sikkert fra erter.

”Det har vi fått opplyst at hun spiste dagen i forveien!”

”Da kan det stemme.”

Professor Printz understreket hva hans kollega hadde sagt: Det var store mengder av palisadeceller i avføringen, og med det samme han så dem, var han sikker på at avdøde hadde spist erter dagen i forveien. Det viste seg da også å stemme, og avskrapningene fra tiltaltes turnsko viste samme reaksjoner. – Dette er neppe tilfeldig, sa professor Printz. Cellene er påfallende like, farge og konsistens stemmer også. For meg er det ikke mulig å finne noen uoverensstemmelse – ekskrementene på turnskoen stammer fra avdøde.

En annen sakkyndig, professor Arbo Høeg, hadde gjort de samme funn som sin kollega, og var også kommet til det samme resultatet.”

Morgenbladet 10. juni 1958:

”De to professorer undersøkte saken nærmere og erklærer at de har påvist planteceller – i alle prøver – som helt sikkert stammer fra erter. Ertecellene har en karakteristisk ”pallisade-form” som man ikke kan ta feil av. I det hele tatt fant man ingen uoverensstemmelser mellom de forskjellige prøver av avføring.

...

Som konklusjon sier professor Printz at prøvene viste påfallende likhet i farge og konsistens også ellers. En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig.

Dorenfeldt: De mener altså at prøvene stammer fra samme kilde?

Printz: Det mener jeg.”

Morgenposten 10. juni 1958:

”Professor Henrik Printz forklarte seg i samsvar med dr. Fürst, og konkluderte med at en slik overensstemmelse i samtlige prøver neppe var tilfeldig. Det var hans oppfatning at alle prøver, også den fra Torgersens gummisko, måtte stamme fra samme kilde – nemlig fra den drepte.”

Heller ikke disse referatene etterlater inntrykk av at noen av disse sakkyndige har gitt uttrykk for noen form for begrunnet tvil. Det er vanskelig å se hvorledes de kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning er at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen. Printz er den tydeligste. Det er ingen spor av at forsvarer har forsøkt å avsvkke effekten av disse forklaringene.

Det er i annen sammenheng grunn til å merke seg Arbo Høegs negative konklusjon:

”Jeg har ikke funnet noe som ikke tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendeler ikke stammer fra samme person.”

5.4 Barnålbeviset

Den sakkyndige Henrik Printz’ skriftlige uttalelse av 4. februar 1958 konkluderte slik:

”I denne forbindelse kan det ha sin interesse å være oppmerksom på at vår almindelige norske gran er et meget polymorft tre så å si i enhver henseende. For foreliggende sak er det bare nålene som har interesse, disse kan variere i lengde, tykkelse, tilspissing, form, farge, stilling o.s.v. Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av samme

type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”

Den andre sakkyndige – Elias Mork – konkluderte slik i uttalelse av 11. mars 1958:

”Som konklusjon av denne undersøkelse kan jeg si med absolutt sikkerhet:

1. Det er full overensstemmelse både i form og størrelse mellom de barnåler som stammer fra kjelleren og de barnåler som er samlet på siktedes klær. Da barnålenes lengde i vesentlig grad er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap, er det meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form – er av samme mortre.”

På samme måte som for tannbittbeviset og avføringsbeviset etterlater ikke avisreferatene noe spor av at disse to sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen.

Aftenpostens morgennummer 10. juni 1958:

”Professoren (Printz) hevdet at nålene utvilsomt var av samme type som nålene på juletreet. De har en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm, vanlig lengde på nålene av norsk gran er 12 til 18 mm. Dessuten var de spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Professoren hadde aldri sett maken, og han hadde til og med vært inne på den tanken at juletreet kunne skrive seg fra Kaukasus.”

Morks oppsummering er gjengitt slik:

”Professor Elias Mork ved Norges skogforskningsvesen var ved sine undersøkelser av barnålene kommet til samme resultat. Minst 95 prosent av nålene på den norske gran er lengre og av en annen form enn de undersøkte, og hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det vært høyst eiendommelig om ikke iallfall en av dem hadde vært av den vanlige typen.”

På spørsmål fra statsadvokaten om Mork ville betegne det som sikkert at Torgersen ikke kunne ha fått disse barnålene på seg noe annet sted er Morks svar gjengitt slik:

”Så sterkt vil jeg ikke uttrykke meg, men på grunnlag av den fullstendige overensstemmelse både i størrelse og form vil jeg si at det er meget stor sannsynlighet for at han har fått dem på seg av juletreet på åstedet.”

Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Barnålene på klærne sjeldne og av samme type som de på stedet.”

Brødtekst:

””Jeg kan med sikkerhet si at det er full overensstemmelse mellom nålene som er funnet på Torgersen og de som lå på åstedet, sa professoren (Mork). – Jeg vil gå så langt som å si at det er meget stor sannsynlighet for at det er de samme...Det er ganske eiendommelig at ikke en av de fem på tiltaltes klær stemmer overens med de mange millioner som finnes i skogene våre. Hvis man derimot blander dem med nålene fra åstedet, ville det være helt umulig å finne noen som helst slags forskjell.

Professor Henrik Printz sa også at de fem nålene hos Torgersen var av samme type som de på åstedet og alle var helt sjeldne.

-Værs’go, ærede lagrett, sa statsadvokat Dorenfeldt – Se selv på barnålene – disse er fra åstedet, disse tiltaltes klær. Og jeg vil be professoren gjenta sin konklusjon!””

Morgenbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Professor Printz:”Barnålene så sjeldne at det ikke er rom for tvil”

Brødtekst:

”De sakkyndige er begge kommet til den konklusjon at nålene som ble funnet i Torgersens klær, med liten margin av tvil, stammer fra grantreet som lå ved siden av liket i Skippergaten 6 b...Han (Printz) ble straks klar over at nålene (fra Torgersens dress) har en meget eiendommelig form. De er korte og spisse. – Det er hevet over tvil at de stammer fra treet i mordkjelleren, sa Printz.

Lagmannen: ”Hevet over tvil, sa De?”

Printz: ”Ja, grannålene er av en så sjelden type at det efter min mening ikke er rum for tvil.”

...

Professor Elias Mork bekreftet Printz uttalelser på alle punkter. Sammenligning av nålene i klærne og nålene direkte på treet viser full overensstemmelse.

Dorenfeldt: ”Kan De gi oss noen sannsynlighetsgrad?”

Mork: ”Jeg vil nødig nevne prosentall, men vil si at jeg anser det for meget sannsynlig at nålene stammer fra samme tre.””

Det er vanskelig å se hvorledes disse sakkyndige kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning var at både dressnålene og kjellernålene stammet fra juletreet i kjelleren. Det er i referatet ingen spor av at forsvarer har forsøkt å avsvække effekten av disse forklaringene. Tvert imot fremgår det av referatet fra forsvarerens prosedyre i Aftenpostens morgennummer 14. juni 1958 at han har akseptert at ”barnålene er riktignok meget sjeldne her i landet.”

5.5 Prosedyre og rettsbelæring

5.5.1 Sakkyndigbevisene

Referatene fra statsadvokatens prosedyre og lagmannens rettsbelæring befester inntrykket av hva som har vært presentert som sentrale bevis, og også må ha vært oppfattet slik av lagretten.

Aftenpostens morgennummer 13. juni:

Fet overskrift:

”Morderen satte sitt stempel på offeret!”

Underoverskrift:

”Fullstendig bevis mot Fredrik Torgersen, hevder statsadvokaten”.

I brødteksten er denne delen av prosedyren summert opp slik:

”Og i trappeoppgangen var han da så uheldig å trå i sitt offers ekskrementer. Det kan ikke helt utelukkes at han har fått ekskrementene på skoene et annet sted, men det er overveiende sannsynlig at de skriver seg fra åstedet.

Om barnålene våget de sakkyndige ikke å si noe mer enn at de høyst sannsynlig skriver seg fra juletreet i kjelleren. Men den ene sakkyndige, professor Elias Mork, tilføyde dog at det var overmåte besynderlig at ikke én av de fem barnålene på tiltalte skulle fra et av de millioner av grantrær med alminnelige nåler.

Hva tannbeviset angår, så har de sakkyndige uttalt seg så sterkt som at hvis det ikke var tiltalte som tilføyte Rigmor Johnsen bittet i brystet, så må det ha vært en person med nøyaktig

samme slags tenner som han. Og man går i praksis ut fra at det ikke finnes to mennesker med nøyaktig like tenner.

I denne saken har gjerningsmannen satt sitt eget stempel på offeret ved å bite henne i brystet. Og åstedet bidrog med sitt med å forsyne ham med barnåler, ekskrementer og blod.”

Dagbladet 13. juni 1958:

””Annerledes med de rester av avføring som er funnet. På det punktet er de sakkyndige enige restene påTorgersens turnsko stammer fra den myrdede piken....Jeg vil ikke si mer enn at etter alminnelig sunn sans er det overveiende sannsynlig at avføringen stammer fra åstedet. Tenk bare over hvor uhyre sjelden en trår i menneskeavføring – særlig midt i en by. En trækker i mye annet rart, men sjelden i det!

Barnålene er etter min mening et meget sterkt bevis. De – og bittet i brystet – er etter påtalemyndighetens mening så sterke bevis at de hver for seg ville være nok til å felle Fredrik Torgersen, - selv om det ikke hadde vært andre bevis.

Jeg tror det skal være meget vanskelig og betenkelig for vanlige lekfolk å sette ut av betraktning fullstendig sikre utsagn fra våre fremste vitenskapsmenn på områdene.

Barnålene er et naturvitenskapelig bevis av aller høyeste betydning. Vi bruker i rettssalen ikke vitenskapen abstrakt. Det gjelder praktisk liv.

Professor Mork slo fast at disse barnålene måtte stamme fra dette ene treet – han nevnte at de var annnerledes enn millioner andre. ”

Om bittet i brystet erklærer statsadvokaten i sterke ord at det er helt overbevisende, helt fellende.

”Takket være et fremragende arbeid fra vårt kriminalpoliti og våre fremste vitenskapsmenn, kan vi med absolutt sikkerhet si at drapsmannen er Fredrik Torgersen og ingen annen.”

Arbeiderbladet 14. juni 1958:

””Avføringen på skoene var fra mennesker, og kan det være tilfeldig at det var samme type som hos Rigmor Johnsen? De sakkyndige mener at det ikke er tilfeldig, det er i det hele tatt påfallende hvordan alt stemmer, vi finner ingen ulikheter når det gjelder tekniske bevis. Barnålene er et enda sterkere bevis”, sa Dorenfeldt. –” Dette, og bittet isolert kunne hver for seg føre til at Torgersen ble dømt. Men her har vi også den samlede vurdering! Retten har hørt de sakkyndiges forklaring som må anses som et naturvitenskapelig bevis med den aller største vekt. Ikke én av nålene fra tiltaltes klær stammer fra de millioner trær i vårt land, og skulle man foreta sammenlikninger, ville det kanskje være en i forhold til en milliard! ..(B)ittene viste nemlig meget sjeldne karakteristika, hvorav alle, uten unntagelse fantes i merkene i den avdødes bryst. Jeg antar retten forstår hvilken vekt den må legge på disse bevis, som takket være fremragende vitenskapelig innsats, viser at det er Torgersen og ingen annen som har begått de straffbare handlinger!”

Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 stemmer på alle punkter overens med gjengivelsene i pressen. Her uttaler han blant annet:

”Ennå viktigere enn blodflekkene var funnet av fæces på Torgersens turnsko. Jeg viser til....De samstemte alle om at fæces fra avdøde (som hadde uttrådt under kvelningen) stemte nøyaktig overens med den fæces som ble påvist påTorgersens turnsko, hans venstre bukselomme og hans fyrstikkeske. Påtalemyndigheten presiserte at det er sjelden at man i det hele tatt får på seg menneskeavføring og at det også var påfallende at den fæces som fantes på Torgersens sko m.v. hadde stor likhet og ingen avvikelse fra avføringen på åsted og lik. Påtalemyndigheten ga derfor uttrykk for at man meget vel kunne forstå professor Henrik Printz når han uttalte at en slik overensstemmelse neppe var tilfeldig og at det etter hans oppfatning måtte konkluderes med at samtlige prøver stammet fra samme kilde, nemlig fra

den drepte. Det måtte i alle fall være forsvarlig å trekke den konklusjon at det måtte være overveiende sannsynlig at fæces på Torgersens sko m.v. skrev seg fra liket. Det tredje tekniske bevis var barnålene. Dette er et naturvitenskapelig bevis av første klasse, fordi det viste seg at det her gjaldt barnåler av en så ekstraordinær art at de sakkyndige kunne trekke konklusjoner som ellers ikke vært mulige....Jeg vil minne lagmannsretten om at professor Mork opprettholdt denne konklusjon under hovedforhandlingen og at han føyde til at det som ytterligere gjorde sannsynligheten så stor, var at alle de 5 barnåler som ble funnet på Torgersens brunstripete dress, var lik barnålene fra åstedet. Det at ikke en av disse nålene var fra et annet tre, var så påfallende at det ytterligere understreket konklusjonen. Da tannlege Strøm den 28. april d.å. hadde gitt uttrykk for at bitemerkene i brystet til den drepte var identiske med Torgersens tenner, fikk Torgersen anledning til å ta hvilken som helst sakkyndig i Skandinavia....Professor Wærhaugs konklusjon ble imidlertid følgende: ”Bitesporene i drepte Rigmor Johnsen's bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvig Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betrktning.” Her vil jeg minne lagmannsretten om at da professor Wærhaug ble spurt under hovedforhandlingen om denne konklusjon kunne sies å avvike fra tannlege Ferdinand Strøms, så svarte han at det gjorde den ikke, idet han var enig med Strøm: ”Det er Torgersens tenner som har avsatt bittet. Jeg er overbevist.”

Statsadvokatens redegjørelse for de sakkyndiges uttalelser om avføringsbeviset og hans egen prosedyre vedrørende dette spørsmålet – gjengitt av kommisjonen på side 182 – understreker ytterligere hvilken vekt det har vært lagt på de sakkyndiges uttalelser om avføringsbeviset.

Aftenpostens aftennummer 14. juni 1958 inneholder en kortfattet gjengivelse av lagmannens rettsbelæring.

I følge referatet uttalte han blant annet følgende om sakkyndigbevisene:

”Lagretten er ikke bundet av de sakkyndiges erklæringer, de er bare veiledende, men på den annen side er det vanskelig å tilsidesette resultater, som er grunnet på stor fagkunnskap og erfaring.”

Dette kan ikke forstås som annet enn en oppfordring fra lagmannen til å legge stor vekt på erklæringene og uttalelsene fra de sakkyndige.

5.5.2 Øvrige bevis

Det er naturlig å ta med det som er referert fra statsadvokat Dorenfeldts innledningsforedrag.

Verdens Gang 2. juni 1958:

”Under hele etterforskningen har politiet brukt klokken som hjelpemiddel og har lagt opp følgende tidsskjema den skjebnesvangre natten:

22.20: Rigmor Johnsen vinker farvel til sin venn som tar trikken fra Østbanen.

22.35: Hun kjøper noen epler og treffer sin morder på veien til Skippergata 6B.

Ca. 22.50: De to blir sett utenfor Skippergata 6 B. Rigmor låser opp Yalelåsen og går inn – han følger med.”

De to første av disse tidspunktene er gale. Rigmor forlot trikkeholdeplassen kl 2240, og handelen i kiosken har antakelig funnet sted 2-3 minutter senere. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.1.

Feilen er åpenbart korrigert i statsadvokatens prosedyre:

Arbeiderbladet 13. juni 1958:

Vi har hørt her i retten at hun fulgte sin gode venn på Oppsaltrikken på Østbanen kl.22.40.

Ifølge samme referat har han videre uttalt:

”...vi biter merke i hans interesse for småpiker før han med uforrettet sak går derfra (Kafé Hjerterum i Pilestredet 31) klokka 22.25. Fire vitner hjelper oss med opplysninger om at han rundet Grand-hjørnet nærmere 22.40, ned Karl Johan, mot Østbanen.

Her er en rekke feil og unøyaktigheter. På Hjerterum forsøkte han å få kontakt med Anne Grethe Knutsen og Karoline Hagen, som begge var like under 18 år. De er ikke småpiker. Det er usikkert når han forlot Hjerterum. Klokken kan ha vært 2230. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.2.1. Det er ingen vitner som har sett ham ved Grand-hjørnet, men tre – ikke fire – hvorav to visste hvem han var, har sett ham ved inngangen til Grand. Ingen av dem har kunnet tidfeste observasjonen, men opplysninger om varigheten av forestillingen på Chat Noir og om gangtid fra Chat Noir til Grand – noe som gjelder vitnene Tømmereek og Casadio – gjør at tidspunktet for observasjonen kan fikseres til tidligst 2245, antakelig noe senere. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.2.2. Vitnet Wiik har ikke kunnet bidra med mer enn at observasjonstidspunktet var mellom 2230 og 2300, og vitnet Johnsen har ikke kunnet bidra med mer enn at han har sittet i bilen utenfor Grand et kvarters tid sammen med Wiik en gang mellom 2230 og 2300. Han har ikke sett eller hørt noe av interesse. Wiik har sett ham på vei østover Karl Johans gate. Dette stemmer overens med hans egen forklaring om at han har gått til Stortorvet. Observasjonene gir ingen holdepunkter for at han har gått mot Østbanen. Og Tømmereek og Casadio har ikke sett i hvilken retning han har gått. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.2.2.

Av Arbeiderbladet for 13. juni 1958 fremgår videre:

Overskrift:

”Torgersen kunne ikke nådd ned til byen igjen.”

Underoverskrift:

”Hadde ikke tid til å bli arrestert.”

Brødtekst:

””Men la oss allikevel høre på familien”, sa Dorenfeldt. ”Etter forklaringene kan han ikke ha forlatt hjemmet før 00.35, tidligst! Søsteren hadde fulgt mannen sin på en buss som gikk 00.29 (det er sjekket opp) og da hun igjen kom hjem var Fredrik i huset. Hun hørte ham gå sammen med en annen. Men gikk han på det tidspunktet, var det ikke tid for ham til å bli arrestert i nærheten av Østbanen klokka 00.58. Det er umulig, ærede lagrett. De har sett den bitte lille sykkel og den storvokste piken, hvordan skulle han på 23 minutter klare å kjøre fra Tøyen til Grønland og deretter spasere med henne fra Grønland, over Brugata, til Sentrum kino, ned Akersgata, til Prinsensgate – skilles fra henne der, og selv bevege seg ned til Østbanen for å bli arrestert! Tre politifolk tok tida for arrestasjonsøyeblikket – det eksisterer ingen tvil.””

I uttalelsen av 17. desember 1958 heter det tilsvarende:

”Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min. når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet., medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på strekningen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl 00.30 ville han ikke kunne rekke å bli arrestert kl 00.58 hvis han hadde forholdt seg sånn som nevnt. Påtalemyndigheten kom derfor til på grunnlag av denne tidsberegning at Torgersen ikke hadde forklart sannheten.”

At Torgersen ikke kunne ”rekke å bli arrestert” hvis det forholdt seg som han hadde forklart, er positivt galt. Det vises til den detaljerte redegjørelsen nedenfor under 6.5.2.2.2.

5.6 Hva har lagretten vektlagt?

Kjæremålsutvalget uttalte generelt om dette spørsmålet i 2001 (Rt-2001-1521 side 1539):

”Av betydning er det også om den avgjørelse som søkes gjenopptatt, er begrunnet eller ikke. I saker med lagrette, der avgjørelsen av skyldspørsmålet ikke er begrunnet, lar det seg normalt vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorledes de enkelte bevis i sin tid ble vurdert av lagretten. Lagretten må forutsettes å ha bygget på en samlet vurdering av det bevismateriale som ble presentert. Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre. Men utover dette må den domstol som tar stilling til gjenopptakesspørsmålet, vise tilbakeholdenhet med å forutsette hvorledes lagretten har vektlagt enkelte bevis i forhold til andre.”

En rekke av de vitnene lagretten hørte i saken var perifere, i den forstand at de ikke kunne koble Torgersen til Rigmor Johnsen eller til drapshandlingen. Hans mor og søster ga ham alibi, i den forstand at de bekreftet forklaringen om damebesøk på rommet. Noen mulighet til å koordinere denne forklaringen med Torgersen har de ikke hatt. På den annen side har Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen forklart at de så Torgersen i byen, på tidspunkter som er uforenlige med hans egen og andre vitners forklaring. At lagretten i denne situasjonen har sett forklaringene fra de sentrale sakkyndige, i særlig grad forklaringene fra Strøm og Wærhaug, som i praksis ikke åpner for noen som helst tvil om at bittet stammet fra Torgersen, som helt sentrale og antakelig avgjørende bevismidler, kan det ikke være tvil om. Jeg har selv administrert lagrettesaker i over 20 år, og har på denne bakgrunn tilegnet meg den oppfatning at lagrettemedlemmer flest er utstyrt med godt vett, er i stand til å tenke logisk og fornuftig og til å skille det vesentlige fra det mindre vesentlige.

Noe grunnlag for kritisk og selvstendig vurdering av de sakkyndige erklæringene og redegjørelsene, har lagrettemedlemmene på den annen side ikke hatt i denne saken. At lagrettens kjennelse ikke er begrunnet, og at det ikke foreligger noe referat fra forhandlingene, kan ikke gi grunnlag for tvil om at de sakkyndige konklusjonene på grunnlag av de tekniske bevisene har hatt en vesentlig betydning for lagrettens svar på skyldspørsmålet.

Dette er også lagt til grunn av kjæremålsutvalget i Rt-2001-1521, hvor det uttales på side 1540:

”Sentralt under den sakkyndige del av bevisførselen sto tannbittbeviset, barnålbeviset og avføringsbeviset... Vesentlige må også de nevnte sakkyndige forklaringer antas å ha vært. Hvorledes de enkelte bevis har vært vektlagt, er det for øvrig ikke mulig å si noe sikkert om.”

Dette står i en viss motstrid til de lite overbevisende uttalelsene på side 1541:

”Også de sakkyndiges forklaringer må i hovedsak antas å være i overensstemmelse med innholdet i de skriftlige erklæringer som ble avgitt til forhørsretten. De skriftlige nedtegnelser som foreligger, gir imidlertid på ingen måte et fullstendig bilde av det som fremkom under hovedforhandlingen. Både tiltalte, vitner og sakkyndige må antas å ha vært gjenstand for til dels inngående eksaminasjon fra rettens, aktors og forsvarerens side. Dette har på vanlig måte ført til utdypninger, nyanseringer, oppklaring av uklarheter mv. Det er således ikke grunnlag for å trekke vidtgående slutninger fra det skriftlige materialet til hva som har kommet frem under hovedforhandlingen.”

Dette er en ren antakelse fra kjæremålsutvalgets side om eksaminasjon – jf. ”må antas” – og – som det fremgår av gjennomgangen foran – noe holdepunkt for at konklusjonene fra de sakkyndige er blitt avdempet gjennom eksaminasjon under hovedforhandlingen er det vanskelig å finne.

I boken ”Torgersensaken” gjengir Michael Grundt Spang denne delen av prosedyren slik på side 95:

”Om sakens viktigste bevismidler, de ”tause vitner”, må juryen ha vært enig med statsadvokat Dorenfeldt, som i sin prosedyre formulerte det hele slik, i et nøtteskall:
”I denne saken har gjerningsmannen satt sitt stempel på offeret ved å bite henne i brystet. Og åstedet bidrog sitt ved å forsyne ham med barnåler, ekskrementer og blod.””

I tillegg kan vanskelig lagretten ha unnlatt å la seg påvirke av statsadvokatens feilaktige prosedyremoment om at Torgersen ”ikke kunne ha rukket å bli arrestert”, av den feilaktige oppsummeringen av forklaringene fra vitnene som hadde sett Torgersen ved Grand, og av det selektive utvalget av observerte momenter fra de vitnene som hadde sett Rigmor Johnsen sammen med en mann. De momentene i disse forklaringene som utelukker Torgersen, har åpenbart ikke vært trukket frem.

I tilknytning til de sakkyndiges forklaringer og lagrettens vektlegging av dem er det grunn til å sitere en uttalelse fra J. B. Hjort i boken ”Justismord” (Gyldendal 1952) side 180 i omtalen av den i sin tid meget omtalte Hetlesaken:

”Det er fristende her å skyte inn, at leger ofte er farlige sakkyndige. Legene har, helt opp til våre, såkalte opplyste dager, klart å bevare noe av den mystikk som de omga seg med da de ennå bare var stammens medisinmenn. Den alminnelige mann tror dels at legene rår over innsikt og krefter av irrasjonell art, og dels at legekunsten kan utforske det menneskelige legemes mysterier like meget som en urmaker kan utforske et urverk. At kanskje det meste ennå er uutforsket, gjør publikum og mange leger seg ikke klart. Den skråsikkerhet og pondus, som leger opptrer med overfor oss, av dem ofte foraktede legmenn, noe som kanskje kan være nødvendig ved behandlingen av pasienter, hører ikke hjemme i en rettssal, når tvilsmomentet spiller en så stor rolle som i en straffesak. At det var grunnlag for tvil i Hetlesakens medisinske del, er nokså klart.”

Hetlesaken endte som kjent med at drapsdommen, som var basert på uholdbare rettsmedisinske konklusjoner, ble tillatt gjenopptatt etter 35 år, og deretter henlagt av påtalemyndigheten.

Respekten for leger og annen sakkyndighet var nok ikke lavere i 1958 enn i 1952.

6 Nærmere om vitneforklaringene i 1958

6.1 Rigmor Johnsens bevegelser

Det er på det rene at Rigmor Johnsen fulgte sin venn Svein Erik Johnsen til Oppsaltrikken med avgang fra Jernbanetorget kl 2240. Trikketraséen gikk da foran inngangen til Oslo Ø – i dag Østbanehallen.

Når det gjelder trikkens faktiske avgangstid, forklarte Svein Erik Johansen i avhør 7. desember 1957¹:

”De gikk så begge fra restauranten ned til jernbanetorget. Vitnet så på uret på stasjonsbygningen og det viste 22.30 da de kom ned og de ble stående og vente på trikken til ca. kl. 22.40. Da kom trikken og mist. gikk på den, og han så da at Rigmor gikk bortover i retning mot Fred. Olsensgt.”

I den rettslige forundersøkelsen² forklarte han:

”...straks etter at at de var kommet til holdeplassen utenfor Østbanen kom trikken. Akkurat idet trikken kom, så han på det elektriske uret på Østbanen og det viste 22.40. Han gikk på trikken og Rigmor gikk bak trikken, og da han var kommet på trikken så han henne gå over torget i retning av Karl Johansgt. Hun gikk alminnelig, men han så henne ikke da hun var kommet bort til holdeplassen i Fred. Olsensgt.”

I rapport av 13. januar 1958³ er det opplyst:

A/S Bærumsbanen, Jar St., opplyser på telefonhenvendelse herfra at det ikke er avmerket noen forsinkelse for trikken som passerte holdeplassen ved Oslo Ø. kl 22.40 den 6/12-1957.

Vitnet Mary Strandum forklarte imidlertid 8. desember 1957⁴:

...at hun skulle ha en trikk som gikk fra holdeplassen kl. 22.40. Vitnet var sent ute og hun skyndtet seg bort på holdeplassen. Her ble hun imidlertid stående litt, idet trikken var forsinket. Vitnet mener at trikken kom kl 22.43.”

Strandum er imidlertid ikke avhørt som vitne under hovedforhandlingen.

I sin uttalelse av 17. desember 1958 har statsadvokat Dorenfeldt blant annet uttalt:

Så å si nøyaktig på dette tidspunkt, nemlig kl. 22.40, tok Rigmor Johnsen avskjed med sin venn Svein Erik Johansen ved trikkeholdeplassen på Oslo Ø,...

Dette samsvarer med Arbeiderbladets gjengivelse 13. juni 19568 av hans prosedyre på dette punktet. og kan ikke forstås på annen måte enn at påtalemyndigheten har sett bort fra Mary Strandums forklaring og akseptert opplysningen frs A/S Bærumsbanen om at trikken passerte Oslo Ø kl 2240. Samtidig synes det som om Rigmor Johnsen har forlatt trikkeholdeplassen noe før trikken gikk. Dette følger av Johansens opplysning om at han så henne gå over torget allerede da han var kommet på trikken.

¹ Dok. 6 s. 4.

² Dok. 45 s. 19.

³ Dok. 22 s. 25.

⁴ Dok. 22 s. 33.

Strekningen Oslo Ø – Dronningens gate er ikke prøvegått. Hvis vi legger til grunn en ganghastighet på 4,5 km/t, har Rigmor Johnsen brukt ca. 2 ½ minutt frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate (ca. 200 meter). Med mindre det skulle ha skjedd noe helt ekstraordinært på denne distansen – noe det ikke foreligger noen holdepunkter for – må det legges til grunn at hun har ankommet dette krysset ca. 2242-2243. Umiddelbart etterpå har hun handlet i Esther Olssons kiosk i Dronningens gate 25 ca. 30 meter syd for Karl Johans gate – jf. nedenfor under punkt 6.3.2 – og beklaget seg over at det var en mann som forfulgte henne.

Politibetjentene K. Johansen og A. Amundsen, som også har prøvegått strekningen Grand Hotell – Karl Johans gate – Dronningens gate, oppgir gangtiden til henholdsvis 7 minutter (Johansen) og 5 minutter (Amundsen)⁵. Strekningen er på ca. 500 meter. Med en ganghastighet på 6 km/t betinger dette en gangtid på ca. 5 minutter.

Ved gangturens ende har Sigrid Fjellberg observert Rigmor sammen med en gutt – som det åpenbart må legges til grunn har vært drapsmannen – i ferd med å låse seg inn i Skippergaten 6b.⁶ Observasjonen er tidfestet til 2252-2253 på grunn av koblingen til et etterfølgende radioprogram. Det er åpenbart ikke grunn til å trekke tidfestingen i tvil.

Strekningen Karl Johans gate – Dronningens gate – Rådhusgaten – Skippergaten 6b er ikke prøvegått av politiet. Utmålt på kartet er den 450 meter. Med en ganghastighet på 4,5 km/t gir dette en gangtid på 6 minutter. I tillegg har handlingen og samtalen med Esther Olsson nødvendigvis tatt noe tid. Dette underbygger ytterligere at Rigmor Johnsen må ha passert krysset Karl Johans gate/Dronningens gate noe før 2245.

Ingen av vitnene Olsson, Thoresen, Syversen eller Fonbæk har sagt noe om Rigmors ganghastighet⁷. Dette trekker i retning av at den har vært normal. Fjellberg har imidlertid i avhør 10. desember 1957 beskrevet ”en av Johnsens døtre som kom gående temmelig fort i retning fra Rådhus gt. og på skrå over gaten til Skipper gt. 6 B.”⁸

Som et tankeeksperiment kan vi da forutsette at Rigmor har gått med en hastighet på 4,5 km/t frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate og deretter økt hastigheten til 6 km/t på grunn av forfølgeren. Hun har i så fall hatt en gangtid på ca. 2 ½ minutt frem til krysset, og nådd dette mellom 2242 og 2243. På de resterende 450 meter har hun under samme forutsetning brukt 4 ½ minutt. Om vi legger til ca. 1 minutt for samtalen med og handelen hos Esther Olsson har hun i så fall kommet til Skippergaten 6b ca. kl 2248. Men dette stemmer ikke så godt med Sigrid Fjellbergs forklaring. Antakelig har hastigheten vært lavere den første delen av strekningen ned Dronningens gate, og økt når hun nærmet seg hjemstedet. Hvis vi legger inn en gjennomsnittlig ganghastighet på 5 – 5 ½ km/t på denne strekningen har den tatt 5 – 5 ½ minutt, og det passer bedre med Fjellbergs forklaring. Men uansett hva som legges til grunn når det gjelder hastigheten for den siste delen av strekningen, er det ingen holdepunkter

⁵ Dok. 22 s. 52

⁶ Dok. 18 s. 44

⁷ Jf. nedenfor s. 48-51.

⁸ Dok. 18 s. 44.

for at hun har gått langsommere enn 4,5 km/t de første 200 meterne, slik at hun må ha passert krysset Karl Johans gate/Dronningens gate nokså nøyaktig 2242 –2243.

Hvis Torgersen skal ha rukket frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate til slik tid at han kan ha vært den mannen som Rigmor Johnsen beklaget seg over, må han følgelig ha passert Grand senest ca. 2237, og ikke i noe fall senere enn 2238.

6.2 Vitner som har sett Torgersen i sentrum

6.2.1 Vitnene på Kafé Hjerterum

Ca. kl 2230 – antakelig noe før – har Torgersen forlatt Kafé Hjerterum i Pilestredet 31. Det er noe forskjellige opplysninger om tidspunktet. Torgersen hadde selv ikke klokke.

Anne Grete Knutsen i politihør 13. desember 1957⁹:

”Siktete og Odd satt så og pratet til kl 22.20, da siktete reiste seg opp og forlot kaféen. Vitnet forklarer at hun er sikker på tiden idet hun like før hadde sett på klokken sin (og det hang også en klokke på veggen), og vitnet forklarer at begge klokkene da viste 22.15, og dette var bare noen få min. før vedkommende gikk.”

Odd Starås i avhør 10. desember 1957¹⁰:

”Vitnet satt så sammen med Torgersen til ca. kl. 22.25-22.30. Da reiste Torgersen seg og forlot restauranten alene.”

Ved den rettslige forundersøkelsen¹¹ forklarte han at Torgersen gikk 2230.

Karoline Mathilde Hagen i avhør 12. desember 1957¹²:

”Han satt bare lite grann nå og gikk så ut alene. Like før han gikk, så v. på klokken på veggen over disken og så at den var 2220. Hun skal derfor anta at klokken var 2230 ca. da Torgersen gikk.”

Marthe Amalie Kubberud i avhør 17. januar 1958¹³:

”Hun kan ikke si noe bestemt tid når han kom dit, men hun har hatt det på at han kom ved 21-tiden. Ludvigsen (restauratøren) har ment at mannen gikk derfra ved 2230-tiden. V. mener at han ikke satt der så lenge som 1 ½ time.”

Ranveig Lorentzen i avhør 10. desember 1957¹⁴:

”Når mannen forlot restauranten, så hun ikke, men da hun gikk rundt ved 2230-tiden, var plassen han hadde sittet på, tom.”

Torgersen er neste gang observert ved inngangen til Grand, altså noe lenger øst enn Grandhjørnet.

⁹ Dok. 18 s. 26.

¹⁰ Dok. 18 s. 22.

¹¹ Dok. 45 s. 15.

¹² Dok. 18 s. 24.

¹³ Dok. 22 s. 6.

¹⁴ Dok. 18 s. 19.

Etter å ha forlatt Hjerterum har Torgersen møtt Arne Torstensen og Tor Guldbrandsen¹⁵, og hatt en samtale – antakelig helt kort – med dem. Han har også forklart at han var en runde inne på Grand Kafé for å se etter kjente. Han mener selv at han har vært der i 4-5 minutter.

Gangtid fra Hjerterom til Grandhjørnet er oppgitt av politiet til ca. 8 minutter. Strekningen er ca. 710-720 meter. Dette samsvarer med en ganghastighet i underkant av 6 km/t.

Disse tidsangivelsene er usikre, men de trekker – isolert sett – i retning av at Torgersen har kommet ut fra Grand i løpet av tidsintervallet 2240-2250.

6.2.2 Astrid Tømmereek og Mario Casadio

Første sikre observasjon i denne fasen er gjort av Astrid Tømmereek, som har sett Torgersen komme ut av inngangen til Grand Kafé, jf. foran under 6.2.1¹⁶.

Tømmereek og forloveden Mario Casadio hadde vært på Chat Noir. Chat Noir har i brev av 1. mars 1958 til politiet opplyst at forestillingen der sluttet kl. 2225.

I telefonavhør 18. desember 1957¹⁷ forklarte Tømmereek:

”På spørsmål forklarer vitnet at det tok litt tid fra de gikk ut av teatersalen og til de fikk tøyet og kom ut på gaten. På spørsmål forklarer vitnet at hun vil anslå tiden dette tok til ca. 10 min. a ett kvarter. Tømmereek anslår at de var ute ca. 10 minutter etter at de forlot teatersalen.

Under den rettslige forundersøkelsen forklarte hun seg tilsvarende¹⁸:

”Hun regner med at den sluttet ca. kl. 21.15, og at det kan ha tatt ca. 10 minutters tid etter at forestillingen var slutt før de var ute på gaten.”

Casadio har forklart i avhør 24. februar 1958¹⁹:

”Fra teatersalen gikk de så rett til garderoben, og vitnet forklarer at de måtte vente en stund her på grunn av at det var så mye folk der. Vitnet vil anslå at det tok ca. 10 minutter a ett kvarter fra de forlot teatersalen og til de kom utenfor, etter at de først hadde vært i garderoben og hentet tøyet sitt.”

Noe senere justerer han:

”Etter at forklaringen er lest opp, forklarer vitnet at han nå har tenkt over hvor lenge det kunne ta fra de gikk fra teatersalen og til de kom utenfor, etter først å ha hentet tøyet i garderoben, og vitnet forklarer at han nå sikker på at dette ikke tok mer enn 10 minutter.”

Et tidsintervall på 10 minutter fra de to forlot teatersalen til de var ute på gaten synes også å være akseptert av påtalemyndigheten, jf. statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958, hvor han blant annet skrev:

¹⁵ Dok. 118 s. 3.

¹⁶ Dok. 18 s. 30.

¹⁷ Dok. 18 s. 33.

¹⁸ Dok. 45 s. 17.

¹⁹ Dok. 40 s. 4.

”Et par av vitnene hadde vært på Chat Noir, som avsluttet forestillingen ved ca. 22.20/22.25-tiden og man kan derfor regne ut tidspunktet temmelig nøyaktig til ca. kl. 22.35/22.40, se således vitnet Astrid Tømmereeks forklaring...”

Dette kan bare forstås slik at Dorenfeldt har akseptert et tidsintervall på 10 minutter fra de to forlot teatersalen til de var ute på gaten, og deretter har lagt til grunn en gangtid på 5 minutter fra Chat Noir til inngangen til Grand Hotell.

En annen sak er at han ikke har dekning for den omtrentlige tidsangivelsen ”ved ca. 22.20/22.25-tiden”. I notat antakelig skrevet 18. desember 1957²⁰ er det gitt følgende opplysning på side 34:

”Ved telefonhenvendelse til Chat Noir, kontoret, v/ sekretær Johnsen, opplyser denne på spørsmål at forestillingen slutter kl 22.25, men det kan variere 3-4 minutter til hver kant.”

Av sammenhengen synes å fremgå at notatet er skrevet av politibetjent K. Johansen.

I brev fra ”Book’ns Revy i Chat Noir av 1. mars 1958²¹ er det imidlertid opplyst:

”Som svar på deres brev 13. ds. kan vi, Bookn’s Revy i Chat Noir, meddele at vi fredag 6/12-57 kun holdt en forestilling som sluttet kl. 22,25.”

Brevet har påtegning om at det er fremlagt under hovedforhandlingen 3. juni 1958.

En side ved dette er at statsadvokat Dorenfeldt åpenbart har benyttet seg at det opprinnelige tidsanslaget, som ble gitt pr. telefon, og som senere har vært korrigert, og strukket dette i Torgersens disfavør. ”3-4 minutter til hver kant” fra kl 22.25 kan ikke i noe fall bli ”ved ca. 22.20/22.25-tiden”. En annen side er at slutt-tidspunktet er reservasjonsløst oppgitt til kl. 22.25 i brevet av 1. mars 1958, og da er det ikke grunnlag i saken for å bygge på noe annet.

I uttalelsen av 17. desember 1958 uttaler Dorenfeldt seg like upresist om dette spørsmålet i tiknytning til Casadios vitneforklaring. Her uttales det:

”Casadio var bare ett av mange vitner som forklarte seg om det tidspunkt da domfelte befant seg ved Grand Hotel. Jeg minner lagmannsretten om at dette tidspunkt kunne tidfestes til ca. kl. 22.35/22.40.”

Dette er galt på to sentrale punkter. Det var bare to vitner som forklarte seg om det aktuelle tidspunktet, nemlig Tømmereek og Casadio. Og ingen av dem kunne tidfeste annet enn tidspunktet da de var ute på gaten etter besøket på Chat Noir. Det er mulig statsadvokat Dorenfeldt tenker på vitnene fra Hjerterum, men ingen av dem har forklart seg om annet enn tidspunktet da Torgersen gikk derfra. Når han befant seg utenfor Grand, er nødvendigvis et annet spørsmål. Og igjen strekker han de tidsangivelsene han hadde, i Torgersens disfavør. Når han først har akseptert tidsintervallet på 10 minutter fra de to forlot teatersalen til de var ute på gaten, og også har lagt til grunn en gangtid på fem minutter, har han ikke hatt dekning for annen tidsangivelse enn ”ca. kl 22.40”.

²⁰ Dok. 18 s. 34.

²¹ Dok. 43.

Her oppstår også et spørsmål som ikke synes vurdert tidligere. Chat Noir har åpenbart oppgitt det tidspunktet da selve forestillingen sluttet. Tømmereek har tatt utgangspunkt i det tidspunktet da hun og forloveden forlot teatersalen. Dette tidspunktet må imidlertid ha vært noe senere enn forestillingens slutt. Det tidsintervallet som går med til applaus, teppefall/teppeheving og fremkallinger av skuespillerne kommer alltid i tillegg til selve forestillingen. Dette intervallet må legges til den anslåtte perioden på 10 minutter fra de forlot teatersalen til de var ute på gaten. Vi kan forsiktig anslå intervallet til 3 minutter. Antakelig har det vært lenger.

Gangtiden fra Chat Noir til Grandhjørnet er i saken oppgitt til ca. 5 minutter. Denne opplysningen stammer fra en rapport av 30. januar 1958 fra politibetjentene K. Johansen og A. Amundsen – begge etterforskere i saken – som har gått opp og tatt tiden på en del strekninger. Som ”rute 6” er angitt: ”Chat Noir – Klingenberggt. – Universitetsgt. Karl Johansgt. – Grand Hotell”.²² Begge har oppgitt gangtiden til 5 minutter. Det er ikke opplyst om de har tatt tiden frem til Grandhjørnet, noe Grundt Spang synes å legge til grunn, eller om de har gått helt frem til inngangen der hvor Tømmereek så Torgersen komme ut.

Det hefter to feil ved den oppgitte gangtiden.

For det første har Johansen og Amundsen gått gal strekning. Fra Chat Noir har de gått Klingenberggaten til Stortingsgaten, mens Tømmereek og Casadio i stedet har gått rundt Continentalkvartalet, altså en lengre strekning enn polititjenestemennene tok tiden på. Tømmereek har beskrevet ruten ved den rettslige forundersøkelsen, hvor hun har forklart²³:

”De gikk fra Chat Noir, Roald Amundsensgt., Stortingsgt. skrådde over foran Nationaltheateret, gikk over Karl Johansgt. og nedover venstre fortau uten å stoppe og se i vinduene.”

Roald Amundsens gate i 1958 er nåværende Olav V's gate.

For det andre kan estimatet på fem minutters gangtid – delvis fordi de har gått feil strekning – ikke være riktig. Det er ingen holdepunkter for at Tømmereek og Casadio har gått særlig fort – tvert imot. Casadio har således forklart²⁴:

”Fra teatret gikk de så forbi Nasjonalteatret og opp til Karl Johansgt., og vitnet forklarer på spørsmål at de gikk med alminnelig fart. De regnet nemlig med at de hadde god tid til 23-bussen fra holdeplassen ved Centrum kino.”

Sammen med min partner Kirsten Fjellanger prøvegikk jeg strekningen de to faktisk hadde gått, lørdag 29. mars 2014 om ettermiddagen. Vi gikk i vanlig ganghastighet. Det var mange mennesker ute, men allikevel ikke vanskelig å holde farten oppe. Anvendt tid på strekningen var 7 minutter og 15 sekunder. Det er vanskelig å forestille seg at ikke et ungt par som kommer fra revy og ikke har det særskilt travelt, vil bruke noe lengre tid, i det minste 8 minutter.

²² Dok. 22 s. 52.

²³ Dok. 45 s. 17.

²⁴ Dok. 40 s. 4.

Den gale strekningen har vært prøvegått av to polititjenestemenn som har vært tungt inne i saken som etterforskere. Det er ikke opplyst noe om ganghastigheten, og det er neppe noen grunn til å anta at de har forsøkt å tilpasse denne til hastigheten til et ungt par som har vært på revy og ikke har liten tid. Det er vanskelig å forstå at man ikke har sørget for å verifisere gangtiden på denne kritiske etappen ved å be Tømmereek og Casadio selv gå den strekningen de gikk i sitt eget tempo fra den aktuelle kvelden, og ta tiden på denne gangturen.

Ved et Google-søk på ”ganghastighet” kommer det frem opplysninger av interesse. Wikipedia opplyser:

”In the absence of significant external factors, humans tend to walk at about 1,4 m/s (5,0 km/h, 3,1 mph). “

Et annet sted er det opplyst at normal ganghastighet er 1,2 m/sek, hvilket tilsvarer 4,3 km/t, dog slik at for aldersgruppen 20-29 år er ganghastigheten oppgitt til 1,4 m/sek., hvilket tilsvarer 5 km/t.

Vi finner også følgende tabell:

3-4 km/t	Rolig gange
4-6 km/t	Moderat tempo
6-7 km/t	Rask gange
8 km/t og over	Jogging

Tømmereek og Casadio skulle med en buss som gikk fra Sentrum kino (Daværende Olaf Bulls plass – nå Arbeidersamfunnets plass) kl 2300.

Strekningen som polititjenestemennene prøvegikk er målt på kartet til 460 meter. De har da hatt en hastighet på 5,5 km/t. Den strekningen Tømmereek og Casadio faktisk gikk fra Chat Noir til Grand, er tilsvarende målt til 530 meter. Strekningen fra Grand til Arbeidersamfunnets plass er tilsvarende målt til 880 meter.

Med en ganghastighet på 4,5 km/t tar det 7 minutter å gå 530 meter. Dette samsvarer godt med prøvegåingen 29. mars 2014, hvor vi gikk strekningen på 7 minutter og 15 sekunder. Med samme hastighet – 4,5 km/t – tar det 11 minutter og 45 sekunder å gå fra Grand til bussholdeplassen ved Sentrum kino, og 18 minutter og 45 sekunder å gå den samlede lengden på 1430 meter fra Chat Noir til Arbeidersamfunnets plass. Med denne ganghastigheten kan altså Casadio og Tømmereek ha vært ute på gaten utenfor Chat Noir så sent som 2240, og allikevel ha rukket bussen kl. 2300 uten problemer.

Casadio har ytterligere forklart:

”På spørsmål forklarer vitnet at det foresvever ham at bussen sto på holdeplassen da de kom til Centrum kino, men noe sikkert om dette kan han ikke si.”

Selv om denne opplysningen er forbeholden, trekker den i retning av å bekrefte antakelsene om ganghastigheten.

Det er ingen opplysninger i saken som strider mot opplysningene fra Chat Noir og det som er forklart av Tømmereek og Casidio. Når disse opplysningene legges til grunn, kan vi sette opp følgende tidsskjema:

Slutt forestilling		kl 2225
Teppefall, fremkallinger	3 minutter	” 2228
Garderobe m.v.	10 ”	” 2238
Spasertur til Grand	7 ”	” 2245

Etter dette kan tidspunktet da Tømmereek så Torgersen komme ut fra Grand, ikke ha vært tidligere enn 2245. Antakelig er det noe senere.

Else Randi Wiik, som hadde sittet i en bil utenfor Grand, forklarte i den rettslige forundersøkelsen²⁵:

”En gang mellom kl. 22.30 og kl 23.00, antagelig kl 22.45 så hun Torgersen, som hun kjenner av utseende. Hun fikk se ham utenfor Grand gå i retning mot Østbanen.”

I den grad det skal legges noe vekt på denne forklaringen, trekker den også i retning av at Torgersen har passert Grand ca. kl 2245.

2245 er fem minutter senere enn tidspunktet da Rigmor Johnsen gikk fra trikkeholdeplassen på Jernbanetorget. Dette er samtidig det tidligste tidspunktet Torgersen kan ha passert Grand. Gangtid fra Grand til krysset Karl Johansgate/Dronningensgate, som er målt ut på kartet til 500 meter, er oppgitt av Johansen og Amundsen til 5-7 minutter. En gangtid på 5 minutter på denne strekningen gir en ganghastighet på 6 km/t. Torgersen kan ikke ha vært to steder samtidig. Dette har som konsekvens at den mannen som noe senere er observert sammen med Rigmor Johnsen, ikke kan være Torgersen.

6.2.3 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre og uttalelse 17. desember 1958

Diskrepansen ved tidsangivelsene er i det hele tatt ikke kommentert av statsadvokat Dorenfeldt i uttalelsen av 17. desember 1958, til tross for at han må ha vært klar over den. Han nøyer seg med følgende:

”Forestillingen på Chat Noir sluttet imidlertid 5 a 10 minutter senere enn hun antok i sin forklaring for forhørsretten, slik at passeringen av Grand da hun iakttok Torgersen, må ha vært omkring kl 22.35/22.40. Det var også det nøyaktigste tidspunkt man kunne komme fram til på grunnlag av de øvrige vitneprov fra kafé Hjerterum og fra de andre vitnene som så Torgersen passere Grand på vei nedover mot Østbanen. Så å si nøyaktig på dette tidspunkt, nemlig kl. 22.40, tok Rigmor Johnsen avskjed med sin venn Svein Erik Johansen ved trikkeholdeplassen på Oslo Ø,…”

En side ved dette er at han ikke har hatt dekning for tidsangivelsen til ”omkring kl 22.35/22.40.” Selv ut fra de tidsangivelsene han selv har hatt grunnlag for i den delvis feilaktige bevisførselen om dette spørsmålet, kunne Torgersen ikke ha passert Grand før 2240. Men slik dette har vært presentert, åpner han selvfølgelig for at møtet utenfor Grand har vært så tidlig at Torgersen kan ha rukket å møte Rigmor Johnsen.

²⁵ Dok. 45 s. 16.

I Arbeiderbladet 13. juni 1958 er han imidlertid referert slik:

”Fire vitner hjelper oss med opplysninger om at han rundet Grand-hjørnet nærmere kl. 22.40, ned Karl Johan, mot Østbanen”.

Dette er bemerkelsesverdig upresist i Torgersens disfavør. Det er ingen vitner som har sett ham runde Grandhjørnet, men tre vitner, hvorav to som visste hvem han var, har sett ham utenfor inngangen til Grand. Ingen av disse har kunnet oppgi noe klokkeslett for observasjonen, men på grunn av opplysningene fra Chat Noir og gangtiden derfra til Grand kan vi slutte oss nokså nøyaktig til at observasjonen har skjedd senere enn Dorenfeldt hevder her. Og selv med hans utgangspunkt ”nærmere kl 22.40” kan Torgersen vanskelig ha rukket å møte Rigmor Johnsen kl 2242-2243.

En annen feil i uttalelsen er selvfølgelig at ingen har sett Torgersen på vei ”nedover mot Østbanen”. Dette er retorikk uten belegg i bevisførselen. Else Randi Wiik har sett ham gå østover i Karl Johansgate. Dette betyr ikke at han har vært på vei til Østbanen. Han kan like gjerne ha vært på vei mot Stortorvet og Sentrum kino, slik han selv har forklart.

Astrid Tømmereek forklarte 13. desember 1957²⁶:

”Han stoppet utenfor inngangen og han sto vendt halvveis mot Stortinget. Vitnet så ikke hvor han gikk, og hun så ham ikke senere på kvelden.”

Hun forklarte seg tilsvarende ved den rettslige forundersøkelsen²⁷:

”Han ble stående et øyeblikk mens vitnet passerte, og hun så ikke hvor det ble av ham etter på.”

Mario Casadio forklarte 24. februar 1958²⁸:

”Vitnet forklarer at han husker at frk. Tømmereek hilste på en mann utenfor Grand, og han husker også at han spurte henne om hvem det var. Frk. Tømmereek fortalte da at det var en som bodde ved siden av henne. Vitnet så ikke mer på mannen, og han kan således ikke forklare noe mer om dette.”

Statsadvokat Dorenfeldts omtale av ”de andre vitnene som så Torgersen passere Grand på vei nedover mot Østbanen” er således ikke i samsvar med bevisførselen. Ett vitne – Else Randi Wiik – har sett ham passere Grand på vei østover, det er det hele. De to andre som har sett ham – Astri Tømmereek og Mario Casadio – har ikke sett ham etter at Tømmereek hilste på ham, og har følgelig heller ikke sett hvor han har gått. Det er heller ikke opplyst hvilken rute Tømmereek og Casadio har fulgt etter å ha passert Grand. Uansett må de ha gått Karl Johans gate frem til Stortings plass. Dersom Torgersen umiddelbart hadde gått østover og passert dem på denne strekningen, ville Tømmereek nødvendigvis ha lagt merke til det. Når han ikke har passert dem på denne riktig nok korte strekningen, er det i seg selv et moment som taler mot at han har hatt det travelt ved anledningen.

²⁶ Dok. 18 s. 33.

²⁷ Dok. 45 s. 18.

²⁸ Dok. 40 s. 4.

Samme feil som statsadvokat Dorenfeldt har begått her, er gjentatt av Høyesteretts kjæremålsutvalg i Rt-2001-1521. På side 1540 sies det således:

”De mest sentrale vitnene med direkte observasjoner var for det første vitner som kjente A, og som hadde sett ham ved Grand Hotel på vei østover i Karl Johans gate på et tidspunkt da han ville rekke å møte B før hun gikk inn i Dronningens gate.”

Som presisert foran var det bare ett vitne – nemlig Else Randi Wiik – som hadde sett Torgersen på vei ”østover i Karl Johans gate” ved Grand, og hun har ikke kunnet si noe om tidspunktet. En korrekt analyse av det foreliggende bevismaterialet viser som det fremgår ovenfor, at han passerte Grand på et slikt tidspunkt at han ikke kan ha rullet et slikt møte som kjæremålsutvalget legger til grunn.

Kjæremålsutvalgets kjennelse inneholder heller ingen redegjørelse for hvorfor utvalget mener Torgersen ville rullet å møte Rigmor Johnsen. Utsagnet fremstår som et rent postulat.

6.2.4 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen uttaler seg helt generelt og delvis feilaktig om disse spørsmålene.

Det sies på sidene 496-497 i 2006-avgjørelsen (Jeg har nummerert de enkelte elementene i begrunnelsen):

”Kommisjonen finner det tilstrekkelig å vise til uttalelser i Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse, jf. kap. 8.12.4 ovenfor, som kommisjonen slutter seg til (1). Under hovedforhandlingen ble det ført en rekke vitner som hadde observert Torgersen og Rigmor Johnsen (2), og de mest sentrale vitnene visste hvem Torgersen og Rigmor Johnsen var (3). Det må legges til grunn at lagretten gjennom vitneførselen har kunnet danne seg et bilde av vitnenes pålitelighet og troverdighet (4).

Etter kommisjonens vurdering baserer domfelt seg på flere usikre faktorer når han anfører at det ikke var tidsmessig mulig for ham å treffe Rigmor Johnsen i krysset Karl Johans gate/Dronningens gate. Dette knytter seg både til tidspunktet han forlot Kafé Hjerterum (5), tidspunktet han ble observert utenfor Grand Hotell (6) og for så vidt også med hvilken hastighet han gikk (7). Tidspunktet for når Rigmor forlot trikkeholdeplassen kan ikke fastslås med absolutt sikkerhet (8), og heller ikke med hvilken hastighet hun gikk (9). Når det tas hensyn til at det er tale om små marginer, kan det ikke legges avgjørende vekt på helt nøyaktige tidsberegninger slik domfelte synes å gjøre (10), og konklusjonen om at han rent tidsmessig ikke har hatt mulighet til å møte Rigmor Johnsen er det ikke grunnlag for (11).

Kommisjonen vil dessuten legge til at det ble foretatt avstands- og tidsberegninger under etterforskningen (12). Vitnene som observerte domfelte og Rigmor Johnsen (13) fikk forklare seg for retten og politiet innhentet forklaringer for å verifisere vitnenes tidsangivelser (14). Det synes å være på det rene at spørsmålet om hvorvidt Torgersen kunne ha møtt Rigmor Johnsen var et sentralt spørsmål under bevisførselen (15).”

Dette gir grunnlag for følgende merknader:

(1) Kommisjonen tiltrer altså – uten selvstendig vurdering – Høyesteretts kjæremålsutvalgs feilaktige utsagn om at flere vitner hadde sett Torgersen utenfor Grand ”på et tidspunkt da han ville rekke å møte B før hun gikk inn i Dronningens gate.”

- (2) Ingen vitner har observert Torgersen og Rigmor Johnsen sammen, slik formuleringen gir et inntrykk av.
- (3) Det er ikke opplyst hvem kommisjonen mener ”de mest sentrale vitnene” var. Uansett er utsagnet galt. Av de ”mest sentrale vitnene” er det bare Astri Tømmereek som visste hvem Torgersen var.
- (4) Ja, med den konsekvens at det ikke har vært noen grunn til ikke å bygge på forklaringene fra Astri Tømmereek og Mario Casadio. Forklaringene fra de vitnene som har sett Rigmor Johnsen sammen med en mann, kommenteres nedenfor.
- (5) Nøyaktig tidspunkt da Torgersen forlot Hjerterum, er av mindre betydning. Det sentrale tidspunktet er da han ble observert utenfor Grand.
- (6) Gjennomgangen foran viser at det er utelukket at Torgersen kan ha vært foran Grand til slik tid at han kan ha møtt Rigmor Johnsen. Jeg viser igjen til at teatret uten forbehold har opplyst at forestillingen tok slutt 2225. Samtidig har statsadvokat Dorenfeldt åpenbart akseptert et intervall på 10 minutter fra Tømmereek og Casadio forlot teatersalen til de var ute på gaten, og også akseptert fem minutters gangtid derfra til Grand. I tillegg kommer tidsintervallet fra forestillingens slutt til de var ute av salen, og mertiden på grunn av at de som har prøvegått strekningen, har gått feil rute. Også kommisjonen plikter å forholde seg til det bevismateriale som faktisk foreligger, og ikke fremsette spekulasjoner det ikke er grunnlag for, eller strekke tidsangivelser i Torgersens disfavør.
- (7) Det er ingen holdepunkter for at Torgersen har gått med annet enn normal gangfart. Astrid Tømmereek har forklart at han stoppet opp utenfor Grand. Verken hun eller Else Randi Wiik har bemerket noe om farten. Og hvilken begrunnelse skulle han ha for plutselig å begi seg med høy fart i retning av Østbanen? Strekningen Grand – Droningens gate er uansett nokså nøyaktig 500 meter. Med en ganghastighet på 6 km/t ville han ha brukt 5 minutter på denne strekningen.
- (8) Om tidspunktet for Oppsaltrikkens avgang fra Jernbanetorget foreligger følgende opplysninger:

Svein Erik Johansen forklarte i avhør 7. desember 1957²⁹:

”De gikk så begge fra restauranten ned til jernbanetorget. Vitnet så på uret på stasjonsbygningen og det viste 22.30 da de kom ned og de ble stående og vente på trikken til ca. kl 22.40. Da kom trikken og mist. gikk på den, og han så da at Rigmor gikk bortover i retning mot Fred. Olsensgt.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han³⁰:

”...straks etter at de var kommet til holdeplassen utenfor Østbanen kom trikken. Akkurat idet trikken kom, så han på det elektriske uret på Østbanen og det viste 22.40. Han gikk på trikken og Rigmor gikk bak trikken, og da han var kommet på trikken så han henne gå over torget i

²⁹ Dok. 6 s. 4.

³⁰ Dok. 45 s. 21.

retning av Karl Johansgt. Hun gikk alminnelig, men han så henne ikke da hun var kommet bort til holdeplassen i Fred. Olsensgt.”

I en kort udatert rapport³¹ kalt ”Kontrollundersøkelser angående Opsaltrikkens passering ved holdeplassen Oslo Ø. den 6/12-57 kl. 22.40...” uttaler politibetjent K. Johansen:

”A/S Bærumsbanen, Jar st., opplyser på telefonhenvendelse herfra at det ikke er avmerket noen forsinkelse for trikken som passerte holdeplassen ved Oslo Ø. kl 22.40 den 6/12-1957.”

Det som muligens kunne reise tvil om avgangstidspunktet, er vitneforklaringen fra en Mary Strandum, som forklarte til politiet 8. desember 1957³²:

”...at hun skulle ha en trikk som gikk fra holdeplassen kl. 22.40. Vitnet var sent ute og hun skyndtet seg bort på holdeplassen. Her ble hun imidlertid stående litt, idet trikken var forsinket. Vitnet mener at trikken kom kl 22.43.”

Strandum er ikke avhørt som vitne under den rettslige forundersøkelsen eller under hovedforhandlingen. Årsaken er åpenbart at påtalemyndigheten har akseptert at trikken gikk 2240 presis.

I uttalelsen av 17. desember 1958 skrev således statsadvokat Dorenfeldt:

”Så å si nøyaktig på dette tidspunkt, nemlig kl 22.40, tok Rigmor Johnsen avskjed med sin venn Svein Erik Johansen ved trikkeholdeplassen på Oslo Ø, se dok. 45 s. 21 og vitneforklaring fra dette vitne (17. vitne)...”

Dok. 45 side 21 er Svein Erik Johansens forklaring under den rettslige forundersøkelsen, som er gjengitt ovenfor.

Det ene foreliggende avisreferatet som omtaler dette punktet i statsadvokatens prosedyre bekrefter at tidspunktet 2240 ikke er trukket i tvil. Arbeiderbladet 13. juni 1958 gjengir ham slik:

Vi har hørt her i retten at hun fulgte sin gode venn til Oppsaltrikken på Østbanen kl. 22.40.”

De øvrige avisene kommenterer ikke dette punktet i prosedyren.

Det må etter dette legges til grunn at det i 1958 har vært lagt til grunn som et uomtvistet faktisk forhold at trikken gikk fra Østbanen nokså presis 2240. Det er da i dag ikke grunnlag for å trekke dette utgangspunktet i tvil.

(9) Det følger av merknad under (8) at Rigmor Johnsen ”gikk alminnelig”. Det er ingen holdepunkter for at hun skal ha gått særskilt langsomt ved anledningen.

(10) Tidsberegningene slik de foreligger nå, inneholder atskillige marginer i Torgersens disfavør.

³¹ Dok. 22 side 25

³² Dok. 2 s. 33.

(11) Her konstruerer kommisjonen usikkerhet og ser bort fra det bevismateriale som faktisk foreligger og som det ikke hefter noen usikkerhet ved.

(12) Det vises til klargjøringen foran av at de polititjenestemenn som har prøvegått de enkelte strekningene, har tatt feil rute på strekningen Chat Noir – Grand, og av at tidsestimater på 5 minutter – først og fremst derfor – er for lavt.

(13) Der er ingen vitner som har observert ”domfelte og Rigmor Johnsen”.

(14) Det er uklart hva som menes med dette utsagnet. Jeg har ikke funnet noen forklaringer som er innhentet ”for å verifisere vitnenes tidsangivelser”.

(15) Spørsmålet om tidspunktet for Astrid Tømmereeks observasjon har åpenbart vært tema under eksaminasjonen av henne ifølge Aftenpostens referat i morgenummeret 4. juni 1958. Men noen fokusering på hvorvidt Torgersen kunne ha truffet Rigmor Johnsen, etterlater ikke referatet noe spor av. Det samme gjelder referatene fra aktors og forsvarers prosedyrer. Og dersom dette har vært noe egentlig tema, er det påfallende at det ikke er nevnt i statsadvokat Dorenfeldts redegjørelse av 17. desember 1958.

6.2.5 Oppsummering punkt 6.2

Dersom Torgersen allikevel skulle ha kommet til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate samtidig med Rigmor Johnsen, må ett eller flere av følgende vilkår være oppfylt:

- (1) Trikkeavgangen kl 2240 har vært betydelig forsinket.
- (2) Forestillingen på Chat Noir har sluttet betydelig tidligere enn 2225.
- (3) Tømmereek og Casadio har forlatt teatersalen umiddelbart i stedet for å vente til siste teppefall.
- (4) Tømmereek og Casadio har brukt betydelig kortere tid enn 10 minutter fra de forlot teatersalen til de var ute på gaten.
- (5) Tømmereek og Casadio har brukt betydelig kortere tid enn syv-åtte minutter på strekningen Chat Noir – Grand.

Problemet er at det ikke er noe i bevisførselen som indikerer at noen av disse vilkårene foreligger. Man kan ikke uten videre strekke enkeltbevis for å få dem til å passe med en forhåndsoppstilt hypotese.

Opplysningene om observasjoner av Torgersen, sammenholdt med de opplysninger som foreligger om relevante tidspunkter, bekrefter således at Torgersen ikke kan ha rukket frem til Dronningens gate til slik tid at han har truffet på Rigmor Johnsen. Han kan derfor ikke ha vært den mannen som fulgte etter henne, og som hun beklaget seg over til Esther Olsson.

Det hører også med i totalvurderingen at samtlige vitner som observert Torgersen på Hjerterum, har merket seg de stripete buksene.

6.3 Vitner som har sett Rigmor Johnsen på veien fra Jernbanetorget til Skippergaten 6b

I rekkefølge har følgende vitner observert Rigmor Johnsen på veien fra Jernbanetorget til Skippergt. 6:

6.3.1 Lasse Etting

Lasse Etting har forklart³³ at han kom fra Lillestrømlokalstasjonen på Østbanestasjonens nordside med et tog som ankom ca. 2230, og så Rigmor på trikkeholdeplassen på Jernbanetorget. Hun fulgte etter ham oppover Karl Johansgate og Dronningensgate. Han så at hun gikk bort til Esther Olssons pølsebod. Deretter nådde hun ham igjen ved krysset Dronningensgate/Tollbugaten, hvor de hilste på hverandre. Hun gikk deretter foran ham, og han så at hun tok til venstre i Rådhusgaten og deretter til høyre ”ved Fred Olsensgt”. (Avhør 11. juni 1958).

Han har ikke sett noen mann i nærheten av Rigmor ved pølseboden, og har heller ikke sett noen mann som har fulgt etter henne på resten av veien.

6.3.2 Esther Olsson

Esther Olsson var innehaver av pølseboden i Dronningensgt. 25. Rigmor kjøpte to epler av henne i kiosken, og beklaget seg over at det ”er en kar som forfølger meg”. Mannen stoppet ved siden av Rigmor, og ”tullet og fleipet med henne”.

Olsson beskriver mannen slik i avhør 7. desember 1957³⁴:

”Ca. 30-35 år, i hvert fall etter det inntrykk v. fikk. Det var i hvert fall en voksen kar. Høyde ca. 175-180 cm. Han var i hvert fall adskillig høyere enn Rigmor. Vedkommende hadde blek ansiktsfarge, lyse blå øyne, virket bred over kinnbena, kan ikke si om han hadde hodeplagg. Håret kan v. ikke uttale seg om. Han var kledd i mørkt yttertøy og virket bred over skuldrene. Vedkommende snakket litt, men v. mener bestemt at han ikke snakket typisk Oslo-dialekt.”

Hun hadde sett mannen tidligere. Hun kan ikke tidfeste episoden nærmere enn ”en god stund før pølsebua stengte og bua stenges kl. 2330.”

Ved konfrontasjonsparaden 9. desember 1957 kjente hun ikke Torgersen igjen, til tross for at hun hadde sett mannen som plaget Rigmor tidligere. Hun forklarte³⁵:

”Ved den oppstillingen hun nå hadde sett, kunne hun ikke kjenne igjen noen av de oppstilte, som den hun tidligere har opplyst om. Den eneste av de oppstilte hun kunne tenke seg som ”type” – som kunne ligne – var nr.1, idet denne hadde lys blå øyne og lys ansiktsfarge. Hun kunne ikke ta ut denne – nr. 1 – som bestemt den hun så ved anledningen.”

Etter andre gangs oppstilling uttalte hun at hun

”mener at den ”typen” hun så ved nevnte anledning var noe høyere enn nr. 1. ved første oppstilling.”

³³ Dok. 91.

³⁴ Dok. 10 s. 12.

³⁵ Dok. 16 s. 5.

Ved fotokonfrontasjonen i januar 1958 plukket hun ut en annen som den som lignet mest. Torgersen hadde i mellomtiden vært avbildet i alle Osloavisene 10. desember 1957.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun³⁶:

”Hun så mannen i ansiktet, og han var lys, hadde blå øyne og var kraftig. Det eneste vitnet kan si om hans påkledning er at hun tror han hadde mørk frakk. Han var noe høyere enn Rigmor Johnsen og har antagelig vært ca. 175 cm. høy.

Når hun i retten ser siktede, sier hun at den som fulgte etter Rigmor Johnsen er lik siktede, men hun ikke bestemt si at det er siktede.”

Under hovedforhandlingen anslo hun mannens høyde til ca. 175. For øvrig var det ikke endringer av betydning i hennes forklaring.

6.3.3 Arne Thoresen

Thoresen hadde vært på Postkafeen, som lå i Dronningens gate mellom Karl Johans gate og Prinsens gate, og forklarer at han gikk derfra nøyaktig kl 2255 (protokoll fra rettslig forundersøkelse – vitne 13). Han så på klokken i kafeen da han gikk. Når det gjelder tidspunktet, har han selv opplyst at klokken var stilt for fort for å få gjestene ut til stengetid, slik at han antakelig har gått ut noe før 2255.

Idet han kom ut, hilste han på Rigmor, som kom forbi på samme fortau i retning mot Prinsens gate. Han så i det samme en mann som kom etter Rigmor, og tok henne igjen ”nesten mot hjørnet ved Prinsens gate” hvor han snakket til henne, og fortsatte sammen med henne bortover Dronningens gate.

Thoresen så mannen fra siden idet han passerte, og har selvfølgelig også sett ham bakfra mens han gikk videre nedover Dronningens gate.

I avhør 9. desember 1957³⁷ ga han følgende beskrivelse:

”Vedk. var en mann i 24-25 års alderen. Hadde blondt hår, uten krøller. Tilbakekjemmet ved sidene og glinset ved tinningen idet han gikk forbi (Vannkjemmet). V. er selv 182 cm høy og han mener at vedk. var minst like høy, selv om han tar hensyn til at ble stående litt lavere enn vedk. da denne passerte. Vedk. var barhodet, hadde smale benklær og beige eller mellomgrå frakk eller kappe. Denne hadde muligens belte, idet vedk. var ualmindelig kraftig og markert over skuldrene. Han gikk på en spenstig måte og hadde en egen rulling på skuldrene, som v. mener han vil kjenne igjen om han får se vedk. pånytt under liknende forhold.”

13. desember 1957 fortsatte han³⁸:

”Vitnet har nå i løpet av ca. 1 times tid sett gjennom fotografier over personer i den alder, høyde m.v. som han tidligere har forklart å ha sett sammen med den drepte i Dronningensgt. den 6. ds.

Vitnet stoppet opp ved bildet av den mistenkte i saken, etter å ha sett over en rekke bilder, og mener at det for så vidt er nytteløst for ham å se over flere bilder. Vitnet så nemlig ikke

³⁶ Dok. 45 s. 30.

³⁷ Dok. 18 s. 37.

³⁸ Dok. 18 s. 38.

mannen i Dronningensgate rett i ansiktet, men halvt fra siden og bakfra. Det vil derfor ikke være mulig for ham å ta ut vedkommende på foto. (sikt.s foto har han sett i avisen)...Måten vedkommende mann gikk på og bekleddingen har avgjørende betydning for gjenkjennelsen. Videre må vitnet anføre at mannen han så følge etter den drepte må ha gått med sko uten gummiheler da det klampet i gaten eller fortauet.

Videre vil vitnet bemerke at hodefasonen på mannen var helt rund, som en "fotball" og at han ved tinningene hadde skinnende hår som ved bruk av Bryllkrem eller lignende Dette siste er ting som vitnet p.g.a. sitt yrke (frisør) legger merke til og som han har bedre forutsetninger enn andre til å kunne feste seg ved."

Det bemerkes at Torgersen var avbildet i dagspressen 10. desember 1957.

I den rettslige forundersøkelsen ga han følgende beskrivelse³⁹:

"Vedkommende mann var ca. 23 – 24 år gammel og han hadde blondt, glatt hår, som var nyklippet og glinsende ved tinningene, som om det var innsatt med Bryll eller noe lignende. Han var omtrent like høy som vitnet, d.v.s. vel så høy som vitnet, som selv er 181 cm. Vitnet stod noe lavere enn vedkommende da han passerte, fordi han selv sto i rennestenen. Vedkommende hadde en brun eller beige frakk. Han hadde litt skrå skuldre, og søm i frakken (ikke kappefasong). Han hadde lange temmelig trange bukser. Vitnet er ikke helt sikker på fargen på disse, men mener at de ikke var mørke eller lyse, men tror at de var i brunt eller lignende. Han tror at de var ensfarget og ikke stripet. Det var noe mørkt på stedet, men dommeren foreholder vitnet at han har lagt merke til at buksene var trange og skoene brune, og spør om han ikke ville ha lagt merke til om buksene hadde vært utfordrende stripete, og vitnet mener at det ville han ganske sikkert ha gjort.

Om hodet sier han at det virket lite og rundt, med litt kraftig nakke og hadde skill på venstre siden. Vedkommende ga i det hele tatt inntrykk av å være veldig kraftig. Han la merke til at han hadde kraftig skulderparti, men ikke utpreget rette skuldre, men litt skrå, men ikke utpreget. Han hadde ikke rett figurfrakk. Når han gikk, gikk han kraftig og spenstig, og rullet noe med skuldrene. Av de bestemte trinn mener han at skoene var uten gummiheler."

I retten ville Thoresen se Torgersens nakke, og uttalte om den at det var en påfallende likhet. Etter å ha sett Torgersen gå, slik at Thoresen så ham bakfra, uttalte han at "Det eneste jeg kan si er at han ligner jævli".

6.3.4 Georg Syversen

Syversen, som også var herrefrisør, var sammen med Thoresen på Postkafeen. Han forklarte 9. desember 1957 etter å ha bekreftet å ha påhørt Thoresens forklaring⁴⁰:

"Han bekreftet tiden, men ble først merksam på vedk. da denne var passert og etter at han hadde spurt Thoresen hvem han hilste på. Thoresen fortalte ham hvem piken var. Han la også merke til vedk. kraftige skulderparti og den rullende bevegelsen han hadde i overkroppen.

Under hovedforhandlingen anslo Syversen mannens høyde til "om lag 1.80 eller kanskje litt mer" (Dagbladet 4. juni 1958), også utlagt som "1.80 – 1.83 m" (Aftenposten aften 4. juni 1958). Han beskrev videre "et pent klipt bakhode" og uttalte videre: "Jeg mener han hadde svært smale bukseben".

³⁹ Dok. 45 s. 26.

⁴⁰ Dok. 18 s. 37.

Under hovedforhandlingen forklarte han videre at han bare hadde sett mannen bakfra, ba om å få se Torgersen bakfra, og uttalte: "Det er mange som ser slik ut" (Verdens Gang 4. juni 1958).

6.3.5 Per Fonbæk

Fonbæk hadde vært på jobb på Hotell Viking, gått derfra kl. 2240 og gått nedover Skippergaten. Fra krysset Skippergaten/Rådhusgaten så han et par komme fra Rådhusgaten og svinge ned Skippergaten. Han passerte dem idet den kvinnelige parten, som åpenbart har vært Rigmor, låste seg inn i portdøren.

Han gir følgende beskrivelse av mannen i avhør 11. desember 1957⁴¹:

"Mannen var ung, ca. 1,80, iført frakk og dress og var barhodet. Mannen var like høy som v., som er 1,80 m.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁴²:

"Han så ikke noe nøye på paret. Han mener at det var en ung mann, omtrent like høy som vitnet (som er 180 cm). Om påkledningen kan han bare si at han hadde frakk og var barhodet. Om frakken sier han at den var mørkegrå, men vitnet føyer til at han er fargeblind. På nærmere eksaminasjon sier vitnet det slik at frakken har ikke vært blå, men grå."

I retten kjente Fonbæk ikke igjen Torgersen.

6.3.6 Sigrid Fjellberg

Fjellberg, som bodde i Skippergaten 9, var på vei inn i sin egen port da hun så Rigmor og en gutt komme rundt hjørnet fra Rådhusgaten. Det så ut som om Rigmor lette etter nøkkel for å låse seg inn mens gutten sto ved siden av henne på trappen. Fjellberg så ikke om de gikk inn gjennom porten i Skippergaten 6b. Hun er sikker på at observasjonen ble gjort kl 2252-2253 på grunn av koblingen til et etterfølgende radioprogram.

Hun gir følgende beskrivelse av "gutten" i avhør 10. desember 1957⁴³:

"Tror ikke han var over 25 år, middels høy og virket kraftig og spenstig, lignet en sjøgutt. Han var kledd i mørk frakk som rakk ham ned mot knærne, kan ikke bestemme fargen nærmere. Han var barhodet og håret mener v. var blondt, men kan ikke uttale seg om hårfasongen. V. kan ikke uttale seg om han hadde skjerf. Skjorte, benklær og sko la hun ikke merke til...." V. tror neppe at hun kan kjenne vedkommende gutt igjen, men typen tror hun at hun skal ta ut."

I forbindelse med fotoforevisning 10. desember 1957 er det protokollert⁴⁴:

"Vitnet fikk seg forelagt 11 forskjellige fotos, men kunne ikke ta ut noe med sikkerhet. Som type tok hun imidlertid ut vedheftede foto av Tor Rishaug, f. 30/10-34, men anførte at den mann hun hadde sett drapskvelden ikke hadde kløft i haken."

Det bemerkes at dagspressen samme dag hadde vist bilder av Torgersen.

⁴¹ Dok. 18 s. 49.

⁴² Dok. 45 s. 24.

⁴³ Dok. 18 s. 44.

⁴⁴ Dok. 29 s. 3.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun⁴⁵:

”Den gutten hun så sammen med avdøde var ikke over 25 år. Alminnelig høyde, han virket kraftig og spenstig, han hadde på en mørk frakk, men hun kan ikke si noe bestemt om fargen. Han var barhodet og nærmest blond – klærne for øvrig har hun ikke lagt merke til... Vitnet har ikke vært konfrontert med siktede før, men vil når hun nu ser ham, hverken si at det var ham eller at det ikke var ham.”

I retten kunne hun verken si at det var ham eller at det ikke var ham. Hårfargen ble beskrevet som ”lys blond (Arbeiderbladet 5. juni 1958).

6.3.7 Olga Eriksen

Olga Eriksen, som selv bodde i Skippergaten 6b, gikk ut ”ca. 2300 eller helst litt før denne tid” for å gå på arbeid. Hun så Rigmor og en ukjent gutt ”nederst i trappen”. Hun er avhørt flere ganger.

Natt til 7. desember 1957 ga hun følgende beskrivelse⁴⁶:

”Signalementet på gutten var: ca. 20 år gammel, kraftig bygget, under middels høy, blondt ansikt, litt bred over kinnbenene, lyst stritt oppstående hår, iført mørk frakk eller kappe, mørkt yttertøy.”

I nytt avhør 7. desember 1957 ga hun følgende beskrivelse⁴⁷:

”Den ukjente gutten var kledd i mørk frakk eller kappe, han virket bred over skuldrene, var barhodet, mener at han hadde blondt hår som hun mener var stritt, men kan ikke si dette med sikkerhet. Det var ihvertfall ikke ”yankesveis”. Gutten sa ikke noe, han så bare rett fram. Alder kan ikke v. si noe om, men gutten var ihvertfall eldre enn Rigmor. Han var under middels høy og han virket lys i ansiktet. V. kan ikke beskrive den ukjente nærmere da hun bare gikk rett forbi ham og Rigmor.”

”Yankesveis” eller populært ”jenki-sveis” husker jeg selv godt fra slutten av 1950-tallet. Det dreide seg om helt kortklipt hår som helst skulle stå rett opp.

Ved konfrontasjonsparaden 9. desember 1957 plukket Eriksen ut Torgersen, som sto som nr. 1, ved første oppstilling. Etter andre oppstilling, hvor de fem hadde byttet plass, forklarte hun at⁴⁸

”hun også nå tok ut nr. 1. Hun så nærmere på profilen og mener det kan være nr. 1. V. synes at nr. 1 nå passet bedre enn nr. 1 første gangen. Det er ansiktsprofilen hun mener passet. Hodeformen passet bedre på nr. 1 nå. Av de oppstilte er det to hun var sikker på at det ikke var. Det er tre som har samme hårfarve som mannen i oppgangen. Utenom nr. 1 ved begge oppstillingene har hun ikke festet seg ved nummeret på den tredje som har samme hårfarge. De oppstilte hadde nå skiftet plass. Det er særlig nr. 1 ved begge oppstillingene hun har festet seg ved.”

10. desember 1957 var Torgersen avbildet i Oslo-avisene.

⁴⁵ Dok. 45 s. 28.

⁴⁶ Dok. 4 s. 1.

⁴⁷ Dok. 10 s. 9.

⁴⁸ Dok. 16 s. 4.

14. desember 1957 så Olga Eriksen gjennom "fotoregisteret av tidligere straffede personer".

Det er protokollert⁴⁹:

"Etter å ha sett gjennom fotoregisteret i dag, så fant vitnet først ett foto – registernummer 31775/55. Om dette forklarer at hun ikke har funnet noe annet som kan likne på mannen som hun så i oppgangen i Skippergt. 6 B fredag kveld den 6. ds. Håret villeder henne hva fotoet angår. Mannen som vitnet så i oppgangen, hadde ikke den hårfasongen som fotoet viser. Kinnbenene på fotoet passer på mannen fra oppgangen, og det samme er tilfellet med nesen, som hun har festet seg ved er bred nederst ved neseborene.

Som foto nr. 2 har vitnet festet seg ved foto med registreringsnummer 35396/57. Vitnet så mannen i oppgangen fra hans høire side. Hårfasongen på dette fotoet har den stussen foran som vitnet så på mannen i oppgangen. På fotoet er håret på høire side kjemmet nedover. Hun mener at det var kjemmet bakover som venstre side på fotoet viser, men dette er hun ikke helt sikker på. Det er særlig stussen foran hun har festet seg ved. Hva dette fotoet angår for øvrig, vil hun si at mannen må ha gjort noe med haken på første bilde."

De omtalte bildene er av Torgersen. Det dreier seg om tre bilder fra 1955 og tre bilder fra 1957. Av de tre siste bildene er to gjengitt i Aftenpostens aftennummer 10. desember 1957 og ett i Verdens Gang samme dag.

Ved den rettslige forundersøkelsen uttalte hun⁵⁰:

"Ved konfrontasjonen var hun sikker ved første oppstilling, men ved annen oppstilling kom hun i tvil fordi hårfasongen på siktede var en annen enn den hun hadde lagt merke til hos han som sto der. Han som sto i gangen hadde rett tilbakestrøket hår, men med noe fremfallende hår ved høyre tinning. Hun kan nå ikke forklare hvorfor hun ved konfrontasjonen annen gang tok ut en annen. Hun er helt sikker på at det ikke var ham.

Vitnet blir spurt om hun i retten gjenkjenner siktede, og svarer til dette at det kan ikke være to som er så like."

Utsagnet om likhet ble gjentatt under hovedforhandlingen, og begrunnet slik (Arbeiderbladet 5. juni 1958):

"Den gangen var han glattkjemmet på håret, og det var nok det som forvirret meg. Men nå har han den samme luggen som for meg virket så karakteristisk."

På spørsmål om hun hadde festet seg ved "noe spesielt ved mannen, hodeformen for eksempel?" svarte hun imidlertid (Morgenbladet 5. juni 1958):

"Nei, jeg så ikke så godt fordi to lyspærer i oppgangen var slukket."

6.3.8 Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958:

I tilknytning til vitnene som er omtalt under punkt 6.3 uttalte statsadvokat Dorenfeldt følgende:

"De har alle gitt en beskrivelse av den ukjente mann som fulgte etter Rigmor bortover Dronningensgt. til hun kom til Skippergt. 6 B og som det 23. vitne, Olga Eriksen, iakttok inne

⁴⁹ Dok. 18 s. 53.

⁵⁰ Dok. 45 s. 32.

i trappeoppgangen sammen med Rigmor ca. kl 23.00. Om disse vitner kan det sammenfattende sies at de til tross for at de ikke kjente den som var sammen med Rigmor, har vært forbausen de dyktige til å observere, idet de alle har beskrevet en person som har en forbausende likhet med Torgersen. Fra hovedforhandlingen bør det spesielt nevnes at 30. vitne, Thoresen, uttalte te at vedkommende ukjente var ”jævli lik” Torgersen.”

Til dette bemerkes bare at det ikke er riktig at ”alle har beskrevet en person som har en forbausende likhet med Torgersen.”. Det vises til den detaljerte gjennomgangen nedenfor under punkt 6.4.

6.3.9 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen gir på sidene 497-498 følgende – nokså springende – begrunnelse i tilknytning til disse vitnene (Jeg har nummerert de enkelte elementene i begrunnelsen):

”Når det gjelder vitneobservasjonene av mannen som var sammen med Rigmor Johnsen i Dronningens gate og Skippergata, er kommisjonen enig med kjæremålsutvalget i at deres forklaringer samlet sett gir uttrykk for at mannen hadde atskillig likhet med Torgersen (1). Det vises blant annet til forklaringen til Olga Eriksen under den rettslige forundersøkelsen, om at ”det kan ikke være to som er så like”(2). I Morgenbladet 5. juni 1958, skal hun under hovedforhandlingen på spørsmål fra Dorenfeldt om hun kjente igjen tiltalte, ha svart:

”Det kan vel vanskelig finnes to så like mennesker som Torgersen og vedkommende (3).

Ifølge Dorenfeldt skal vitnet Arne Thoresen ha uttalt at domfelte var ”jævli lik” den mannen som var sammen med Rigmor (4). I Aftenposten 6. juni 1958 står det om Thoresens forklaring:

Frisørmesteren som sammen med sin venn hadde vært på Postkaféen i Dronningens gate og så mannen, som fulgte etter Rigmor nedover mot Skippergaten, var neste vidne. Han uttalte seg nokså bestemt om at mannen var Torgersen, og tiltalte måtte ta på seg den blå frakken han var iført den kvelden og demonstrere sin spenstige gang i rettsalen, og vidnet følte seg enda sikrere.”(5)

Domfelte viser i begjæringen til avhøret av Georg Syversen, som sto sammen med Thoresen utenfor Postkaféen. Domfelte opplyser videre at Syversen ikke avga forklaring under den rettslige forundersøkelsen.(6)

Kommisjonen finner grunn til å nevne at Syversen avga vitneforklaring under hovedforhandlingen 4. juni 1958. I følge artikkel i Verdens Gang 4. juni 1958 ble han av forsvareren spurt om det var noe iøynefallende ved mannens påkledning. Syversen svarte blant annet:

”Nei, men det klippet i skoene hans. Det tydet på at han ikke hadde gummi på hælene.”(7)

Det står videre i avisartikkelen:

”Deretter tar statsadvokaten fram et par utslitte, brune sko med hæljern som han viser lagretten. – Skoene ble vekselvis brukt av min bror og jeg. Jeg pleide å bruke dem på dans hver lørdag, sier tiltalte.”(8)

Det fremgår av rettsboken at Dorenfeldt, etter Syversens vitneprov, foreviste to par sko som var funnet i tiltaltes hjem. (9) I Kriminallaboratoriets rapport 20. februar 1958 beskrives de semskede skoene, og det står blant annet:

”Det er opplyst at skoene tilhørte siktede. Under ransaking i siktetes bopel natten til 7/12-57 var skoene satt i vann da de angivelig var for små og skulle blokkes. Skoene er laget av grått lær og blått semsket skinn. De har lærsåle og lærhæler. Den ene sålen er gjennomslitt og hælen er sterkt nedslitt. Hælen på den andre skoen har rester av jernbeslag baktil.(10).

Det var på disse skoene det ble påvist reaksjon ”som synes å kunne skyldes blod” ved dusjing av en oppløsning av vannstoffperoksyd foran på overlæret. Her fremkom det også ”raskt reaksjon på binzidinreagens”. Kommisjonen har merket seg dette forholdet (11), og at domfelte har uttalt at han ikke brukte disse skoene.(12)

Ut fra forklaringene som det vises til ovenfor (13) og øvrige vitneforklaringer (14), er det kommisjonens vurdering at domfelte ikke har grunnlag for å slutte at ingen av vitneforklaringene gir støtte for at det var Torgersen som ble sett sammen med Rigmor Johnsen. (15)”

Dette gir grunnlag for følgende merknader:

- (1) I den utstrekning de enkelte forklaringene inneholder beskrivelselementer som utelukker Torgersen, er det uten betydning om de også inneholder elementer som ikke utelukker ham. Man kan ikke plukke ut noen ikke-ekskluderende elementer fra de enkelte forklaringene og sette disse sammen til noe som ”samlet sett” beskriver ”adskillig likhet”. Og utsagnet om ”adskillig likhet” er i et hvert fall uten verdi så lenge det ikke klargjøres i hvilken utstrekning det dreier seg om en ekskluderende likhet. Så lenge den angivelige likheten dreier seg om trekk som deles av en flerhet av menn, er generelle utsagn som dette intetsigende.
- (2) Her er det tilstrekkelig å vise til gjennomgangen nedenfor under punkt 6.4.1.7. Det er egnet til forundring at kommisjonen nøyer seg med å vise til dette enkeltstående subjektive utsagnet fra Olga Eriksen uten å kommentere den serie av feilkilder som hefter ved hennes forklaring og uten å ta i betraktning at de mer begivenhetsnære forklaringene – her hennes to forklaringer 7. desember 1957 – i realiteten utelukker Torgersen.
- (3) Kommentarene er de samme som under (2).
- (4) På samme måte som for Olga Eriksens vedkommende er det egnet til forundring at kommisjonen fester seg ved et enkeltstående subjektivt utsagn og helt unnlater å kommentere de elementene ved Thoresens beskrivelse som utelukker Torgersen.
- (5) Kommentarene er de samme som under (4). Og det hører med at utsagnet om ”jævli lik” er knyttet til og begrenset til angivelig karakteristiske trekk ved Torgersens ganglag, sett bakfra. Heller ikke dette er kommentert av kommisjonen.
- (6) Syversens forløsende utsagn om at ”det er mange som ser slik ut”, jf. den generelle merknaden foran under (1), er ikke nevnt.
- (7) Syversens beskrivelse av skoene stemmer ikke med de skoene Torgersen hadde på seg. I rapport av 20. februar 1958 fra Kriminalpolitisen⁵¹ er disse beskrevet slik:

”Lærsko, brune tykke sko med lærsåle og gummiflikk (VIKING).”

⁵¹ Dok 26, underbilag 8, s. 2.

Gummiflikk innebærer at hælene er påsatt gummi som følge av slitasje. Dette strider mot Syversens utsagn om at mannen ikke hadde gummi på hælene.

Om skoene som Torgersen hadde på seg, foreligger følgende opplysninger:

Moren Dagmar Torgersen uttalte i avhør 7. desember 1957⁵² blant annet:

”Da Fredrik gikk på boksestevnet i kveld hadde han på seg blå dress og brune sko, og antagelig sort skjorte.”

At han hadde blå dress, er ikke riktig. Men dette forhindrer ikke riktigheten av opplysningen om skoene.

Det er videre opplyst i samme avhørsrapport:

”...Under ransakingen ble det et par brune sko funnet på loftet. Som forklaring på at skoene sto på loftet opplyste fru Torgersen at mist. og hans brødre pleide å bokse der oppe, og at det var mulig at han hadde satt dem igjen der i ettermiddag. Skoene var imidlertid våte under, en ting som tyder på at de må være satt opp der i natt.

...

Under ransakingen i kjelleren ble det funnet et par sorte og hvite sko som sto i en beholder med vann. På forespørsel ble det opplyst at disse skoene tilhørte en av mist.s brødre. Skoene var for små til ham, og han hadde satt dem i vann i den hensikt å blokke dem ut. Rapp.skr. fant ikke grunn til å beslaglegge disse skoene.”

I forhørsretten 9. desember 1957⁵³ uttalte Torgersen selv:

”Siktete forklarte videre at da han kom hjem sammen med Gerd og skulle sykle henne ned til byen igjen, skiftet klær og tok av brun dress og frakk og brune sko og tok på turnsko blå gabardinbukse og brun jakke.”

20. desember 1957 forklarte Dagmar Torgersen⁵⁴:

”På spørsmål forklarer vitnet at siktete har et par brune sko, men vitnet forklarer her at siktete og Lorang bruker skotøyet om hverandre. Således har Lorang lånt et par sko av siktete, og de var disse som sto bløt i kjelleren. Lorang skulle nemlig blokke dem da han har skadet det ene benet, og grunn til at han lånte dem, var at de var myke....Fredag den 6. ds. kom Lorang hjem kl 21.45, og han var så i kjelleren og hugg ved, og vitnet mener at det var da at Lorang satte i bløt de grå skoene.”

Samme dag forklarte Lorang Torgersen⁵⁵:

”...fredag den 6. ds. gikk han til sengs ved 2215-tiden. Han var selv på boksestevnet og tok buss til Lille Tøyen kl 2140. Etter han kom hjem, var han i kjelleren og hugg ved i ca. 5 minutter....Selv tror han at han hadde de grå skoene, men det husker han ikke sikkert. Han satte dem i vann da han var nede i kjelleren og hugg ved.”

Etter dette må det anses som klarlagt at Torgersen hadde på seg de brune skoene med hælflikk da han var i byen, og at det ikke kan ha vært hans sko Syversen har hørt. Thoresen har også ment at mannens sko ikke hadde gummihæler – ett av flere momenter i hans forklaring 13.

⁵² Dok 7 s. 1.

⁵³ Dok. 13 s. 2.

⁵⁴ Dok. 18 s. 76.

⁵⁵ Dok. 18 s. 81.

desember 1957 som ekskluderer Torgersen – men dette elementet er ikke nevnt av kommisjonen.

(8) Journalisten må ha forvekslet de aktuelle skoene. Det var de blå og grå skoene som Torgersen og broren hadde brukt om hverandre, som hadde lærhæler og rester av ett hæljern, og som befant seg i en bøtte i kjelleren. Hensikten med å vise frem disse skoene må åpenbart ha vært å så tvil om hvilke sko Torgersen hadde på seg, til tross for at det er udiskutabelt at dette var de brune skoene med gummiflikk. Kommisjonen har ikke sagt noe om hvilken betydning dette momentet har for dens vurdering av de vitneforklaringene som er omtalt i dette avsnittet.

(9) Det er ikke opplyst hvilken betydning kommisjonen mener denne forevisningen skal ha hatt. Utsagnet henger i luften.

(10) Som merknad (9). Det er ikke opplyst noe om hvilken betydning dette sitatet i Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 skal ha for vurderingen av forklaringene fra vitnene som har sett Rigmor Johnsen sammen med en mann. De semskede skoene er uten betydning.

(11) Men hvilken betydning ”dette forholdet” skal ha, er det ikke sagt noe om. Det er vanskelig å forstå det som sies her, annerledes enn at kommisjonen holder det åpent om Torgersen allikevel hadde på seg de semskede skoene. Det kan synes som om kommisjonen ikke har skjønt de opplysningene som foreligger om de to skoparene.

(12) Kommisjonen uttaler altså uttrykkelig at den ”har merket seg” Torgersens opplysning om skobruken! Det er lett å bli sarkastisk nå. Det skulle bare mangle at den ikke har merket seg dette utsagnet, på samme måte som alle de andre relevante utsagn som er avgitt i sakens anledning. Men dette er verdiløst så lenge det ikke også sies noe om hvorvidt Torgersens uttalelse aksepteres eller ikke.

(13) De ”forklaringene som det vises til ovenfor” er forklaringene fra Arne Thoresen og Olga Eriksen, hvor kommisjonen har fokusert på de subjektive utsagnene om likhet, og fullstendig sett bort fra de objektive beskrivelseselementene i begge forklaringer som utelukker Torgersen.

(14) Hvilke ”øvrige vitneforklaringer” det siktes til, er ikke oppgitt. Det må siktes til forklaringene fra Esther Olsson, Georg Syversen, Per Fonbæk og Sigrid Fjellberg.

(15) Her tar kommisjonen alvorlig feil i oppsummeringen. Beskrivelsen fra samtlige av de aktuelle vitnene – Sigrid Fjellberg unntatt – inneholder elementer som ikke passer på Torgersen, og som for de sentrale vitnenes vedkommende utelukker ham. Det vises til gjennomgangen foran under 6.3.1 – 6.3.7 og nedenfor under 6.4. Men de elementene som i og for seg stemmer med Torgersen, er så generelle at de – for å benytte kommisjonens eget uttrykk – ikke ”gir støtte for at det var Torgersen som ble sett sammen med Rigmor Johnsen”. Da må kommisjonen anse det som tilstrekkelig, positiv støtte at det er beskrevet en kraftig ung mann av gjennomsnittshøyde og med mørk frakk. Urimeligheten i dette er innlysende.

6.4 Vitnepsykologiske problemstillinger i tilknytning til vitneforklaringene under avsnitt 6.3

6.4.1 Faktiske likheter og avvik

6.4.1.1 Lasse Etting

Ettings forklaring er interessant i den forstand at han ikke har sett noen mann sammen med Rigmor. Hans forklaring lar seg ikke forene med forklaringene fra Esther Olsson, Arne Thoresen og Georg Syversen. Det er ingen grunn til å tro at Etting lyver bevisst. Forklaringen er antakelig at han har tatt feil av tidspunktet, og har blandet sammen med en annen anledning da han har sett Rigmor. Dette sannsynliggjøres av at forklaringen er avgitt så sent som 11. juni 1958. Slik sett er forklaringen et eksempel på hvor lett vitner kan huske feil.

6.4.1.2 Esther Olsson

Olsson beskriver en mann i 30-35-årsalderen. Torgersen var 23. Høyden oppgis først til 1,75-1,80, deretter – i forbindelse med identifikasjonsparaden – sies det at mannen var høyere enn Torgersen. Ved hovedforhandlingen ble høyden anslått til ca. 1,75. Torgersen var 1,745, som omtrent tilsvarte gjennomsnittshøyden for norske menn i 1957. Gjennomsnittshøyden for norske rekrutter av Torgersens årgang var 1,76 i 1954. 10 år tidligere var den 1,75. For eldre årganger har gjennomsnittshøyden vært lavere.

Olsson beskriver videre en mørk frakk. Dette stemmer med Torgersens mørkeblå frakk. Men vi kan trygt gå ut fra at flertallet av menn som har vært ute i Oslo denne fredagskvelden i desember har hatt på seg frakk, og at en dominerende farge for ytterfrakker da som nå har vært mørkeblå. Hun mener bestemt at han ikke snakket typisk Oslo-dialekt. Torgersen snakket og snakker i høy grad typisk Oslo-dialekt, da som nå. Hun beskriver mannen som bred over skuldrene. Dette elementet i beskrivelsen er lite signifikant så lenge vi ikke vet hvor stor del andel av den mannlige befolkningen dette beskrivelselementet passet på. Og vi vet heller ikke hvilken betydning eventuelle skulderputer i frakken kan ha hatt for inntrykket av bredskuldrethet.

Olssons utsagn om alder, høyde og – først og fremst – dialekt beskriver en annen mann enn Torgersen. Utsagnene om mørk frakk og brede skuldre kan i og for seg stemme, men er av mindre interesse så lenge vi må legge til grunn at dette er elementer som ville passet på flertallet av menn som var ute i Oslo denne kvelden.

Og endelig hører det med at hun plukket ut en annen ved fotokonfrontasjonen og ikke kjente Torgersen igjen ved den tidligere konfrontasjonsparaden, til tross for at hun hadde sett mannen før, at hun mente hun skulle kunne kjenne ham igjen, og at hun bare hadde fem å velge mellom ved paraden. Utsagnet om at han var den eneste av de oppstilte hun kunne tenke seg som "type", som følge av lys blå øyne og lys ansiktsfarge, identifiserer ikke Torgersen.

Feilkildene ved bruk av identifikasjonsparader blir drøftet nedenfor under punkt 6.4.2.

6.4.1.3 Arne Thoresen

Thoresens beskrivelse passer når det gjelder aldersanslaget. Det han sier om håret, er også elementer det er naturlig at Thoresen, som var herrefrisørmeister, har observert.

Thoresen beskriver videre en mann som var vel så høy som ham selv. Thoresen var 1,81. mens Torgersen som kjent er 1,745. Beskrivelsen av kulerundt hode stemmer ikke med Torgersen. Når det gjelder håret, forteller Torgersen at han ikke hadde skill i håret, men strøk det bakover, og at han ikke brukte Brylcreem. Håret var vannkjemmet. Thoresen beskriver blondt hår. Torgersen var mørk eller mørk blond. Thoresen beskriver en brun eller beige frakk. Torgersens frakk var mørkeblå. Thoresen beskriver ”lange temmelig trange bukser”. Torgersens bukser var alt annet enn trange. Thoresen tror buksene var ensfarvet og ikke stripet. Torgersens bukser var brune og hadde kraftige lyse striper, noe som en rekke vitner som hadde sett ham tidligere på kvelden hadde lagt merke til. Thoresen er ”ganske sikker” på at han ville ha lagt mer til det om buksene hadde vært ”utfordrende stripete”. Thoresen hadde hørt kraftige trinn, og mente derfor at vedkommendes sko var uten gummihæler.

I rapport av 11. januar 1958⁵⁶ fra Kriminalpolitisen er skoene som Torgersen hadde på seg, beskrevet slik:

”Lærsko, brune tykke sko med lærsåle og gummiflikk (VIKING).”

Dette strider mot Thoresens utsagn om at mannen som fulgte etter Rigmor måtte ha hatt sko uten gummihæler. Gummiflikk innebærer at hælene er påsatt gummi som følge av slitasje.

I avhøret 13. desember 1957⁵⁷ har Thoresen konkludert:

”Måten vedkommende mann gikk på og bekledningen har avgjørende betydning for gjenkjennelsen.”

Her har det altså vært fokusert på det ene av de to elementene Thoresen har sett som avgjørende – måten vedkommende mann gikk på – og sett bort fra at det andre av Thoresens avgjørende elementer – påkledningen – ekskluderer Torgersen.

Selve detaljene i Thoresens forklaring kan systematisk inndeles i objektive elementer – beskrivelsen av høyde, hodeform, hår, bukser og fottrinn – og subjektive elementer – utsagnet om likhet. Samtlige objektive elementer utelukker at Torgersen var mannen.

De subjektive elementene, utsagnene om lik nakke – ”litt kraftig nakke” i følge forklaringen i den rettslige forundersøkelsen – og om at Torgersen ”ligner jævli” kan ikke overstyre de objektive elementene. Utsagnet om nakken er avgitt lang tid etter observasjonen, og kan antakelig passe på et flertall av kraftige menn. Utsagnet om å likne ”jævli” er nødvendigvis begrenset til å gjelde en sammenlikning av Torgersens gang i rettssalen sett bakfra med erindringsbildet av ganglaget til den personen han hadde sett. Heller ikke her vet vi hvor karakteristisk Torgersens gang var, sammenliknet med andre menn med tilsvarende kroppsbygning. Og et halvt år gammelt erindringsbilde av denne arten er det all grunn til å

⁵⁶ Dok. 26, underbilag 8, s. 2.

⁵⁷ Dok. 18 s. 38.

stille spørsmålstegn ved. Det mest relevante utsagnet er avgitt av Georg Syversen, som også så mannen bakfra: ”Det er mange som ser slik ut”. Og de objektive elementene i Thoresens observasjoner utelukker at det er Torgersen han har observert.

I uttalelsen av 17. desember 1958 gjengir statsadvokat Dorenfeldt Thoresen slik:

”Fra hovedforhandlingen bør det spesielt nevnes at 30. vitne, Thoresen, uttalte at vedkommende ukjente var ”jævli lik” Torgersen.”

Han unnlater altså å kommentere hva som var det begrensede grunnlaget for Thoresens utsagn, og unnlater også å nevne avvikene.

6.4.1.4 Georg Syversen

Syversen har ikke hatt noe å bidra med når det gjelder beskrivelsen av mannen som var sammen med Rigmor, med unntak av utsagnet om høyden, som ikke stemmer med Torgersen, og utsagnet vedrørende beskrivelsen bakfra: ”Det er mange som ser slik ut”.

6.4.1.5 Per Fonbæk

Fonbæk beskriver en mann på ca. 1,80, og begrunner det med at mannen var like høy som ham selv. Ellers kan han ikke si mer enn at mannen var iført frakk og dress. Dress må være en antakelse; han kunne neppe se hva som var under frakken oventil. Den eneste eksakte opplysningen fra Fonbæk er høyden. Den stemmer ikke med Torgersens høyde på 1,745. Opplysningene om påkledning er verdiløse som identifikasjonselement.

6.4.1.6 Sigrid Fjellberg

Fjellberg beskriver en frakk siom rakk ”ned mot knærne”. I kommisjonens 2006-avgjørelse er det på side 499 lagt til grunn at Torgersen denne kvelden hadde på seg en frakk som rakk ”omtrent til knærne”. Bortsett fra denne detaljen er Fjellbergs beskrivelse helt generell. Det er ikke noe i den som står i direkte motstrid til det vi vet om Torgersens utseende den aktuelle kvelden. Men en beskrivelse av en kraftig ung mann av middels høyde med mørk frakk vil nødvendigvis passe på et stort antall unge menn som var ute samme kveld. Opplysningene om høyde stemmer heller ikke overens med forklaringene fra Esther Olsson, Arne Thoresen og Georg Syversen.

6.4.1.7 Olga Eriksen

Olga Eriksens opprinnelige beskrivelse samsvarer med Sigrid Fjellbergs. Det er grunn til å anta at de beskriver samme person. Men som nevnt er det en beskrivelse som nødvendigvis passer på et stort antall unge menn som var ute denne kvelden.

I forklaringen natt til 7. desember 1957 beskriver hun ”lyst, stritt oppstående hår” I forklaringen senere samme dag beskriver hun ”blondt hår som hun mener var stritt, men kan ikke si dette med sikkerhet”. Disse beskrivelsene er uforenlige med Torgersen, som var mørk blond, og hadde tilbakestrøket vannkjemmet hår.

Ved den rettslige forundersøkelsen i februar 1958 og ved hovedforhandlingen i juni 1958 erklærte hun så at "det kan ikke være to som er så like", til tross for at hun tok ut en annen person enn Torgersen ved andre oppstilling. Dette forklarer hun med at han ved paraden hadde håret glattkjemmet, uten en lugg "som for meg virket så karakteristisk".

Hvis luggen har vært det hun først og fremst la merke til, er det påfallende at den ikke ble nevnt i noen av de to forklaringene fra 7. desember 1957. Tvert imot ga hun begge gangene en annen beskrivelse av håret, men tok andre gang reservasjonen: "men kan ikke si dette med sikkerhet". Og hun presiserte da at hun ikke kunne beskrive ham nærmere. Noen reservasjon ble ikke tatt ved den første forklaringen.

Utsagnet i den rettslige forundersøkelsen om sikkerhet ved første oppstilling har ingen dekning i protokollen fra konfrontasjonen 9. desember 1957. Det er i det hele tatt ikke sagt noe om hvorfor hun da tok ut nr. 1. Heller ikke utsagnet om at hun ikke kan forklare hvorfor hun tok ut en annen person ved andre gangs oppstilling, har dekning i protokollen. Forklaringen på denne endringen fremgår av protokollen selv, som er gjengitt foran under punkt 6.3.7. I denne forklaringen er lugg og hårfasong for øvrig ikke nevnt.

Ved fotokonfrontasjonen 14. desember 1957 har hun først ikke funnet "noe annet som kan likne på" mannen hun så. Det dreier seg altså ikke om noen positiv identifikasjon, men om en eksklusjon av de øvrige bildene hun så gjennom. Hvor mange bilder dette var, er ikke opplyst. Og observasjonen er av nokså begrenset verdi så lenge vi ikke vet hvor store avvik det var mellom bildene av Torgersen og bildene av de øvrige. At hun i neste omgang plukket ut bilder som var identiske med navngitte bilder hun hadde sett i avisen fire dager i forveien, er ikke egnet til å overraske. Og hun mener altså, uten å være helt sikker, at håret på høyre side var strøket bakover.

Ved den rettslige forundersøkelsen beskriver hun tilbakestrøket hår, "men med noe fremfallende hår ved høyre tinning". Tvilen fra 14. desember 1957 er nå blitt borte. Under hovedforhandlingen blir det derimot luggen "som var så karakteristisk". Og ingen av disse innbyrdes avvikende beskrivelsene stemmer med det hun sa til politiet 7. desember 1957. Derimot stemmer de med bildene av Torgersen som var gjengitt i dagspressen 10. desember 1957, og som hun så igjen hos politiet 14. desember 1957, hvor man både ser en lugg og "fremfallende hår ved høyre tinning".

Olga Eriksens forklaring er et skoleeksempel på en opprinnelig kortvarig og perifer observasjon – "Hun gikk bare rett forbi ham og Rigmor" – hvor etterfølgende faktorer har spilt inn og påvirket erindringsbildet. Det er karakteristisk for en slik prosess at beskrivelsene etter hvert stemmer bedre med avisbilder av Torgersen enn med hennes egne opprinnelige observasjoner, slik de er gjengitt i første avhør. En skal under slike omstendigheter ikke sitte inne med omfattende vitnepsykologiske kunnskaper for å se at slike nye beskrivelseselementer som Olga Eriksen har kommet med lang tid etter den opprinnelige kortvarige observasjonen – og som til overmål ikke stemmer med hennes egen opprinnelige forklaring – ikke kan tillegges vekt av betydning. Til overmål har hun selv bekreftet at hun ikke så så godt fordi to lamper i oppgangen var slukket. Dette har som konsekvens at Olga Eriksens forklaring i den rettslige forundersøkelsen og under hovedforhandlingen er tilnærmet

verdiløs. Subjektive utsagn om likhet endrer ikke dette. Jeg viser til gjennomgangen nedenfor under punkt 6.4.3.

6.4.2 Feilkilder

I en rekke avgjørelser av Høyesterett er betydningen av begivenhetsnære bevis understreket. Det kan blant andre vises til Rt-1998-1565, Rt-1999-74, 1999-1473 og Rt-2006-1585. Dette kan også uttrykkes slik at det er en presumsjon for at det et uavhengig vitne til en hendelse har forklart kort tid etter hendelsen, stemmer bedre overens med det faktiske hendelsesforløpet enn en forklaring som en tid senere blir hentet frem fra langtidshukommelsen og i mellomtiden kan ha blitt utsatt for generell glemsel og for andre påvirkningsfaktorer. For samtlige vitner som har forklart seg flere ganger innebærer dette at det er de opprinnelige beskrivelsene av observasjonene som er de sikreste.

Alle som arbeider med straffesaker er også fortrolig med situasjonen hvor et vitne forklarer seg annerledes enn det som opprinnelig ble forklart for politiet, og – etter å ha blitt foreholdt politiforklaringen – sier seg enig i at det er den som er den riktige. Så lenge vitnene i utgangspunktet er nøytrale, er det – i et hvert fall etter min erfaring – dette som vil være normalsituasjonen ved avvik. I den foreliggende situasjon innebærer dette en presumsjon for at det er de opprinnelige politiforklaringene fra de aktuelle vitnene som ligger nærmest opp til det de faktisk har observert.

I forbindelse med vitneforklaringene – i første rekke forklaringene fra Arne Thoresen og Olga Eriksen – er det nærliggende å minne om artikkelen ”The Coming Paradigm Shift in Forensic Identification Science”, omtalt av kommisjonen side 57 flg. Jeg er enig med kommisjonen i at overføringsverdien av synspunktene i denne artikkelen til norsk rettsmedisinsk virkelighet er relativt beskjedne. Det viktige i denne sammenhengen er imidlertid påpekingen av at feilidentifikasjon fra øyenvitner er årsak til feilaktige dommer i 71 % av de 86 sakene som har vært trukket frem. Kommisjonen peker også på at

” forskning tyder på at gal identifikasjon i første rekke er et problem når øyenvitner skal beskrive/peke ut personer som de aldri tidligere har sett.”

Dette er åpenbart informasjon fra kommisjonsmedlem Svein Magnussen. Det er beklagelig at det ikke er gitt referanser, slik at de aktuelle forskningsresultatene kunne kontrolleres.

Svein Magnussen skriver selv i ”Vitnepsykologi” (Abstrakt Forlag 2004) på side 76:

”De mange justismord som skyldes at vitner har pekt ut en uskyldig person, antyder at vi ikke bør feste altfor stor lit til vitners evne til å huske ansikter, og den tilgjengelige forskningen bekrefter dette.”

På side 84 uttaler Magnussen videre:

”Det er ikke helt uvanlig at vitner påberoper seg bedre og mer detaljert hukommelse over tid, og vitner kan ofte være meget sikre på sine observasjoner selv om de ligger langt tilbake i tiden. Men påstander om bedret hukommelse med tiden må ses på med stor skepsis. Tiden som en dempende faktor for hukommelsens pålitelighet og subjektive klarhet er muligens den

mest etablerte lovmessighet i psykologien, og vi kjenner ikke gode eksempler på at episodiske minner i langtidshukommelsen blir klarere og mer pålitelige over tid.”

I forordet til ”Eyewitness Testimony (Harvard University Press 2000) uttrykker Elizabeth Loftus det samme:

”Eyewitness testimony is among the most damning of all evidence that can be used in a court of law. When an eyewitness points a finger at a defendant and says, “He did it! I saw him. I was so shocked I’ll never forget that face!” the case is as good as over.

We have no clear method for estimating the frequency of wrongful accusations based on faulty eyewitness testimony. Even if percentagewise the frequency is low, the absolute number of known cases of wrongful convictions are sizable. More than one thousand people are known to have been wrongfully convicted prior to 1986, and some of them were, tragically, executed.

Misinformation typically becomes available when people who experience the same event talk to one another, overhear each other talk, or gain access to new information from the media, interrogators or other sources. After more than a decade investigating the power of misinformation, researchers now know the conditions that make people receptive to its damaging influence. Individuals are particularly susceptible to having their memories modified when the passage of time allows the original memory to fade. In its weakened condition, memory, like a disease-ridden body, becomes especially vulnerable to repeated assaults. We are the most susceptible if we can be induced to utter the “lie,” to repeat the misinformation as fact.”

Positiv identifikasjon ved identifikasjonsparader må også ses på med skepsis. Det vil alltid være et press til stede for å peke ut en av deltakerne. Ved fem deltakere, som i dette tilfelle vil det ved blind gjetting være 20 % sjanse for å peke ut den som allerede er siktet. I et hvert fall gjelder det når man ikke kan kjenne igjen noen av deltakerne, slik som i dette tilfellet, og derfor blir bedt om å se etter en som likner ”som type”.

Jeg husker selv fra egen advokattid i slutten av 1970-årene en dramatisk konfrontasjonsparade etter et bankran i Mossregionen. Kassereren kjente igjen min klient som var siktet i saken, og beskrev enkeltelementer ved utseendet – nærmere bestemt hårlinjen bak det ene øret – som gjorde at hun var helt sikker på at han var en av de to som hadde begått ranet. Saken ble henlagt etter bevisets stilling etter at de to siktede hadde tilbrakt atskillig tid i varetekt, og ranet ble senere tilstått av en annen.

6.4.3 Betydningen av subjektiv sikkerhet

Arne Thoresen og Olga Eriksen har begge – i noe forskjellige ordelag – gitt uttrykk for høy grad av subjektiv sikkerhet for at det var Torgersen de så. Det samme gjelder vitnet Johanne Olsen (nedenfor under punkt 7.4), som kjente Torgersen fra før.

Vitnepsykologisk forskning gir imidlertid uttrykk for svært varierende konklusjoner med hensyn til korrelasjonen subjektiv sikkerhet – objektiv troverdighet, og gir uttrykk for at høy grad av sikkerhet ikke er noen absolutt garanti for noe.

Elizabeth Loftus uttaler som en oppsummering av sine drøftelser av dette spørsmålet (Eyewitness Testimony side 101):

”To reiterate, although there are many studies showing that the more confident a person is in a response, the greater the likelihood that the response is accurate, some studies have shown no relationship at all between confidence and accuracy. In fact, there are even conditions under which the opposite relation exists between confidence and accuracy, namely, people can be more confident about their wrong answers than their right ones. To be cautious, one should not take high confidence as any absolute guarantee of anything.”

En annen høyt merittet amerikansk psykolog og forfatter - Daniel L. Schacter (Chair of the Department of Psychology at Harvard University) uttaler tilsvarende i “The seven Sins of Memory” (Houghton Mifflin Company 2001) side 116:

“When confronted with a highly confident eyewitness, juries tend to focus more on that person’s believability than on the original witnessing conditions that may have made it difficult for the witness to perceive or identify the perpetrator. Even though juries believe confident witnesses more than uncertain ones, eyewitness confidence bears at best a tenuous link to eyewitness accuracy: witnesses who are highly confident are frequently no more accurate than witnesses who express less confidence.”

I ”Vitnepsykologi” uttaler professor Svein Magnussen likeledes på side 91-93:

”Det finnes forskning som gir støtte til dagliglivets antakelse om at subjektiv sikkerhet er et tegn på faktisk pålitelighet. Korrelasjoner på .85 er rapportert i enkelte undersøkelser, men slike samsvar er ikke det typiske i vitnepsykologisk forskning. ...Det er således slett ikke sikkert at et vitnes subjektive sikkerhet sier så mye om hva som faktisk har skjedd. En meta-analyse av 30 publiserte studier over personidentifisering viser stor variasjon (Sporer et al. 1995) med en gjennomsnittlig korrelasjon på 0,37 mellom subjektiv visshet og faktisk treff sikkerhet – hvilket tilsier at mindre enn 15 % av forskjellene mellom vitner i nøyaktighet kan tilskrives forskjeller i subjektiv sikkerhet. En norsk undersøkelse viste ikke noe samsvar mellom vitnenes egen sikkerhet på hvorvidt detaljene de rapporterte var korrekte, og den faktiske påliteligheten i tilsvarende analyser av hukommelsen for iscenesatte realistiske ran – vitner som var sikre, var like upålitelige eller upålitelige som usikre vitner (Ihlebak et al. 2003).”

Etter dette må det legges til grunn at graden av subjektiv sikkerhet som et vitne gir uttrykk for, ikke kan tas til inntekt for høyere pålitelighet av den observasjonen som vitnet beskriver. I særlig grad gjelder dette når de observasjonene som de aktuelle vitnene for øvrig har beskrevet, gir grunnlag for det motsatte av sikkerhet, slik situasjonen er for Arne Thorsen og Olga Eriksen.

6.4.4 Oppsummering

Vitneobservasjonene som er analysert under punkt 6.4, kan etter dette sammenfattes slik:

I den utstrekning det ikke er samsvar mellom vitnenes politiforklaringer og det som ble forklart under hovedforhandlingen i lagmannsretten, må det legges til grunn at det er politiforklaringene, som for samtlige er avgitt kort tid etter observasjonen, som er korrekt.

Den mannen som er observert sammen med Rigmor av Olsson, Thoresen og Syversen og beskrevet av disse, kan ikke være Torgersen. Det er for mange konkrete elementer i beskrivelsene av denne mannen som ikke stemmer overens med Torgersen. I særlig grad gjelder dette Thoresens presise observasjoner.

Fonbæks beskrivelse kan – med unntak for beskrivelsen av høyden – i og for seg passe på Torgersen, på samme måte som den kan passe på et stort antall andre unge menn som har vært ute denne kvelden.

Fjellbergs og Eriksens generelle beskrivelser utelukker ikke Torgersen, på samme måte som de ikke utelukker et stort antall andre unge menn som har vært ute i Oslo sentrum samme kveld. Eriksens utsagn om likhet på grunn av forhold ved gjerningsmannens hår stemmer derimot ikke innbyrdes, stemmer ikke med hennes egen politiforklaring, står i strid med hennes egen opptreden under konfrontasjonsparaden og stemmer heller ikke med andre opplysninger om forfølgerens og Torgersens eget utseende, og er generelt beheftet med for store feilkilder til å kunne tillegges vekt.

En mulig slutning ut fra disse observasjonene er at den mannen som er observert av Fonbæk, Fjellberg og Eriksen er en annen enn mannen som er observert av Olsson, Eriksen og Syversen. I så fall må det være den førstnevnte som er drapsmannen. Dette forutsetter at den første av disse to har forsvunnet – uvisst hvor – hvoretter nestemann har dukket opp i området rundt Rådhusgaten. Denne muligheten fremstår som usannsynlig. I et hvert fall utelukker den Torgersen.

Ingen av disse vitnene har observert stripete bukser, i motsetning til vitnene som har observert Torgersen tidligere på kvelden. Vitnet Thoresen beskriver helt andre bukser.

Sammenfatningsvis beskriver disse vitnene en ung, kraftig mann i mørk frakk, i overkant av 1,80 høy, som har blondt hår og ikke snakker Oslodialekt. Høyde, hår og dialekt utelukker Torgersen. At det er andre karakteristika som ikke utelukker ham, er da uten betydning.

6.5 Torgersens alibi

6.5.1 Generelt

Torgersens forklaringer er kjent. Han traff Gerd utenfor Sentrum kino. Hun ble med ham hjem. Her spilte de plater, hvoretter han lånte nevøens sykkel, syklet til Grønland med Gerd på bagasjebrettet, gikk herfra til Stortingsgaten hvor han forlot Gerd. Deretter gikk han hjemover og ble pågrepet med sykkelen syd for Østbanestasjonen.

6.5.1.1 Høyesteretts kjæremålsutvalgs og Gjenopptakelseskommisjonens vurderinger

I Rt-2001-1521 er det uttalt på side 1565:

”Historien om Gerd, som A første gang fortalte politiet kort etter pågripelsen, har for lagretten fremstått som oppdiktet med sikte på å skaffe A et alibi. Historien var i seg selv lite troverdig, kanskje først og fremst ved at Gerd, som A skulle ha truffet på dansefester, og som tidligere skulle ha vært med ham hjem, ikke lot seg identifisere.”

Kommisjonens vurderinger er først og fremst knyttet opp mot Gerd Berg og Gerd Kristiansen

6.5.1.2 Torgersens forklaringer

7. desember 1957 kl. 0250⁵⁸ forklarte han:

”Mist. var i går kveld på boksestevnet på Sentrum kino, og etter at dette var slutt, ca. kl 23.00, traff han en jente ved navn Gerd utenfor. Mist. vet ikke hennes etternavn. Han kom i snakk med Gerd, idet han kjenner henne fra dansefester han har vært på, og da mist. spurte om hun ville bli med hjem til ham, sa hun seg villig til det.

...

Han vet ikke hvor hun bor, men går ut fra at det er i nærheten av der hvor han skiltes fra henne. Mist. vet ikke hva Gerd arbeider med eller hvor hun arbeider. Han avtalte å treffe henne i Teatersalen i morgen kveld. Gerd er ca. 20 år, ca. 165 – 170, mørk blond hår, mulig med krøller, hun er fra Oslo og snakker Oslodialekt.”

I den rettslige forundersøkelsen⁵⁹ forklarte han seg helt i samsvar med dette:

”Her traff han en pike som heter Gerd og som han kjente fra dans hvor han hadde vært. Han mener at han har truffet henne på dansesalen i Nordahl Bruunsgt. Han vet ikke noe om henne, hvor hun bor eller hva hun der eller hva hun heter mer enn Gerd. Og han kan ikke nevne noen som har sett dem sammen. Hun er mørk blond, ca. 20 år, 165-170 cm. høy, halvlangt hår, som i hvertfall ikke var glatt, men småkrøllet eller bølget. Hun hadde pene jevne tenner.”

I forbindelse med morens forklaring tilføyde han⁶⁰:

”Siktede bekrefter at han har hatt denne samme Gerd med seg hjem tidligere.”

6.5.1.3 Familiens forklaringer

Forklaringen om Gerd er bekreftet av følgende familiemedlemmer:

6.5.1.3.1 Dagmar Torgersen (Torgersens mor)

Natt til 7. desember 1957 forklarte hun⁶¹:

Fredrik kom hjem om lag kl. 2330 og hadde da med seg en pike, men v. så ikke piken og kan ikke si om hun kjente henne. De var hjemme om lag 1 time.

20. desember 1957 forklarte hun at ble vekket av Torgersen, som fortalte at han hadde en pike på rommet i 2. etasje. Hun hadde ikke hørt at han kom hjem. Forklaringen fortsetter⁶²:

”Vitnet forklarer at hun ble sittende på kjøkkenet og en gang mellom kl. 24-00.30 kom siktede inn på kjøkkenet og spurte om han kunne få låne syklen til Rolf. Nå var datteren kommet inn igjen og hun hørte også dette. Vitnet forklarer at hun helt tydelig hørte skritt eller lyden av heler etter et menneske i trappen og ved siden av dette hørte vitnet at det knirket i trappen, og dette siste mener vitnet helt sikkert ikke var etter siktede, idet siktede hadde turnsko på seg. Hun mener at lyden av skritt eller etter heler var etter piken. Vitnet forklarer her at hun ikke visste at siktede hadde turnsko på seg da politiet kom om natten. Vitnet forklarer at da siktede

⁵⁸ Dok. 6 s. 1.

⁵⁹ Dok. 45 s. 3.

⁶⁰ Dok. 45 s. 6.

⁶¹ Dok. 7 s. 1.

⁶² Dok. 18 s. 77.

kom inn til henne og hennes datter på kjøkkenet, hørte vitnet at utgangsdøren mot Tore Hunds vei ble lukket.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun tilsvarende⁶³:

”Da Fredrik kom ned, hørte vitnet at det gikk en i trappen med høye heler, og da Fredrik kom fra døren mellom entreen og stuen, og gikk mot kjøkkenet, hørte hun døren bli lukket fra entreen og ut, og hun så håndtaket på innsiden av døren bevege seg.”

Umiddelbart før dette har hun også navngitt piken:

”Før hun (Dagmar Halvorsen) gikk ut snakket hun med Fredrik. Det ble da bl.a. nevnt denne piken som var oppe, og datteren nevnte i den forbindelse at Fredrik hadde hatt denne Gerd med seg hjem tidligere.”

6.5.1.3.2 Dagmar Halvorsen (Torgersens søster)

Torgersens søster Dagmar Halvorsen forklarte i avhør 11. desember 1957⁶⁴:

”-- Selv gikk jeg direkte hjem, hvor Fr. og mor framdeles satt nede i stuen. Jeg satte meg også. Like etter hørte de alle at noen kom ned trappen, og Fr. sa at det var en jente han skulle følge hjem. Fredrik reiste seg ikke med det samme, men ble sittende litt, før han spurte mor om å få låne sin nevøs guttesyssel. Like etter drog han ut.....Selv så jeg ingen pike og godtok Fredriks forklaring på at han skulle følge en pike hjem, som en naturlig forklaring på skrittene i trappen.”

I nytt avhør 20. desember 1957 forklarte hun tilsvarende⁶⁵:

”...Vitnet ble sittende på kjøkkenet, og en liten stund etter hørte vitnet det kom 2 stykker ned trappen. Vitnet forklarer at hun hørte lyden av høie heler og ellers hørte hun skritt etter to stykker. Siktete kom inn på kjøkkenet, men før han kom inn, hørte vitnet at døren ut på stue siden ble åpnet.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun tilsvarende⁶⁶:

”...Derfra gikk hun rett hjem. Moren satt alene i kjøkkenet, og like etter hørte hun at det kom to ned trappen, og Fredrik kom inn stuen. Hun tror at moren da satt i kjøkkenet og så mot kjøkkeninngangen, men et sted hvor hun også kunne se til entredøren.”

6.5.1.3.3 Johan Torgersen (Torgersens bror)

Torgersens bror Johan, som er avhørt 20. desember 1957, hadde også rom i 2. etasje. Han hadde sovnet på rommet den aktuelle kvelden. Han forklarer⁶⁷:

”V. sovnet og våknet ved at noen gikk ned trappen. Han hørte at det var to som gikk. På spørsmål om han hørte de pratet, forklarte han at det bet han seg ikke merke i.”

⁶³ Dok. 45 s. 6.

⁶⁴ Dok. 18 s. 75.

⁶⁵ Dok. 18 s. 79.

⁶⁶ Dok. 45 s. 8.

⁶⁷ Dok. 18 s. 82.

Under hovedforhandlingen for lagmannsretten fikk Johan Torgersen et illebefinnende i vitneboksen. I rettsboken fra hovedforhandlingen for 6. juni 1958 er det protokollert om dette:

”Det viste seg under avhøringen at vitnet var syk. Forklaringen ble avbrutt og vitnet inntil videre dimittert.”

I rettsboken fra 11. juni 1958 er det ytterligere protokollert:

”Statsadvokaten opplyste at vitne nr. 39 Johan Martinius Torgersen var syk og ikke kunne avhøres. Dette bekreftet den sakkyndige overlege Johannessen. Statsadvokaten frafalt deretter vitnet med samtykke av forsvareren og tiltalte.”

Johan Torgersens forklaring underbygger ytterligere at det hans mor og søster hadde forklart, er korrekt. Strpl. 1887 § 332 fjerde ledd ga adgang til å lese opp avgitte politiforklaringer såfremt ”muntlig Afhørelse eller Edfæstelse er uiverksettelig”. Slik ble det forholdt med flere andre vitner, herunder Torstein Berg (”i Gøteborg”) og Alf Brandsdal (”i varetekt i Århus”) 9. juni 1958, med Svein Toralf Espeland (”må anses å ha gyldig forfall” uten at dette er nærmere forklart) 11. juni 1958, og med Eva Karin Larsen (ingen begrunnelse gitt) 12. juni 1958. At vilkårene for opplesning av Johan Torgersens forklaring var oppfylt, kan ikke være tvilsomt. Det er vanskelig å se det annerledes enn at statsadvokat Dorenfeldt sviktet sin objektivitetsplikt ved å frafalle dette vitnet, som jo var et klart forsvarsvitne, og det er vanskelig å forstå at forsvareren samtykket i at vitnet ble frafalt. Her har han sviktet sin plikt overfor Torgersen. Torgersen selv har ikke hatt noe alternativ. Aktørene skulle ha sørget for at forklaringen ble opplest. Aktors og forsvarerens forsømmelse, som retten ikke har korrigeret, representerer en saksbehandlingsfeil, nemlig et brudd på rettens plikt til å sørge for sakens fullstendige opplysning, jf. strpl. § 1887 § 331 femte ledd, som samsvarer med strpl. 1981 § 294.

6.5.1.3.4 Foreløpig oppsummering

Det er noen avvik mellom forklaringene fra disse tre vitnene. Dette viser at forklaringene ikke er koordinert dem imellom. Forklaringene samsvarer med Torgersens egne opplysninger. Han har sittet varetektsfengslet med brev- og besøksforbud, og de har heller ikke hatt mulighet til å tilpasse sine forklaringer til hans. Den viktige opplysningen, som de er enige om, er at de bekrefter at det har vært en til stede sammen med ham.

6.5.1.4 Statsadvokat Dorenfeldt om familien

I Aftenpostens morgenummer 13. juni 1958 er statsadvokatens prosedyre gjengitt slik, etter overskriften ”Løgn og dikt” og ”Politiet ville ikke ha rukket å arrestere ham hvis det var slik som hans familie forklarer”:

”For familien Torgersens skyld er det å håpe at den ikke med vitende og vilje har vært med på å lage et falsk alibi. Det er også en annen mulighet. Tiltalte kan ha innbilt sin mor og sine søsken at han hadde en pike hos seg, og denne innbildning har festet seg slik hos dem under inntrykket av det de senere fikk vite, at de kan ha vært i god tro.”

Arbeiderbladet er mer detaljert 13. juni 1958:

”Av hensyn til familien håper jeg likevel på en annen mulighet, sa statsadvokaten. Han kan ha sagt: - Husk å si at jeg hadde jente på rommet når politiet kommer, men han kan også ha innbilt dem at han hadde det, og at dette har festnet seg hos familien, slik at det er psykologisk forklarlig når de mener å ha hørt fottrinn fra en kvinne i trappen.”

I uttalelsen av 17. desember 1958 har statsadvokat Dorenfeldtsagt:

”Torgersens familie, således bl.a. hans mor og søster, har til en viss grad støttet Torgersens forklaring om at han hadde med seg en pike denne natten. Ingen av dem hadde imidlertid sett henne.”

I prosedyren har han altså presentert tre alternative hypoteser. Når det gjelder den første, er det allerede klarlagt at familien ikke har hatt kontakt med Torgersen før de ble avhørt, og ikke har hatt noen mulighet til å tilpasse sine forklaringer til hans. Riktig nok har hans forklaring om Gerd vært gjengitt i korte trekk i dagspressen 10. desember 1957. Oppslag om dette finnes både i Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet for denne dagen. Detaljene i de samsvarende forklaringene om eierforholdet til sykkelen og samtalen med moren om sykkellånet, har imidlertid ikke vært omtalt i noen av avisene. Noen mulighet til å koordinere disse elementene i forklaringene har de ikke hatt, og at de på egen hånd skal ha funnet på en forklaring som stemmer overens med Torgersens egen for disse punktenes vedkommende, kan det ses bort fra.

Den andre hypotesen forutsetter altså at Torgersen da han var hjemme, har fortalt at han hadde en pike på rommet, og at familiemedlemmene deretter har fylt ut denne historien med elementer de feilaktig mener å ha hørt eller opplevd ”under inntrykket av det de senere fikk vite”. Realiteten her er vel at de ikke har fått vite noe som helst som kunne ha påvirket erindringsbildet i perioden frem til de ble avhørt. Denne hypotesen kan det også ses bort fra. Den fremstår som om mulig enda mer spekulativ enn den første. Og til overmål er det lansert en alternativ hypotese om at politiet ville komme på leting etter ham mens han var borte – hvorfor de nå skulle det? – og at familien da har akseptert dette og sagt seg villig til å fremsette en løgnaktig historie.

6.5.2 Returen med Gerd

6.5.2.1 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre

Aftenposten gjengir dette punktet av statsadvokatens prosedyre slik:

”Lagretten behøver ikke å overveie om de bevisst eller ubevisst har forklart seg uriktig. Det er nok å feste oppmerksomheten ved et par klokkeslett. Tiltaltes søster sier at tiltalte var hjemme, da hun fulgte sin mann til bussen, som gikk klokken 0.29. Selv om tiltalte hadde syklet med ”Gerd” umiddelbart etter, ned til Grønland torv, derefter spasert med henne til Stortinget og videre alene ned over Prinsens gate til Palétomten hvor han ble arrestert kl 0.58, så vile han simpelthen ikke ha rukket å bli arrestert. Ved politiets prøver er det konstatert at den korteste tiden som trenges for å tilbakelegge denne ruten, med sykkel og til fots, er en halv time.”

Av referatet synes å fremgå at dette har vært et sentralt poeng i statsadvokatens prosedyre. Hovedoverskriften i morgennummeret 13. juni 1958 lyder:

”Løgn og dikt, sa statsadvokaten om Torgersens alibi”

Undertittelen lyder tilsvarende:

”Politiet ville ikke ha rukket å arrestere ham hvis det var slik som hans familie forklarer.”

I Arbeiderbladet er prosedyren gjengitt slik (gjengitt etter kommisjonens 2006-avgjørelse side 448-449:

”Etter forklaringene kan han ikke ha forlatt hjemmet før 00.35, tidligst! Søsteren hadde fulgt mannen sin på en buss som gikk 00.29 (det er sjekket opp) og da hun igjen kom hjem var Fredrik i huset. Hun hørte ham gå sammen med en annen.

Men gikk han på det tidspunktet, var det ikke tid for ham til å bli arrestert i nærheten av Østbanen kl. 00.58. Det er umulig, ærede lagrett. De har sett den bitte lille sykkelen og den storvokste piken, hvordan skulle han på 23 minutter klare å kjøre henne fra Tøyen til Grønland og deretter spasere med henne fra Grønland, opp Brugata, til til Sentrum kino, ned Akersgata, til Prinsens gate – skilles fra henne der, og selv bevege seg ned til Østbanen for å bli arrestert. Tre politifolk tok tida for arrestasjonsøyeblikket – det er ingen tvil”

Dersom dette er en korrekt gjengivelse av prosedyren, er feilene atskillige. Han har ikke hatt holdepunkter for å plassere avgangstidspunktet til” 00.35 – tidligst”. Som det vil fremgå av gjennomgangen nedenfor under 6.5.3.2.1 kan dette ha vært noen minutter tidligere. Henvisningen til ”den storvokste piken” gjelder åpenbart Gerd Berg, men hun var ikke den Gerd som var med Torgersen. Det har statsadvokat Dorenfeldt vært klar over. Og det er oversett at hele sykkelturen har funnet sted i nedoverbakke, jf. rapport av 16. april 1958 fra politibetjent E. Plau⁶⁸, hvor det er uttalt:

”Terrenget fra Tore Hundsvei og til Grønlands torg er hele veien fallende og til dels sterkt.”

Dette passer med Torgersens forklaring. De har trillet på sykkelen så lenge det gikk nedover, og gått av den når de kom til flatmark.

I uttalelsen av 17. desember 1958 sies det videre:

”Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min., når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet, medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på distansen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl. 0030 ville han ikke kunne rekke å bli arrestert kl. 00.58 hvis han hadde forholdt seg nevnt. Påtalemyndigheten kom derfor til på grunnlag av denne tidsberegning at Torgersen ikke hadde forklart sannheten.”

6.5.2.2 Nærmere om tidsberegningen.

6.5.2.2.1 Avgangstidspunktet

Dagmar Halvorsen, som hadde fulgt sin mann Robert Halvorsen til bussholdeplassen på Dronning Ingrid's plass, forklarte 11. desember 1957⁶⁹:

”Jeg forlot Robert på Dr. Ingrid's pl., hvor han tok bussen, sannsynligvis den siste. Kl. kunne vel da være ca. 0030.”

⁶⁸ Dok. 48.

⁶⁹ Dok. 18 s. 75.

Fortsettelsen av denne forklaringen er gjengitt i punkt 6.5.2 ovenfor. Avstanden fra bussholdeplassen til Tore Hunds vei 24 er ca. 100 meter.

Robert Halvorsen forklarte samme dag⁷⁰:

”Vitnet var hjemme kl. 0035 og han antar derfor at han skiltes fra hustru på Lille Tøyen kl. ca. 0020...Etter at dette kom på, har v.s hustru fortalt ham at Fredrik var hjemme da hun kom inn kl. 0020, men at Fredrik da sto på farten for å dra ut.”

Dagmar Halvorsen forklarte ytterligere 20. desember 1957⁷¹:

”Vitnet kan ikke si hvilken buss mannen fikk, men han tok i hvertfall en buss som gikk over kl 24.-. Vitnet ventet til mannen hennes gikk på bussen, og hun så således at han ble med denne.”

Robert Halvorsen forklarte ytterligere 8. januar 1958⁷²:

”Han...forklarer videre på spørsmål at han kom hjem til sin sin bopel i Tøyengt. Kl. 0035. Dette tidspunktet er han sikker på. Han må da ha tatt bussen fra holdeplassen på Lille Tøyen ca. kl 00.30.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁷³:

”Hun fulgte ham til siste buss, som går kl 12.29 og stod på holdeplassen til han gikk på bussen.”

Det er på det rene at det gikk en buss kl 0029. Det må være denne bussen Robert Halvorsen har tatt.

Neste spørsmål blir da hvor lang tid som har gått fra Dagmar Halvorsen gikk fra bussholdeplassen og til Torgersen og Gerd forlot Tore Hunds vei 24. Etter hennes egen forklaring må det legges til grunn at hun ikke ventet til bussavgang. Fra bussholdeplassen til Tore Hunds vei 24 er det i overkant av 100 meter. Da må det videre legges til grunn at hun har vært tilbake ca. kl 0030 eller kanskje umiddelbart før.

I avhør 11. desember 1957 forklarte Dagmar Halvorsen⁷⁴:

”Selv gikk jeg direkte hjem, hvor Fr. og mor fremdeles satt nede i stuen. Jeg satte meg også. Like etter hørte de alle at noen kom ned trappen, og Fr. sa at det var en jente han skulle følge hjem. Fredrik reiste seg ikke med det samme, men ble sittende litt, før han spurte mor om å få låne sin nevøs guttesykel. Like etter dro han ut.”

Dagmar Torgersen forklarte 20. desember 1957⁷⁵:

”Vitnet forklarer at hun ble sittende på kjøkkenet og en gang mellom kl. 24-00.30 kom siktede inn på kjøkkenet og spurte om han kunne få låne syklen til Rolf. Nå var datteren kommet inn igjen og hun hørte også dette.”

⁷⁰ Dok. 18 s. 74.

⁷¹ Dok. 18 s. 79.

⁷² Dok. 22 s. 23.

⁷³ Dok. 45 s. 10.

⁷⁴ Dok. 18 s. 75.

⁷⁵ Dok. 18 s. 77.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte Dagmar Halvorsen⁷⁶:

”...Derfra gikk hun rett hjem. Moren satt alene i kjøkkenet, og like etter hørte hun at det kom to ned trappen og Fredrik kom inn i stuen....Fredrik sa at han skulle følge en pike til byen, og ba om å få låne en sykkel...”

Dagmar Torgersen forklarte⁷⁷:

”Da datteren kom inn igjen, kom Fredrik ned igjen og sa at han skulle følge piken til byen og spurte om å få låne sykkelen til den lille nevøen....Fredrik kom gjennom kjøkkenet og gikk ut kjøkkendøren og tok sykkelen som sto i kjøkkengangen. (Siktete bemerkte at det var der han skiftet, slik at det gikk et par minutter før han gikk ut gjennom kjøkkendøren...) Vitnet bekrefter at det foregikk slik,...Hun mener at da han reiste av gårde med sykkelen var klokken ca. 00.30.”

Det er enkelte uoverensstemmelser av mindre betydning her, først og fremst mellom Dagmar Halvorsens to forklaringer.

I den rettslige forundersøkelsen har Torgersen forklart⁷⁸:

”På foranledning av dommeren forklarer siktete at det kan ha gått 3-4 minutter fra han og Gerd forlot hans værelse og til de satt på sykkelen”.

Det må da legges til grunn at Torgersen og Gerd har forlatt Tore Hunds vei 24 kort tid etter kl 0030. Det kan ha vært så tidlig som 0032. Nærmere lar det seg ikke gjøre å fastslå tidspunktet.

6.5.2.2 Turen frem til pågripelsen

Om sykkelruten forklarte Torgersen i første avhør 7. desember 1957⁷⁹:

”De syklet ned Økernvn. og nesten til Grønland. Der gitt de av og mist. trillet sykkelen resten av vegen, idet det ikke var lys på den.”

Han forteller videre at hensikten var å sykle Gerd til nærmeste drosjeholdeplass. Da det ikke var biler inne, fortsatte de sykkelturen.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁸⁰:

”Han syklet ned til byen med Gerd på bagasjebrettet, og fulgte samme ruten som han var kommet oppover, bortsett fra at han gikk ned Motzfeldtsgt. mens han var gått opp Tøyengt.”

Senere tilføyde han:

”De syklet med en fart som ikke var vesentlig forskjellig fra den han sykler med alene. Det er mulig at den har vært litt langsommere enn vanlig fart p.g.a mørket og fordi han hadde en på. Han mener at de gikk ganske fort det stykket som ble gått fra hjørnet av Grønland og Motzfeldtsgt., og han antar at han sto høyden 1 – 2 minutter og pratet med Gerd før de skiltes.”

⁷⁶ Dok. 45 s. 8.

⁷⁷ Dok. 45 s. 6.

⁷⁸ Dok. 45 s. 11.

⁷⁹ Dok. 6 s. 2.

⁸⁰ Dok. 45 s. 3.

I rapport av 20. mars 1958⁸¹ fra avdelingssjef K. Laugerud er det uttalt:

”Syklet strekningen Tore Hunds vei 24. (start i Økernvegen, ved trappen) – Økernv. – Havegt. – Tøyengt.– Jens Bjelkesgt. – Motzfeldtsgt x Grønland...

Søndag 13.4.-58 kl. 19.10 ved avd.sjef K. Laugerud

T. Hunds veg – 24 – Grønland, anvendt tid 5.30 min.

Tirsd. 15.4.-58 kl. 2000 ved politibetjent E. Plau

Tore Hunds veg 24 – Grønland ” ” 5 min.

Torsdag 17.4.-58 kl 14.45 ved politibetj. A. Helthrop

Tore Hunds veg 24 – Grønland ” ” 6 minutter

...

Politibetj. Helthrop syklet strekningen i trafikktiden og ble en del heftet av det.

...

Avd. sjef K. Laugerud og politibetj. Helthrop brukte sykkel av vanlig turisttype. Politibetj. E. Plau brukte den syklen som siktede var i besiddelse av ved anholdelsen.”

Selv om Torgersen ikke har gitt noen nøyaktig beskrivelse av sykkelruten, må det etter dette legges til grunn at sykkelturen har tatt ca. 5 minutter. Dette er åpenbart også akseptert av statsadvokat Dorenfeldt, jf. nedenfor.

En detalj her: Hvis Torgersen hadde snakket usant om sykkelturen, er det vanskelig å se noen grunn til at han skulle finne på at de syklet Motzfeldts gate i stedet for Tøyengaten på vei til sentrum.

Videre rute fra Grønland til krysset Akersgaten/Prinsens gate er beskrevet slik i avhøret 7. desember 1957⁸²:

”De gikk så bort til Sentrum kino, videre under broen ved Møllergt. og over rundkjøringen ved Arne Garborgs plass og svingte så nedover mot byens sentrum.”

I den rettslige forundersøkelsen heter det tilsvarende⁸³:

”De syklet til de kom ned til Grønland. Der gikk de av og trillet sykkel opp Brogt. til Olaf Bulls plass, forbi Brannstasjonen og Akersgt., over Karl Johansgt. og til neste hjørne, hvor det er en gullsmedforretning.”

Ruten fra Grønlands Torg til pågripelsesstedet har vært prøvegått av tre polititjenestemenn med instruks om vanlig gangfart i april 1958. De brukte henholdsvis 25, 26 og 24 ½ minutt. Hastigheten varierer således fra 4,8 km/t til 5,2 km/t.

Det er også all grunn til å tro at Torgersen gikk raskere enn vanlig gangfart når han skulle hjem etter å ha forlatt Gerd.

I brev av 3. mai 1998 til Oslo statsadvokatembeter skrev advokat Erling Moss:

”(b) Det er ikke opplyst hvor lang tid politiet brukte for å gå strekningen fra Grønland der Motzfeldtsgate munner ut og til krysset Prinsens gate/Akersgata ved Stortinget. Men jeg har selv gått strekningen slik den er oppgitt. Tidsforbruket var 17 min 20 sekunder på

⁸¹ Dok. 47 s. 2.

⁸² Dok. 6 s. 2.

⁸³ Dok. 45 s. 3.

stoppeklokke, ca 18 minutter på min egen klokke som ”inneholder” et opphold i lyskrysset ved Sentrum kino.

Tirsdag 8. april 2014 kl 1340 prøvegikk jeg selv i normal gangfart ruten fra krysset Motzfeltsgate/Grønland til krysset Akersgaten/Prinsens gate. Utmålt på kart utgjør denne strekningen ca. 1600 meter. Anvendt tid, tatt med stoppeklokke, var 16 minutter og 2 sekunder. Etter fratrekk av 32 sekunder (opptalt) for venting på grønt lys i tre kryss, utgjorde netto gangtid 15 minutter og 30 sekunder. Dette tilsvarer en gjennomsnittshastighet på like over 6 km/t. Det er ingen grunn til å tro at Torgersen og Gerd har brukt lengre tid, jf. hans forklaring om at de gikk ”ganske fort”.

Hvis vi etter dette legger til grunn at han og Gerd gikk 0032, at sykkelturen tok 5 minutter, gangturen 16 minutter og at de i tillegg har snakket sammen i ett minutt før de skilte lag, har klokken vært ca. 0054 da de skilte lag.

Når det gjelder ruten fra han forlot Gerd til pågripelsen, forklarte Torgersen i første avhør 7. desember 1957⁸⁴:

”Etter at mist. skiltes fra Gerd syklet mist. nedover den første parallellgaten til Karl Johansgt. på høyre side herfra nemlig Prinsensgt. Han trillet først sykkelen og da han kom til Oslo Ø. satte han seg på syklet, og før han kom til rundkjøringen syklet han inn i parken der hvor frilufsrestauranten pleier være for å unngå politiet idet han ikke hadde lys på sykkelen. Han fikk se politiet og gikk av sykkelen, men ble pågrepet likevel.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁸⁵:

”...Her gikk Gerd fra ham, og han fulgte den gaten han sto i, som er første parallellgate til Karl Johansgt. ned til Palehaven. Her satte han seg på sykkelen og syklet gjennom parken, det var hans mening å komme ut Bispegt. for å kjøre hjem den veien. Da han fikk se politiet, gikk han av sykkelen, og ble arrestert.”

De gjengitte avhørene ikke helt klare. Men en naturlig forståelse er at han satte seg på sykkelen og syklet ned Prinsens gate, i et hvert fall så langt han kunne trille på grunn av hellingen. Fotgjengere og annen trafikk har det ikke vært. Han bekrefter selv at han syklet. Uansett om han skulle ha forlatt Gerd så sent som 0054, har det vært god tid til å sykle ned Prinsens gate og gjennom Paléhaven til det stedet hvor han ble observert umiddelbart før pågripelsen.

Dersom det allikevel skulle legges til grunn at han har gått deler av strekningen, blir situasjonen denne:

Strekningen fra krysset Akersgaten/Prinsensgate til Havnegata ved inngangen til Paléhaven er nøyaktig 500 meter. Ved gangfart på 6 km/t tar det 5 minutter å tilbakelegge denne strekningen. På det aktuelle tidspunktet har det ikke vært trafikklys eller andre hindringer.

Tirsdag 8. april 2014 kl. 1300 prøvegikk jeg selv i normal gangfart strekningen fra krysset Akersgata – Prinsens gate til Strandgaten ved inngangen til Paléhaven. Anvendt tid, tatt med

⁸⁴ Dok. 6 s. 2.

⁸⁵ Dok. 45 s. 4.

stoppeklokke, var 5 minutter og 30 sekunder. Etter fratrekk av 20 sekunder (opptalt) for venting på grønt lys i to av kryssene, utgjorde netto gangtid 5 minutter og 10 sekunder.

Samlet gangtid for hele strekningen – under forutsetning av at han har gått hele veien fra han forlot Gerd og til han ble pågrepet – kan etter dette meget vel ha vært på ca. 20 ½ - 21 minutter. Hvis vi legger til ”ca. 5 minutter” for sykkelturen fra Tøyen til Grønland, ett minutt samtale før de to forlot hverandre og ca. 1/2 minutt for sykkelturen gjennom Paléhaven, har samlet anvendt tid frem til han ble observert i utgangen fra Paléhaven vært ca. 27-28 minutter, og tilsvarende kortere i den utstrekning han har syklet i Prinsens gate.

Det er i det hele tatt påfallende hvorledes påtalemyndigheten for denne delen av saken har lagt vesentlig vekt på detaljerte og eksakte tidsangivelser, mens man distanserer seg fra de enda mer eksakte tidsangivelsene i tilknytning til tidspunktet for observasjonen av Torgersen utenfor Grand.

6.5.2.2.3 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre og uttalelse av 17. desember 1958

I statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 er det sagt om dette:

”Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min., når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet, medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på distansen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl. 00.30 ville han ikke rekke å bli arrestert kl. 00.58 hvis han hadde forholdt seg sånn som nevnt. Påtalemyndigheten kom derfor til på grunnlag av denne tidsberegning at Torgersen ikke hadde fortalt sannheten.”

Gjennomgangen foran under punkt 6.5.2.2.2 viser at statsadvokat Dorenfeldt har grepet feil når det gjelder det sentrale spørsmålet om tidsforbruket på strekningen fra Tore Hunds vei 24 til pågripelsesstedet, et spørsmål han selv har lagt betydelig vekt på i prosedyren. Tidsforbruket utelukker ikke riktigheten av Torgersens og familiens forklaringer, slik han har gått ut fra. Unøyaktigheten med hensyn til pågripelsestidspunktet, noe som gir ytterligere utslag i Torgersens favør, er kommentert nedenfor under 6.5.3.2.3.

6.5.2.2.4 Pågripelsestidspunktet

Om pågripelsestidspunktet foreligger følgende opplysninger:

I egenrapport av 7. desember 1957 skriver politioverkonstabel Kåre Thomassen og politikonstabel Arne Rustad⁸⁶:

”Under patruljetjeneste i Havnegata lørdag den 7. des. kl. 0058 ble overkonstabel Thomassen, politikonstabel 199 Engebretsen og politikonstabel 366 Rustad oppmerksom på anholdt som kom trillende på en sykkel gjennom Paléhaven og ut i Havnegata i retning mot gamlebyen.”

I avhør 18. desember 1957 har politioverkonstabel Kåre Thomassen utdypet dette. Av avhøret fremgår blant annet⁸⁷:

⁸⁶ Dok. 5 s. 1.

”Mens v. står på dette sted får han plutselig se siktede i saken komme trillende med en sykkel i ”tranga” i Palehaven og ut i Havnegt. like ved kiosken. Akkurat i dette øyeblikk så v. på sitt armbåndsur som viste 0058, men det er mulig at hans klokke gikk 1 eller 2 minutter for sakte. V. kan ikke med sikkerhet si om han kontrollerte sitt ur med klokken på Østbanen, men dette foresvever ham og klokken på Østbanen viste det samme....Sikt. gikk ut i gaten og rundt politifolkene, hvoretter han gikk opp på fortauet og gikk i retning mot Bispebrua....Pol.konst. 366 Rustad gikk med en gang etter sikt. og stoppet sikt. ca. 5-6 meter bortenfor der hvor konstablene sto, altså i retning mot Bispebrua.”

Tidspunktet 0058 er altså ikke pågripelsestidspunktet, men det tidspunkt da Thomassen så på klokken da han først fikk øye på Torgersen, antakelig ca. 100 meter borte. Ingen av de øvrige polititjenestemennene som deltok i pågripelsen, og som er avhørt samme dag, har sagt noe om tidspunktet, bortsett fra at de har fått opplest Thomassens forklaring og godtatt den som sin egen. Dette kan naturlig nok ikke gjelde det Thomassen har sagt om at han så på sin egen klokke. Det foreligger ingen opplysninger om at pågripelsestidspunktet er loggført eller notert eller registrert på annen måte.

Det foreligger heller ikke opplysninger om at andre politifolk enn Thomassen så på klokken, og det var heller ikke arrestasjonsøyeblikket, men det noe tidligere tidspunktet da Thomassen fikk øye på Torgersen, som ble tidfestet.

Dette indikerer følgende feilkilder i tilknytning til pågripelsestidspunktet:

- 1) Det er oversett at Thomassens tidsangivelse gjelder et tidspunkt forut for pågripelsen og gjaldt en observasjon på et annet sted enn pågripelsesstedet.
- 2) Det kan ikke ses bort fra at Thomassens klokke kan ha gått ett eller to minutter for sakte.

Det kan etter dette ikke ses bort fra at selve pågripelsestidspunktet ikke har vært 0058, men et par minutter senere.

6.5.2.2.5 Oppsummering punkt 6.5.2

Opplysningene om tidspunktet da Torgersen og Gerd forlot Tore Hunds vei 24, sammenholdt med sannsynlig tidsforløp for sykkel- og gåturen, med at Torgersen har syklet og ikke gått en del av den siste strekningen, og med at selve pågripelsestidspunktet må ha vært noe senere enn kl 0058, viser at Torgersens og familiens forklaringer fremstår som riktige, og at pågripelsestidspunktet i stedet for å vise at han ”ikke har forklart sannheten”, slik statsadvokat Dorenfeldt hevdet, i stedet samsvarer med hans egen forklaring.

6.5.3 Gerd Berg

Foranledningen til at Gerd Berg ble trukket inn i saken synes å være følgende, jf. Grundt Spang side 81:

”Onsdag 4. juni , på straffesakens tredje dag, fikk høyesterettsadvokat Knut Blom i en av rettspausene besøk av en mann som mente at hans fraskilte kone, Gerd Berg, kunne være den

⁸⁷ Dok. 18 s. 83.

Gerd som Torgersen snakket om....Blom ba mannen melde seg for politiet øyeblikkelig og avgi forklaring.”

Gerd Berg ble avhørt av politiet 4. og 5. juni 1958. Hun benektet et hvert kjennskap til Torgersen. Dette fastholdt hun da hun møtte i retten lørdag 7. juni.

Statsadvokat Dorenfeldt uttalte om dette 17. desember 1958:

”Før hun avga forklaring, fikk Torgersen anledning til å uttale seg om det var dette vitne han angivelig skulle ha vært sammen med på det kritiske tidspunkt. ”Det er henne”, sa Torgersen. Gerd Berg benektet kategorisk riktigheten av dette utsagn og hun ble etter avhøringen edfestet....Her er det grunn til å feste oppmerksomheten på følgende: Det var ganske åpenbart for alle og enhver at Torgersen her forklarte seg usant. Han hadde tidligere gitt en beskrivelse av denne Gerd,...Høyden var således bl.a. oppgitt til 1,65 – 1,70 cm., og hun hadde pene, jevne tenner. Da Gerd Berg kom i retten, viste det seg at hun var en ganske høy dame, 1,74 cm. og da hun ble spurt om å vise fram sine tenner, ga hun uttrykk for at hun måtte få slippe dette, for hun hadde ikke hatt råd til å stelle dem på 5 år,...Dertil kom at hun bodde på et helt annet sted enn det sted i Akersgt. hvor Torgersen hadde satt henne av om natten. I og med at Torgersen også på dette punkt forklarte seg uriktig, avslørte han selv sitt falske alibi.”

Grundt Spang gir en noe annen redegjørelse for sekvensen i dette. Han skrev på side 83:

”Gerd Y. ble ført i retten lørdag 7. juni. Da hun tok plass i vitneboksen, ble hun stilt spørsmålet om hun noensinne hadde sett mannen i tiltaleboksen. I følge Arbeiderbladet (mandag 9. juni) svarte Gerd: ”Nei, jeg har aldri truffet ham før.” ”Helt sikker?” Ja, det kan jeg avlegge ed på.” Statsadvokaten ser spørrende på Torgersen, som sier: ”Det var den Gerd som var på rommet mitt den kvelden,” sier han mens vitnet ser høyst forvirret ut. ”Jeg kjenner henne dessuten fra før,” tilføyer Torgersen. ”Hun har også vært med meg hjem ved en tidligere anledning”.

For statsadvokat Dorenfeldt og politiet må det ha vært klart allerede før avhøret i retten at Gerd Berg ikke stemte overens med Torgersens beskrivelse av Gerd, og at hun ikke hadde noe i saken å gjøre. Riktig nok er ikke høyden hennes oppgitt i noen av avhørene av henne eller hennes tidligere mann Finn Berg. Boligadressen fremgår imidlertid av avhørene, og Finn Berg har i avhør 5. juni 1958 gitt følgende opplysninger om tennene hennes⁸⁸:

”Vitnet forklarer at det signalementet som er oppgitt på Gerd i avisene, stemmer med hans tidligere hustru med unntagelse av beskrivelsen av tennene. Vitnet forklarer at hans tidligere hustru har mindre pene tenner, mens det i avisene var oppgitt at Gerd skulle ha pene tenner.”

Det fremstår som uklart hvorfor Gerd Berg ble innstevnet som vitne. Hennes politiforklaringer var kjent, og det var ingen grunn til å tro at hun ville forklare seg annerledes i retten. Såfremt Torgersen da ville forklare seg som det var grunn til å forvente – nemlig at han ikke kjente henne – hadde man bare oppnådd å kaste bort rettens tid. Dersom Torgersen imidlertid og mot formodning ville hevde at hun var rett person – hvilket var det som faktisk skjedde – ville man ha oppnådd å svekke Torgersens alibi. Det er nærliggende å tenke at slike taktiske overveielser kan ha ligget bak fremstillingen av Gerd Berg, idet det ellers ikke kan ha vært noen rasjonell grunn til å avhøre henne. Men i så fall er man utenfor de grunnleggende etiske krav til påtalemyndigheten.

⁸⁸ Dok. 79 s. 2.

Etter de avvikende redegjørelsene for sekvensen i dette avhøret kan det ikke ses bort fra at Torgersen sa at Gerd Berg var rett Gerd først etter at hun hadde benektet ethvert kjennskap til ham. Uansett dreier det seg om en reaksjon som fremstår som fullstendig irrasjonell fra hans side. Om han hadde tenkt seg om, hadde han forstått at han aldri ville nå frem med et slikt utsagn. Reaksjonen kan like gjerne forstås som et desperat, ikke gjennomtenkt og meningsløst forsøk på å bli trodd. Den har ikke i noe fall de konsekvenser som statsadvokat Dorenfeldt angir i uttalelsen av 7. desember 1958: At Torgersen selv ved den avslørte "sitt falske alibi".

6.5.4 Gerd Kristiansen

6.5.4.1 Foreliggende forklaringer

Det er på det rene at Ruth Klausen og Ragna Noreng oppsøkte politiet antakelig 11. juni 1958, at de er avhørt 12. juni 1958, og at Ruth Klausen da forklarte at Gerd Kristiansen hadde fortalt henne at "det var hun som hadde sittet på sykkelen til Torgersen"⁸⁹. Klausen forklarte også at "Det meste av det v. her har fortalt, fortalte Gerd Kristiansen til flere i Skotøyutvalget."

I avhør samme dag har Gerd Kristiansen benektet dette. Hun har blant annet forklart⁹⁰:

"V. fortalte at hun kjente Torgersen til en dame ved navn Grimstad, og flere fikk etter hvert rede på det. V. har nok sikkert snakket med fru Klausen om at hun kjente Torgersen, men hun har aldri sagt at hun hadde falt av noen sykkel. Hun har aldri sagt at hun har sittet på sykkel med Torgersen. Det er heller ikke riktig at v. har gjort det.

...

Hun er foreholdt fru Klausens forklaring og forklarte at den ikke endrer hennes forklaring."

Forklaringen ble gitt i nærvær av ektefellen Kjell Kristiansen, som støttet hennes forklaring. De hadde reist sammen hjem med Holmenkollbanen i 2200-2230-tiden.

Det ble åpenbart ikke tatt flere avhør i sakens anledning, og ingen av de omtalte ble ført som vitner i lagmannsretten.

At statsadvokat Dorenfeldt har blitt kjent med disse forklaringene i løpet av 12. juni 1958, må være på det rene. At retten ikke – og dermed heller ikke lagretten – er gjort kjent med de samme forklaringene, synes også å være på det rene. Jeg ser imidlertid ingen grunn til å ta opp diskusjonen om hvorvidt forsvareren, som åpenbart er gjort kjent med Gerd Kristiansens forklaring, også er blitt kjent med forklaringene fra Ruth Klausen og Ragna Noreng, og heller ikke spekulasjonene om hvorvidt dokumentlisten har vært forfalsket.

Om sitt kjennskap til Torgersen forklarte Gerd Kristiansen⁹¹:

"V. har bodd i Oslo iden hun var 7 år gammel, og bodde hele tiden i Økernveien 49...V. bodde i Økernvn. 49 inntil for et år siden....Hun kjenner Fredrik Torgersen fra gaten. Som barn var de sammen på Lørenhallen på kino."

⁸⁹ Dok. 92 s. 3.

⁹⁰ Dok. 92 s. 6.

⁹¹ Dok. 92 s. 6.

6.5.4.2 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse

I vurderingen etter straffeprosessloven § 391 nr. 1 i tilknytning til spørsmålet om hvorvidt forklaringene fra Klausen og Noreng er holdt unna forsvareren, uttaler kommisjonen på side 79:

”Kommisjonen slutter seg også til vurderingen om at det må anses som utelukket at en eventuell bevisførsel om dette forholdet under hovedforhandlingen kunne hatt betydning for skyldspørsmålet.”

Den vurdering det er vist til er åpenbart følgende uttalelse fra Borgarting lagmannsrett, som er gjengitt like foran:

”Lagmannsretten kan uansett ikke se at innholdet i politiforklaringene vedrørende Gerd Evelyn Kristiansen er av en slik karakter at det ville hatt noen betydning for skyldspørsmålet om det hadde blitt bevisførsel om forholdet under hovedforhandlingen.”

Dette er ikke en riktig innfallsvinkel til vurderingen av dette spørsmålet. Det er ikke opp til den instans som vurderer gjenåpningsspørsmålet å realitetsvurdere dette forholdet. Poenget er at manglende underretning til retten om et forhold som kan være av betydning, representerer en saksbehandlingsfeil i forhold til straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd, eller nå straffeprosessloven § 294, jf. nedenfor under punkt 6.5.4.4.

Under behandlingen av straffeprosessloven § 391 nr. 3 gjengir kommisjonen på side 444 følgende uttalelse fra Rt-2001-1521:

”Utvalget slutter seg også til lagmannsrettens oppfatning om at det ikke er holdepunkter for å anta at statsadvokat Dorenfeldt holdt dokumentene vedrørende Gerd Kristiansen unna forsvareren, og at det for øvrig må anses utelukket at en eventuell bevisførsel om forholdet under hovedforhandlingen kunne hatt betydning for skyldspørsmålet. Utvalget bemerker at lagmannsretten har pekt på at Torgersen under hovedforhandlingen ikke bare hadde utpekt Gerd Berg som den ukjente Gerd han hadde forklart seg om til politiet og retten, men at Torgersen og Gerd Kristiansen kjente hverandre fra oppveksten, og at hun da vanskelig kunne tenkes å være den ukjente Gerd. I kjæremålserklæringen pekes det på at Torgersen av denne grunn selv mener at Gerd Kristiansen ikke kan være den ette Gerd, men at dette ikke kan vær avgjørende. Forsvareren viser i denne forbindelse til at Torgersen ikke kjente henne igjen på Kafé Hjerterum om kvelden den 6. desember 1957. Hvorvidt han kjente henne igjen, er etter utvalgets oppfatning uvisst, hun kjente i hvert fall ham igjen. Utvalget finner det under enhver omstendighet utelukket at Torgersen skulle ha møtt Gerd Kristiansen i byen, tatt henne med hjem og tilbrakt en times tid sammen med henne hjemme og derpå fulgt henne tilbake til sentrum, uten å bli klar over hvem hun var. Det er også grunn til å peke på at Torgersen under den rettslige forundersøkelsen bekreftet at den ukjente Gerd hadde vært med ham hjem tidligere. I politiavhør i mars 2000 forklarte Torgersen at hun hadde vært med ham hjem en gang før.”

Kommisjonen uttaler på side 465 at den

”...slutter seg til dette. I kjæremålserklæringen opplyser Torgersen at Gerd Kristiansen var oppvokst i nabolaget og at han derfor burde ha kjent henne igjen. Det fremgår av avhøret av Gerd at hun visste hvem Torgersen var, og at hun hadde kommentert ham overfor ektemannen da de var på Kafé Hjerterum.

...

På grunnlag av det som er kommet frem i saken om Gerd Kristiansen, finner kommisjonen det usannsynlig at det var henne Torgersen hadde vært sammen med. Etter hans forklaring

hadde de tatt følge sammen fra sentrum til Tore Hunds vei, oppholdt seg der en times tid før de reiste tilbake til sentrum. Det er lite trolig at Torgersen underveis ikke skulle kjent henne igjen. Kommisjonen har for øvrig merket seg at Torgersen, i kjæremålet til Høyesterett, selv mener at det ikke var Gerd Kristiansen han var sammen med, mens det overfor kommisjonen anføres at det var nettopp henne. Det er således en uoverensstemmelse mellom det han ga uttrykk for i kjæremålet og det han hevder i dag.”

6.5.4.3 Vurdering av kommisjonens begrunnelse

Både Høyesteretts kjæremålsutvalg og kommisjonen anser det usannsynlig at Torgersen ikke kjente igjen Gerd Kristiansen, dersom det var henne han hadde vært sammen med.

I denne forbindelsen overser utvalget og kommisjonen følgende:

Det er fem års aldersforskjell mellom de to. De kan ikke ha hatt noe sosialt med hverandre å gjøre i oppveksten. Gutter i oppveksten og tenårene holder ikke sammen med fem år yngre piker. Hun bekrefter også bare at hun kjenner ham ”fra gaten”. Det er ikke det samme som han kjenner henne. Han har åpenbart vært en bemerket person. At de var sammen på kino på Lørenhallen, betyr ikke annet enn at de var der samtidig, og at hun har sett ham der.

Torgersen kan ikke i noe fall sett henne siden 11. august 1955, da han ble pågrepet i forbindelse med forrige dom. Også forut for dette har han vært på sjøen i lengre perioder. Selv flyttet hun fra området sommeren 1956, så de kan ikke ha sett hverandre i perioden mellom løslatelsen i oktober 1957 og pågripelsen 7. desember 1957.

At det i kjæremålet i 2000 ble gitt uttrykk for at hun ikke var den rette Gerd, var begrunnet med at han burde ha gjenkjent henne, siden hun var oppvokst i nabolaget. Det er naturlig å tenke slik, men synspunktet utelukker imidlertid ikke det faktiske forhold at han ikke har gjenkjent henne. Det er ikke noe motsetningsforhold her, slik kommisjonen synes å legge til grunn. Og spørsmålet ville ha blitt avklart hvis Gerd Kristiansen hadde møtt i retten.

Og det er ikke noe ekstraordinært ved at man i ungdomsmiljøer på denne tiden kjente hverandre bare ved fornavn – ofte også bare ved oppnavn – og ikke var interessert i andre opplysninger av personlig art. Det kunne være mange årsaker til det. Selv husker jeg i et hvert fall sporadiske pikebekjentskaper fra den søkende perioden i ungdommen som jeg også etter avtale traff igjen, men som jeg aldri utvekslet mer enn fornavn med.

6.5.4.4 Saksbehandlingsfeil

Det sentrale i forbindelse med forklaringene om og fra Gerd Kristiansen synes å være følgende:

Dersom lagretten etter en vanlig bevisvurdering ikke hadde kunnet se bort fra muligheten av at det forholdt seg slik som Gerd Kristiansen hadde fortalt til Ruth Klausen – at det var hun som hadde vært med Torgersen og sittet på sykkelen hans – hadde de ikke hadde hatt noe alternativ til å svare nei på skyldspørsmålet. I denne forbindelsen ville selvfølgelig forklaringen fra disse to – og også fra Kjell Kristiansen og eventuelle andre på arbeidsplassen som Gerd Kristiansen måtte ha betrodd seg til – stå sentralt. Det er intet til hinder for at

lagretten ville ha lagt avgjørende vekt på Gerd Kristiansens opplysninger til Ruth Klausen, selv om Gerd Kristiansen hadde benektet disse. I denne sammenhengen ville selvfølgelig de enkeltes troverdighet – basert på umiddelbar bevisførsel – ha stått sentralt.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at det her er begått en saksbehandlingsfeil ved at statsadvokaten ikke har opplyst om avhørene av Klausen og Noreng til retten, slik at retten kunne avgjøre om disse og ektefellene Kristiansen skulle avhøres, og om nødvendig utsette forhandlingene slik at det kunne iverksettes avhør av flere av de ansatte i Skotøyutvalget for å bringe på det rene hva Gerd Kristiansen måtte ha fortalt til dem. At flere av de ansatte ville kunne bekrefte at Gerd Kristiansen hadde fortalt til flere det samme som hun hadde fortalt til Ruth Klausen synes også å fremgå av følgende uttalelse på side 454 i kommisjonens begrunnelse:

”I referat fra samtalen som Ståle Eskeland og advokat Erling Moss hadde med Gerd Kristiansen 16. september 1999 heter det blant annet:

Gerd forteller nå at hun fikk sparken fra jobben som følge av FFThistorien. Hun ble innkalt til disponert Svendsen som sa at hun måtte slutte fordi forretningen ikke kunne bli innblandet i Skippergatesaken.”

Denne unnlåtelsen representerer et brudd på rettens plikt til å sørge for sakens fullstendige opplysning etter straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd, som uten realitetsendringer er avløst av strpl. 1981 § 294. Denne plikten består uavhengig av hva forsvarer måtte ha ment om spørsmålet, jf. Rt-1968-959 og Bjerke m.fl.: Straffeprosessloven med kommentarer, side 1067, og den gjelder først og fremst til tiltaltes gunst, jf. Bjerke m.fl. l. c. og de øvrige avgjørelsene det er vist til der.

At feilen er begått av påtalemyndigheten og ikke av retten, er uten betydning, jf. Rt-2008-27, avsnitt 36, hvor det er uttalt:

”Etter sikker rettspraksis er det ved bruk av rettsmidler ikke bare feil fra rettens side som blir ansett som saksbehandlingsfeil, men også feil fra påtalemyndigheten, se for eksempel Rt-2002-1245 og Rt-2001-127. Det er ikke noe vilkår at noen kan bebreides for feilen. Det avgjørende er om retten eller noen som på det offentliges vegne har ansvar for å tilrettelegge saken for retten, objektivt har begått en feil, jf. Rt-2006-1055 og Rt-2005-321.”

Det kan også vises til den helt ferske avgjørelsen i HR-2014-654-U. Her hadde aktor i en sak om skatteunndragelse og trygdebedrageri unnlatt å opplyse om at en skatterevisor som var et sentralt vitne, hadde oppsøkt politiet vedrørende episoder hun satte i forbindelse med tiltalte. Om dette sa ankeutvalget:

”Uansett om aktors beveggrunn for å la være å opplyse om forholdet var å beskytte tiltalte, førte unnlåtelsen til at retten ikke fikk del i denne informasjonen. Om forholdet skulle vektlegges, og i tilfelle i hvilken retning, var det opp til retten å vurdere. Også feil fra påtalemyndigheten kan anses som saksbehandlingsfeil, se Rt-008-27 avsnitt 36 med videre henvisninger. ”

I denne avgjørelsen er det videre uttalt:

”Dersom det ikke er tale om en saksbehandlingsfeil som omfattes av oppregningen i straffeprosessloven § 343 andre ledd, er det et vilkår for at feilen skal gi grunnlag for å

oppeve den avgjørelse som er truffet, at «det antas at feilen kan ha innvirket på dommens innhold», se § 343 første ledd. I Rt-2005-907 avsnitt 44 er det lagt til grunn at det ved avgjørelsen av hvor stor grad av sannsynlighet som må kreves for at feilen kan ha virket inn, må skilles mellom frifinnende og fellende dommer. For at en fellende dom skal kunne oppheves, er det tilstrekkelig at det en rimelig mulighet for at feilen har hatt betydning.

Denne lavere terskelen for opphevelse på grunn av saksbehandlingsfeil som går inn under straffeprosessloven § 343 første ledd, er også et moment som må vektlegges når det dreier seg om feilens betydning som element i en vurdering etter straffeprosessloven § 392 andre ledd.

Det er i det hele tatt påfallende at man har valgt å innkalle og avhøre Gerd Berg, som påtalemyndigheten må ha visst ikke kunne ha noe med saken å gjøre, men ikke innkalle Gerd Kristiansen, som i det minste hadde enkelte tilknytningspunkter til Torgersen og til saken i følge hennes egen politiforklaring.

Det er også påfallende at det ikke er opplyst noe om Gerd Kristiansens utseende. Uansett hadde det vært uproblematisk for den tjenestemann som avhørte henne å ta med noen opplysninger om utseendet, herunder om høyde, hår og tenner. Da hadde det vært enkelt å sjekke henne ut av saken hvis disse opplysningene ikke stemte overens med Torgersens opplysninger om Gerd.

6.5.5 Johanne Olsen

Johanne Olsen, som kjente Torgersen fra Tøyen, har forklart at han passerte henne i Torggaten på vei til drosjeholdeplassen på Youngstorget 7. desember ca. kl. 2350.

Kommisjonen oppsummerer omtalen av hennes forklaring slik: (side 317):

”Kommisjonen finner ikke konkrete holdepunkter for å anta at Olsen lyver eller tar feil. Hennes forklaring er beheftet med den samme risiko for feil som enhver vitneforklaring, og hennes observasjon har samme usikkerhet som enhver observasjon under tilsvarende forhold. Som et utgangspunkt kan det derfor ikke fastslås at hennes observasjon er en sikker identifikasjon av Torgersen. Det samme gjelder i forhold til opplysningen i hennes andre politiforklaring om at vedkommende hadde på seg stripebukser. Forklaringen må derfor vurderes i lys av andre momenter og vitneforklaringer i saken, jf. nedenfor, og inngå i den helhetlige bevisbedømmelsen.”

Det er uklart i hvilken utstrekning Johanne Olsen har vært krysseksaminert av forsvareren. En opplysning i Aftenpostens aftennummer 5. juni 1958 tyder på at noen krysseksaminasjon av betydning ikke har funnet sted. Her heter det:

”Den første damen (altså Johanne Olsen) var meget nervøs og nær et sammenbrudd under statsadvokatens eksaminasjon. Da forsvareren vil begynne å eksaminere henne sier hun at hun ikke orker mer. Torgersen reiser seg og sier: - Det er mitt liv og min fremtid dette gjelder, og vi må ha på det rene om ikke vitnet gjør seg skyldig i en forveksling.

Det blir imidlertid fastslått både av det annet vitne og av sjåføren fra vaskeriet at det var om morgenen den 7. desember første vitne fortalt sin venninne om at hun hadde sett Torgersen i Torvgaten, og da kunne ingen av dem vite noe om drapet i Skippergaten.”

Dette står i en viss motstrid til opplysningene i Dagbladet for samme dag, hvor det heter:

Forsvareren: "Var det rett utenfor Eldorado De så Torgersen?"

"Det har jeg alt sagt! Og nå orker jeg ikke mer!" (Hun brister i gråt).

Statsadv.: "Når jeg alt har spurt vitnet, finner jeg det meningsløst at forsvareren skal spørre om igjen!"

Lagmannen: "Vi bør jo helst plage vitnet minst mulig . . ."

Tiltalte (bittert): "Det er min fremtid og mitt liv som står på spill, og så skulle ikke forsvareren få spørre!"

Etter en del bemerkninger fram og tilbake får – naturligvis – forsvareren høve til å fortsette.

Advokat Blom sier med et smil: "Jeg finner det jo rimelig at jeg får spørre i fem minutter – når statsadvokaten har hatt fruen til behandling i en halv time!"

Imidlertid kommer det ingen ting ut av krysseksaminasjonen.

Uansett om forsvareren har fått anledning til å stille spørsmål til Johanne Olsen, har mulighetene for en effektiv og fullstendig krysseksaminasjon av henne neppe vært til stede.

Om feilkildene ved en forklaring som denne, og om betydningen av at det gis uttrykk for subjektiv sikkerhet, vises til gjennomgangen under punkt 6.4.2 og 6.4.3 foran.

Og at feilaktig identifikasjon også av personer man kjenner, har ført til domfellelser, har vi også – dessverre – atskillige eksempler på. Magnussen nevner selv (Vitnepsykologi, Abstrakt Forlag 2004, side 126) den kjente amerikanske saken mot Clarence Von Williams. Saken er mer detaljert omtalt i Elizabeth Loftus og Katherine Ketcham: *Witness for the Defense* (St. Martin's Press, 1991), side 185 flg.

Jeg tror alle har opplevd flere ganger i livet å tro at vi ser kjente personer – til og med nære venner eller slektninger – for så å oppdage at det ikke var vedkommende allikevel.

Jeg kan på dette grunnlag ikke forstå annet enn at det er store betenkeligheter ved uten videre å akseptere Johanne Olsens utsagn om at det var Torgersen hun så. Iakttakelsesvilkårene har vært beskjedne, i og med at hun nødvendigvis bare kan ha sett ham bakfra idet han passerte. Men vi har ingen indikasjoner på at forsvarer har tatt nærmere tak i hvilke elementer ved det hun så, som gjorde at hun mente at det dreide seg om Torgersen.

En nærliggende tanke er at hun spontant har tenkt at dette kunne være Torgersen, eventuelt at hun har trodd at det var ham, og at usikkerheten er blitt overstyrt av indignasjonen over at han tok drosje, "han som ikke arbeidet." Samtidig har Johanne Olsen vært redd for Torgersen, slik det har kommet til uttrykk i kommunens tilsvarende i Dagmar Torgersens tilsvarende i husleiesaken mot kommunen fra 1955. Det kan også vises til Olsens eget utsagn under den rettslige forundersøkelsen (gjengitt av kommisjonen side 317) om at hun var "glad for at han ikke tok bussen". At man spontant tenker at den man har sett, kan være en man er redd for, blir fort transformert til at man faktisk har sett vedkommende. Og Johanne Olsens indignasjon og redsel har åpenbart vært tema i samtalen dagen etter med Solveig Gundersen, hvor hun ifølge Grundt Spang side 41 har sagt noe slikt som: "Kan du begripe hvor han får penger til dette, han som ikke arbeider?" Utsagnet om at "Han har ikke gjort meg noe" er for så vidt også illustrerende.

Det er også påfallende at de stripete buksene ikke har vært nevnt i de første avhørene, verken av henne eller av Solveig Gundersen. Hun må nødvendigvis ha blitt bedt om å beskrive så

nøyaktig som mulig hva han hadde på seg. Påstander om å huske bedre etter hvert bør som hovedregel bli møtt med skepsis, jf. foran under punkt 6.4.2.

Og mange faktorer kan her ha påvirket erindringsbildet. Har hun lest i avisen om stripete bukser? Har det vært flere samtaler om temaet mellom henne og Solveig Gundersen? Har tjenestemannen som avhørte henne andre gang, kommet i skade for å uttrykke seg mer ledende enn han burde? Heller ikke disse temaene kan ha vært tatt opp i en krysseksaminasjonskontekst.

Kommisjonen uttaler at forklaringen ”må vurderes i lys av andre momenter og vitneforklaringer i saken, jf. nedenfor”. Dette er en ny unøyaktighet fra kommisjonen. Det er bare en vitneforklaring det vises til – forklaringen fra drosjesjåfør Otto Strand. Strand, som på et passende tidspunkt hadde kjørt en mann fra Youngstorget til Lille Tøyen, forklarte for politiet 13. desember 1957 at han ”synes å huske at mannen kom fra Aksel Jensen-hjørnet”⁹² – altså fra en helt annen retning enn Torggata – og at han ”muligens var iført mørk frakk og hatt”. Under den rettslige forundersøkelsen forklarte han at han ”synes å huske at han kom østfra, fra Aksel Jensen-hjørnet, men er ikke særlig sikker på dette” og at han ikke kan ”si noe om hvorledes han så ut eller hva han hadde på”. Kommisjonen fortsetter:

”Ut fra denne forbeholdne forklaringen kan det ikke slutes noe sikkert om hvilken retning vedkommende kom fra og hvordan vedkommende var kledd.”

Stikk i strid med elementær vitnepsykologisk kunnskap – en kunnskap som jo var representert i kommisjonen i 2006 – legger altså kommisjonen større vekt på forklaringen under den rettslige forundersøkelsen – to og en halv måned etter observasjonen – enn på den forklaringen som ble gitt få dager etter hendelsen, og som utelukker Torgersen. En isolert vurdering av Strands forklaring gir ingen holdepunkter for at passasjeren var Torgersen – tvert imot.

Og så gjør kommisjonen en logisk feil. Kommisjonen mener åpenbart å gi uttrykk for at Johanne Olsens identifikasjon av Torgersen styrkes av Strands forklaring. Dette må nødvendigvis forutsette at det er identitet mellom den person Johanne Olsen observerte, og den personen som satte seg inn i drosjen, selv om Strands forklaring trekker i motsatt retning. Men uansett om man skulle legge kommisjonens resonnement til grunn, gjør ikke Strands forklaring det mer sannsynlig at Johanne Olsens forklaring er riktig. Hvis vi først åpner for at hun kan ha tatt feil, underbygger ikke hennes forklaring annet enn at det er identitet mellom den personen som passerte henne og den som satte seg inn i Strands drosje. I seg selv styrkes ikke hennes påstand om Torgersen av forklaringen fra Strand. Disse forklaringene må ses uavhengig av hverandre. At denne passasjeren skulle til Lille Tøyen, er i seg selv uten betydning for dette spørsmålet.

Så avslutter kommisjonen:

”Kommisjonen kan ikke se at det foreligger særlige forhold knyttet til vitneforklaringen fra Johanne Olsen, som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

⁹² Dok. 18 s. 71.

Dette er et nytt eksempel på gjengangerfeilen. Også denne forklaringen – med de feilkilder den er beheftet med – må ses i kontekst med hele bevisbildet slik det fremstår nå. Som anført tidligere: Det dreier seg her om en ny og fullstendig analyse av hele beviskjeden. Denne analysen har kommisjonen fullstendig unnlatt å foreta.

Det er ingen grunn til å tro at Johanne Olsen har løyet bevisst. Hun har – i ethvert fall etter hvert – ment at det var Torgersen hun så. Men feilkildene her er så store at det ikke kan ha vært noen grunn til å legge vekt av betydning på denne forklaringen. Men manglende krysseksaminasjon og – ikke minst – manglende vitnepsykologisk kompetanse hos aktørene i 1958 har nok bidratt til at hennes positive identifikasjon er blitt tillagt større vekt enn den fortjente.

For hennes vedkommende kommer i tillegg at hennes påståtte observasjon av Torgersen i Torggaten ikke i seg selv er noe bevis for at Torgersen har begått handlingene. Men den bidrar selvfølgelig til å svekke forklaringene fra Torgersen selv og alibivitnene

Det kan selvfølgelig hevdes at det her ikke foreligger noe nytt bevis. Men dette utelukker ikke at svakhetene ved Olsens forklaring må inn i bildet ved en samlet vurdering etter § 392 andre ledd.

6.5.5 Ørnulf Bergersen

6.5.5.1 Kommisjonens vurderinger

Kommisjonen uttaler side 299:

”Kommisjonen har forståelse for at det kan stilles spørsmål ved Bergersens forklaring om at han gikk tur-retur Oslo-Gjersjøen hver dag, at han kikket på armbåndsuret sitt etter at domfelte hadde passert, at han registrerte og husket hvilket nummer det var ved portrommet og plasseringen av nummerskiltet, og at han såpass lang tid etterpå husket detaljer omkring armbåndsuret som var ødelagt og gikk for sakte.

Kommisjonen viser om dette til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som i sin kjennelse i 20011, uttalte blant annet:

Hvilken vekt som er tillagt Ørnulf Bergersens vitneprov, er et vanskeligere å si noe om. Hans historie, som av Torgersen fremstilles som utrolig og oppdiktet, inneholder også elementer som etter utvalgets mening ikke så lett kan tenkes å være diktet opp. Under enhver omstendighet har bevisumiddelbarhet vært av betydning for vurderingen av dens troverdighet.

Kommisjonen viser til Høyesteretts kjæremålsutvalgs uttalelse, og finner etter dette ikke grunn til å kommentere domfeltes enkelte anførsler nærmere.”

Kommisjonen fortsetter:

”Etter kommisjonens vurdering er det vanskelig å ha noen formening om hvilken vekt Bergersens forklaring isolert ble tillagt av lagretten, og om den i det hele tatt ble tillagt noen vekt. Hans forklaring har inngått i det samlede bevisbildet, og det er ut fra denne lagretten har truffet sin kjennelse.”

At Bergersens forklaring er tillagt vekt, kan ikke være tvilsomt. Han har plassert Torgersen på gjerningsstedet på gjerningstiden. Aktor kalte i prosedyren hans forklaring for ”nøkkelen til gåtens løsning”. At det kan være uvisst hvilken relativ vekt lagretten har lagt på forklaringen, i forhold til de sakkyndiges forklaringer, endrer ikke på dette.

Det er en vesentlig svakhet ved kjæremålsutvalgets kjennelse i 2001 at det ikke er angitt hvilke elementer ”som ikke så lett kan tenkes å være diktet opp”. En slik formulering unndrar seg enhver form for kontroll. Og det er en tilsvarende svakhet ved kommisjonens avgjørelse at den bare viser til kjæremålsutvalget på en måte som trekker i retning av at kommisjonen selv ikke har vurdert spørsmålet, til tross for at det er pekt på en rekke momenter ved Bergersens forklaring som hver for seg fremstår som usannsynlige.

Ved en nærmere analyse fremstår også kjæremålsutvalgets utsagn som meningsløst. Det er åpenbart presentert som et argument til støtte for at forklaringen er riktig. Men hvis det må legges til grunn at forklaringen nødvendigvis må være gal fordi andre elementer viser dette, er det irrelevant om ett enkelt element etter sitt innhold og isolert sett ”ikke så lett kan tenkes å være diktet opp”.

Kommisjonen fortsetter på side 300:

”...Det ligger implisitt i dette at påtalemyndigheten ikke har vurdert hans vitneforklaring som avgjørende for skyldspørsmålet, og at den anså at det var tilstrekkelige bevis uten hans forklaring. Dorenfeldt uttalte i sin redegjørelse i november 1958 at ”påtalemyndigheten understreket at vitnet i og for seg ikke hadde noen avgjørende betydning, men at han bekreftet påtalemyndighetens versjon om hvordan Torgersen hadde vendt tilbake til åstedet for å sette ild på og skjule alle spor”.

Dette stemmer ikke godt med følgende opplysning hos Grundt Spang side 91:

”I sin prosedyre kalte Dorenfeldt Bergersens forklaring for ”nøkkelen til gåtens løsning”.

At tiltalen mot Torgersen var tatt ut før Bergersen dukket opp, noe kommisjonen har vektlagt på side 300, er ved en nærmere vurdering betydningsløst. For det første kunne det tenkes at bevisene uten Bergersen ikke hadde holdt, slik at resultatet da hadde blitt frifinnelse. Og selv om det skulle dreie seg om overskuddsbevis, kan vi ikke allikevel ikke vite hvorledes de enkelte bevis har vært vektlagt i forhold til hverandre.

Og igjen møter vi følgende oppsummering hos kommisjonen:

”Kommisjonen kan ikke se at de ut fra domfeltes begjæring eller sakens dokumenter foreligger slike særlige forhold knyttet til Bergersens forklaring som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Dette er et nytt eksempel på isolert vurdering av et enkelt bevis i stedet for å se hele bevisbildet i en samlet kontekst.

Det som er sagt under punkt 6.4 og punkt 6.5.5 om manglende vitnepsykologisk kompetanse og manglende mulighet til effektiv krysseksaminasjon, har åpenbart tilsvarende gyldighet når det gjelder Ørnulf Bergersen. Etter opptrinnet lørdag 7. desember har forsvareren neppe funnet grunn til å prøve.

6.5.5.2 Nærmere om Bergersens forklaring

Bergersens forklaring skriker etter kontroll. Usannsynlighetene er påpekt tidligere. Han kan ikke ha gått frem og tilbake til Gjersjøen på den tiden han selv har forklart. Hvorfor i all verden gikk han som rømling gjennom sentrum frem og tilbake til Gjersjøen, med risiko for å bli gjenkjent av møtende polititjenestemenn, når han kunne ha holdt seg innendørs på en adresse politiet ikke kjente? Han hadde jo til hensikt å melde seg over jul. Og når han først skulle til et vann: Hvorfor gikk han ikke vestover til Bogstadvannet eller Østervannet? Da hadde han unngått sentrum og passert områder hvor politihyppigheten var langt lavere. Og hva i all verden foretok han seg ved Gjersjøen? Selv om det angivelig var 5-6 varmegrader den aktuelle dagen, har det vært mørkt den siste tiden han var der. Har han stått rett opp og ned? Brent bål? Sittet ned? Og hvorfor har han med det ødelagte kneet kreket seg rundt Vippetangen og bryggene i stedet for å fortsette gjennom Prinsensgate og Stortingsgaten hjem til Munkedamsveien? Og om han absolutt skulle langs bryggene – hvorfor har han gått Prinsensgate og Skippergata i stedet for å ta den korteste veien over Christian Frederiks plass? Han har visst at oppgangen i Munkedamsveien var låst og at han ikke hadde nøkkel. Hvorfor har han ikke resignert og funnet nattlosjiet i godsvoggen på et tidligere tidspunkt? Hvordan kunne det ha seg at armbåndsuret ble skadet da han falt? Normalt vil man jo da ta seg for med begge hender, og da kommer ikke et armbåndsur i kontakt med noe som kan skade det.

Et avgjørende spørsmål er imidlertid følgende:

Hvordan kan det ha seg at han ikke er observert av noen av det betydelige antall polititjenestemenn som befant seg på det stedet hvor Torgersen ble pågrepet, og hvor Bergersen måtte ha passert få minutter tidligere?

I egenrapport av 7. desember 1957⁹³ har overkonstabel Kåre Thomassen og konstabel Arne Rustad uttalt:

”Under patruljetjeneste i Havnegata lørdag den 7. des. 1957 kl 0058, ble overkonstabel Thomassen, politikonstabel 199 Engebretsen og politikonstabel 366 Rustad oppmerksom på anholdt som kom trillende på en sykkel gjennom Palæhaven og ut i Havnegata i retning mot Gamlebyen. (Politikonstablene 332 Wiker og 163 Brandsnes var også i øyeblikket på samme sted, da alle nettopp var blitt inspisert.)”

I avhør 18. desember 1957⁹⁴ har overkonstabel Kåre Thomassen utdypet dette slik:

”At han lørdag den 7.12.1957 kl. 0000 var begynt på tjenestesettet. Sammen med konstabel 366 Rustad og 199 Engebretsen gikk v. ut i patrulje i Havnegt. og bryggene omkring Havnegt. V. var divisjonsformann og gikk ut med sine 2 kolleger. V. og hans kolleger gikk på venstre fortau i retning mot Jernbanetorget på tilbaketuren fra bryggene. Like ved kiosken ved Palehaven fikk patruljen inspeksjon av innspeksjonsavdeling v/ betj. Gundersen. Dobbelpatruljen som gikk utenfor Østbanen – konst. 332 Wiker og 163 Brandsnes kom også over til kiosken og meldte seg for inspeksjon. Etter inspeksjonen reiste ble samtlige stående og snakke sammen en liten stund.”

⁹³ Dok. 5 s. 1.

⁹⁴ Dok. 18 s. 83.

Bergersen har forklart at han etter å kommet til byen gikk ”Bispegt. – Oslo Ø. – Prinsensgt. – Skippergt.”. Han må da nødvendigvis ha krysset Bispebrua og fortsatt gjennom Havnegaten frem til Christian Frederiks plass og Prinsens gate. I 1957 var det bare Havnegaten mellom jernbaneområdet og sjøen, som da gikk betraktelig lengre inn enn den gjør i dag. Dette fremgår blant annet av bykartet fra 1958, som ligger tilgjengelig på nettet. Noen mulighet for omvei har det ikke vært.

Dette innebærer at her har fem uniformerte politikonstabler – kanskje en betjent i tillegg – stått midt i Bergersens angivelige rute på samme tidspunkt som han i følge sin egen forklaring nødvendigvis må ha passert dette stedet. Forut for samtalen ved kiosken har i et hvert fall tre av dem gått vestover Havnegaten mot Østbanen, en rute som like nødvendigvis må ha samsvart med Bergersens samtidige rute. Slik forholdene var på stedet, er det utelukket at de ikke har observert ham og at han ville ha vakt deres oppmerksomhet ved en slik passering, både fordi han var ettersøkt, og fordi han må ha fremstått som en som var skadet og trengte hjelp. I tillegg kommer at Bergersen, som var ettersøkt og etter eget utsagn anstrengte seg svært for å unngå politiet, allikevel skal ha passert like forbi denne gruppen av polititjenestemenn i stedet for å trekke seg tilbake og vente når han først ble oppmerksom på dem.

Denne klargjøringen av hvor polititjenestemennene befant seg på det aktuelle tidspunktet underbygger ytterligere svakhetene ved Bergersens forklaring.

Og aller rarest: Her skal altså armbåndsuret ha saktet 70 minutter i løpet av turen fra Gjersjøen til Skippergaten, og så en gang i løpet av denne perioden ha begynt å gå riktig igjen. Hvis viserne har hengt seg op i hverandre, skulle man jo tro at de ble sittende fast. Og det er underlig at det ikke har vært fremsatt noen kritiske merknader til grunnlaget for at han skal ha sett Torgersen akkurat kl 0055. Hvorfor så han på klokken akkurat da Torgersen angivelig passerte? Og hvorfor sjekket han adressen? Hvordan kunne det ha seg at han oppinnelig mente at Torgersen kom ut av 6b, mens dette senere ble endret til nr. 9? Og hvordan kunne det ha seg at han husket dette så godt – et halvt år etterpå?

I tillegg kommer at politiet åpenbart ikke har gjort noen forsøk på å verifisere Bergersens forklaring. Bergersens ektefelle er åpenbart ikke forsøkt avhørt. Og er det riktig at klokken på Vestbanestasjonen kunne ses fra stuevinduet?

Det er også overraskende uoverensstemmelser mellom Bergersens politiforklaring 3. juni 1958 og det han sa i retten. Til politiet har han sagt⁹⁵:

”Da vitnet denne kvelden kom gående Skippergt., og var kommet omtrent (sic) til hjørnet av Rådhusgt. fikk han se en mannsperson som kom ut av en port på høire side av gaten (sett i den retning som vitnet gikk) og satte seg på en sykkel, svingte over gaten (venstre side av gaten sett i vitnets gangretning) og kom syklende mot vitnet.”

Noe senere heter det⁹⁶:

⁹⁵ Dok. 66 s. 2.

⁹⁶ Dok. 66 s. 3.

”Tiltalte passerte vitnet uten videre, og vitnet forklarer at det slo ham med en gang at tiltalte bare hadde fulgt en dame hjem...Han hadde bare en tanke, nemlig å forsøke ikke å bli gjenkjendt. Vitnet fortsatte bare videre hjem...”

Avslutningsvis er det protokollert⁹⁷:

”På spørsmål forklarer vitnet at han ikke så eller hørte noe annet enn hva forklart foran.”

Allikevel har han altså i tillegg forklart i retten – tre dager senere – at han så på oppgangen Torgersen hadde kommet ut fra, og så at det sto 6b over porten. I tillegg til at dette utsagnet er objektivt galt – skiltene til både 6b og 9 sto på høyre side av porten – er det i høy grad påfallende at disse utsagnene først kom frem i retten og ikke i politiforklaringen få dager tidligere.

At Torgersen ble pågrepet kl 0058 hadde stått i Vi Menn 28. mai 1958 og i Verdens Gang 2. juni 1958. I sine interne forklaringer til Dokmo og Leikvam har Bergersen åpenbart sagt at observasjonen skjedde ca. kl 2400. I innledningen til rapporten med avhøret 3. juni 1958 er det således uttalt⁹⁸:

”Foranledningen til avhøret av vitnet var at direktør Juell v/ Botsfengslet i dag hadde oppsøkt statsadvokat Dorenfeldt og meddelt at en fange ved Botsfengslet, vitnet Ørnulf Emil Bergersen, hadde opplyst at han hadde sett at siktede/tiltalte Torgersen hadde kommet ut fra en port i Skippergt. den 6/12-1957 kl. ca. 24.-.”

Jeg vet ikke hva Leikvam og Dokmo har forklart i retten om hva Bergersen hadde forklart til dem om tidspunkt. Utsagnet i politirapporten om ”kl. ca. 24.-” må imidlertid stamme fra en av dem – sannsynligvis Dokmo via Juell. Forklaringen på armbåndsurhistorien er antakelig så enkel som at Bergersen har skjønt at pågripelsestidspunktet ikke stemte med det tidspunktet han allerede hadde oppgitt, og at han måtte finne på noe for å forklare denne uoverensstemmelsen.

Bergersens begrunnelse for å avgi denne forklaringen er det vanskelig å ha noen formening om. Ikke desto mindre er det så mange påfallende elementer i forklaringen at også sannhetsverdien av de deler av den som omhandler identifiseringen av Torgersen, må være svært lav. At det har vært grunn til å trekke hans generelle pålitelighet i tvil, synes – ut fra de opplysninger som foreligger om hans kriminelle karriere og personlighet for øvrig – å være på det rene.

De sidene ved Bergersens forklaring som er gjennomgått her, innebærer nødvendigvis at forklaringen må ses bort fra og ikke kan tillegges vekt som beviselement i Torgersens disfavør ved den totalvurderingen som må gjøres etter straffeprosessloven § 392 andre ledd.

⁹⁷ Dok. 66 s.4.

⁹⁸ Dok. 66 s.1.

6.5.5.3 Saksbehandlingsfeil i 1958

6.5.5.3.1 Manglende etterlevelse av straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd

Straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd lød:

”Retten vaager paa Embeds Vegne over Sagens fuldstændige Oplysning og kan til Opnaaelse heraf beslutte at indhente nye bevis og at udsætte behandlingen.

Bestemmelsen er gjentatt uten realitetsendringer i § 294 i gjeldende lov.”

Så vidt oppsiktsvekkende som Bergersens forklaring etter hvert må ha fremstått som, må det ha vist seg for retten et åpenbart behov for andre bevis som eventuelt kunne bekrefte eller avkrefte Bergersens forklaring. På dette tidspunktet hadde retten allerede hørt politioverkonstabel Kåre Thomassen og politikonstablene Arne Johan Rustad og Alf Dagfinn Engebretsen, som alle avga forklaring 6. juni 1958. Retten har følgelig vært klar over at disse polititjenestemennene hadde befunnet seg midt i Bergersens rute i det øyeblikket da han passerte det stedet hvor de sto. Det må da ha fremstått som nærliggende å innkalle en eller flere av disse tre på ny for å få klarlagt om noen av dem hadde observert Bergersen mens de sto der, eventuelt om han hadde hatt noen mulighet til å passere stedet uten at de hadde lagt merke til ham. Dette hadde retten kunnet gjøre uten kostnader eller ekstra tidsforbruk. Om spørsmålene hadde blitt besvart benektende, hadde dette vært en klar indikator på at Bergersen løy.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne unnlåtelsen fra rettens side representerer en klar tilsidesettelse av plikten etter straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd til å sørge for sakens fullstendige opplysning. Vi står overfor en saksbehandlingsfeil som nødvendigvis må tillegges vekt ved dagens vurdering etter straffeprosessloven § 392 andre ledd. Saksbehandlingsfeilen har ikke vært påpekt tidligere,

6.5.5.3.2 Fengselsoverlege Leikvam som sakkyndig

Under hovedforhandlingen har fengselsoverlege Jon Leikvam avgitt forklaring som sakkyndig 11. juni 1958. Rettsboken gir ingen opplysninger om oppnevning eller mandat.

Dagbladet 11. juni 1958 gjengir følgende utveksling:

Lagmannen vil, som en ren selvfølge oppnevne overlegen som sakkyndig, men statsadvokaten bemerker:

”Egentlig møter han bare som vitne. Men – forresten – hvorfor ikke oppnevne ham! Hans prov vil grense inn på sakkunnskap. Men, - det er naturligvis et økonomisk spørsmål.”
Lagmannen (med et sukk): ”En sakkyndig mer eller mindre blir likevel bare en dråpe i havet.””

Det fremgår av samme oppslag i Dagbladet at Leikvam har uttalt seg om Bergersens troverdighet. En side ved dette er at Leikvam var psykiater og ikke kan ha hatt den vitnepsykologiske kompetanse som er nødvendig for å vurdere troverdigheten av avgitte forklaringer.

Mer vesentlig er at det må legges til grunn at det etter dagens rettstilstand ikke er adgang til å åpne for sakkyndige, konkrete troverdighetsvurderinger som ledd i bevisførselen.

I Orderudsaken hadde forsvarerne begjært oppnevning av sakkyndig for å vurdere de siktedes personligheter. Det ble anført at en slik vurdering "vil gi retten et bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten av deres forklaringer." Til dette uttalte Eidsivating lagmannsrett i beslutning 9. november 2001:

"I en utredning om rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker, NOU 2001:12, står følgende på side 77 under kapitlet: "Troverdighetsvurdering og bevisvurderinger":

"Tradisjonelt har rettspsykiatrisk sakkyndige vært meget tilbakeholdne med å uttale seg om bevisvurderinger og personers troverdighet, da dette anses å være en oppgave for retten, og som de sakkyndige ikke har spesiell kompetanse i."

Lagmannsretten deler de rettspsykiatriske sakkyndiges syn. Videre finner lagmannsretten at en sakkyndig vurdering, med et mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemaer, noe som anses som prinsipielt uheldig."

Til dette uttalte Høyesteretts kjæremålsutvalg i Rt-2001-1465:

"Utvalget har ikke innvendinger mot lagmannsrettens uttalelse om at "...en sakkyndig vurdering, med et mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemaer, noe som anses som prinsipielt uheldig."

I Rt-2003-383, hvor lagmannsretten hadde avslått en begjæring om oppnevning av sakkyndig for å vurdere forklaringen fra fornærmede i en sedelighetssak, er det tilsvarende uttalt:

"Som lagmannsretten påpeker er det rettens oppgave å vurdere et vitnes troverdighet. Det betyr likevel ikke at det ikke i enkelte saker kan være behov for å oppnevne sakkyndige for bistå retten ved dens vurdering. Den foreliggende saken synes imidlertid ikke å aktualisere spørsmål som gjør vurderingen av fornærmedes troverdighet mer komplisert enn normalt i saker av denne art.

En tilsvarende problemstilling kom opp for Eidsivating lagmannsrett i den såkalte Øygardsaken. Lagmannsretten uttalte om dette spørsmålet (LE-2013-10608-1):

"Utgangspunktet må tas i det grunnleggende straffeprosessuelle prinsipp at det er lagretten – juryen – som foretar bevisvurderingen i denne straffesaken. Det er ikke anledning til bevisføring om hvordan de konkrete bevis skal vurderes.

...

Det er ikke lovens ordning at lagrettsmedlemmer trenger opplæring i bevisvurdering. Det legges til grunn at slik kunnskap er noe de fleste borgere over 21 år har lært seg gjennom livet. Det er heller ikke normalordningen i straffesaker at det gis en generell innføring i bevisvurdering, annet enn det som eventuelt tas med i en rettsbelæring.

Samtidig er det åpenbart at det ikke er noen grunn for retten til å si nei til de bidrag fra relevante fag som kan gjøre bevisvurderingen sikrere, når det er mulig. Lagmannsretten har derfor kommet til at det sakkyndige vitnet Wessel skal høres, men med klare begrensninger.

Hun gis anledning til å gi en generell redegjørelse for faget vitnepsykologi og hva man innen faget – med større eller mindre sikkerhet – vet om de faktorer som kan påvirke en vitneforklaring. Hun gis ikke anledning til å benytte eksempler fra vår sak, og det hun måtte si

spesielt om unge menneskers forklaringer i sedelighetssaker må balanseres med eventuell kunnskap om andre befolkningsgruppers forklaringer i samme type sak.”

Ut fra dagens rettstilstand må det følgelig legges til grunn at Leikvams forklaring om Bergersens konkrete troverdighet ville ha blitt avskåret. Selv om det ikke ville ha blitt oppfattet som saksbehandlingsfeil i 1958, ut fra den manglende kunnskapen om vitnepsykologiske spørsmål på denne tiden, dreier det seg allikevel om et forhold som i dag må ses som en saksbehandlingsfeil, og som derfor må trekkes inn ved vurderingen etter strpl. § 392 andre ledd.

6.5.5.3 Manglende utsettelsesbegjæring

Det har vært reist spørsmål om når påtalemyndigheten ble kjent med Bergersens forklaring. Av større betydning er etter mitt skjønn når forsvareren ble kjent med den. Bergersen forklarte seg for politiet 3. juni kl 1850, etter at saken var begynt. Det er ikke opplyst når avhøret ble avsluttet. Forsvareren har da mottatt kopi av erklæringen tidligst samme kveld, antakelig ikke før neste dag. Det kan reises spørsmål om hvilke muligheter han da hadde, med henblikk på å kontrollere holdbarheten av de til dels oppsiktsvekkende opplysningene i Bergersens forklaring som grunnlag for en effektiv krysseksaminasjon. Det kan være grunn til å undre seg over hvorfor forsvareren ikke begjærte en kortere utsettelse med dette som begrunnelse. At Bergersens forklaring verken har medført beslutning om eller begjæring om utsettelse for å kunne kontrollere holdbarheten av hans forklaring representerer også en saksbehandlingsfeil i Torgersens disfavør.

6.6 Oppsummering av vitnebevisene

Vitneforklaringene som er gjennomgått under 6.2, viser at det ikke kan legges til grunn at Torgersen har rukket frem til krysset Karl Johansgate/Dronningens gate til slik tid at han har møtt Rigmor Johnsen. I tillegg bekrefter de observerbarheten av de stripete buksene.

De sentrale vitneforklaringene under 6.3 beskriver en mann som ikke kan være Torgersen. De beskrevne trekk som passer på Torgersen, er ikke mer spesifikke enn at de passer på en betydelig del av den norske mannlige befolkning. De subjektive utsagnene om likhet fra Arne Thoresen og Olga Eriksen kan ikke vektlegges. De stripete buksene er ikke observert.

Av vitnene under 6.5 er Johan Torgersen ikke avhørt av lagmannsretten. Hans forklaring og forklaringene fra Dagmar Torgersen mor og datter stemmer overens med Torgersens egen forklaring, men kan ikke være koordinert med ham. Disse forklaringene motsies ikke av foreliggende opplysninger i tilknytning til tidsforbruk og pågripelsestidspunkt, slik påtalemyndigheten har lagt til grunn. Johanne Olsens forklaring er beheftet med betydelige feilkilder. Ørnulf Bergersens forklaring kan det av en rekke årsaker ikke festes lit til.

Etter dette kan det konstateres at vitnebevisene isolert sett ikke gir tilstrekkelig grunnlag til å felle Torgersen. Dette underbygger ytterligere at lagretten i denne situasjonen – med vitneforklaringer som for de sentrale spørsmålene ikke stemmer overens – har lagt avgjørende vekt på forklaringene fra de sakkyndige. Disse, de tilhørende tekniske bevisene og

gjenopptakelseskommisjonens behandling av disse spørsmålene vil bli gjennomgått enkeltvis i det følgende.

7 Avføringsbeviset

7.1 Generelt

Jeg ser ingen grunn til å trekke i tvil at selve åstedet var i trapperommet i Skippergt. 6B der hvor det ble funnet blod og avføring, og at den aktuelle avføringen stammet fra Rigmor Johnsen. Det er fremsatt andre hypoteser, men jeg går ikke inn på dem.

Jeg ser heller ingen rimelig grunn til å trekke i tvil at avføringen på åstedet og på Rigmor Johnsens lår, underskjørt og strømpestropp stammet fra henne.

Videre er det min oppfatning at man må ha atskillig mer håndfaste holdepunkter enn i denne saken for å kunne fastslå, slik det har vært gjort gjeldende, at politiet har manipulert avføringsprøvene som stammet fra Torgersens sko og bukse og fra fyrstikkesken.

Endelig synes jeg det er vanskelig å trekke i tvil konstateringen av tilstedeværelsen av palisadeceller fra erter (ertesuppe, ertesting eller lignende) i samtlige prøver. For Rigmor Johnsens vedkommende fremgår det ikke klart om dette bare gjelder prøvene fra åstedet, eller om tilsvarende analyse har vært gjort av det som ble funnet på henne og hennes klær, men det spiller mindre rolle.

Tilstedeværelsen av de aktuelle cellene i samtlige prøver er i seg selv ikke nok til å felle Torgersen. Det springende spørsmålet er hvor stor sannsynlighet det er for at avføringsprøvene stammer fra samme kilde, eller – mer presist – hvor stor sannsynlighet det er for at avføringen som er funnet på Torgersen, stammer fra Rigmor Johnsen,

7.2 De sakkyndiges konklusjoner

Aaser begrenser seg til å anse det som sannsynlig at prøven fra Torgersens turnsko stammer fra menneske⁹⁹. Arbo Høeg konstaterer nærvær av celler fra erter og hvete i samtlige prøver, og begrenser seg deretter til en negativ konklusjon: Han har ikke funnet noe som tyder på at prøvene ikke er fra samme person¹⁰⁰. Først omtaler ”meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller av erter eller bønner)¹⁰¹”, mens Printz’ to rapporter av 17. januar og 4. februar 1958 ikke kan leses på annen måte enn at han ikke er i tvil om at prøvene fra Torgersen stammer fra Rigmor Johnsen.

Riktignok har statsadvokaten i følge Aftenpostens aftennummer 13. juni sagt i prosedyren at det ”ikke helt kunne utelukkes at han kan ha fått ekskrementene på skoene et annet sted, men det er overveiende sannsynlig at de skriver seg fra åstedet”. Noen prosedyre av betydning om dette spørsmålet fra forsvareren synes det ikke å ha vært.

⁹⁹ Dok. 27, underbilag 4, s. 1.

¹⁰⁰ Dok. 27, underbilag 15, s. 3.

¹⁰¹ Dok. 27, underbilag 2, s. 7.

7.3 Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken i 2000/2001

Lagmannsretten innskrenker seg til å vise til at avføringsbeviset var et sentralt spørsmål under gjenopptakelsessaken i 1975, og gjengir på side 54 følgende uttalelse fra Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976 side 13:

”Utvalget er enig med lagmannsretten når det legger til grunn at det under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken.”

Det uttales deretter i tilknytning til rapportene fra Laane og Høiland:

”Når det gjelder innvendingene mot de tidligere sakkyndiges rapporter viser retten bl a til at erklæringene er avgitt til påtalemyndigheten i forbindelse med etterforskningen, og at det under hovedforhandlingen i juni 1958 har skjedd en utfylling og presisering fra de sakkyndige i forhold til det som fremgikk av tidligere rapporter.”

Her uttales det altså som et faktum at det under hovedforhandlingen fant sted en ”utfylling og presisering” av de sakkyndiges skriftlige rapporter. Dette vet vi imidlertid ingen ting om. Avisreferatene viser det motsatte.

I Rt-2001-1521 er det uttalt på side 1551:

”Under hovedforhandlingen i 1958 var det et sentralt spørsmål i forbindelse med avføringsbeviset hvorledes avføringen var kommet på Torgersens sko, i hans lomme og på fyrstikkesken.”

Konklusjonen er slik:

”Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende. Utvalget kan heller ikke se at det er anført noe som svekker verdien av avføringsbeviset.”

Dette stemmer ikke godt med uttalelsene på side 1538 i samme avgjørelse, hvor det uttales:

”Også nye sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer av tidligere sakkyndiges uttalelser, vil kunne anses som nye bevis, i hvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning.”

Det er vanskelig å finne noe belegg for utsagnet om at det ”under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken.” Det dreier seg om en tilnærmet ordrett gjengivelse av følgende utsagn på side 151 i lagmannsrettens beslutning av 27. juni 1975:

”Spørsmålet om hvor og hvordan Torgersen har fått avføring på turnskoene, i lommen og på fyrstikkesken, har vært gjenstand for bevisførsel og prosedyre under hovedforhandlingen, og må således antas å ha vært vurdert av lagretten,. Det er ikke anført noe nytt.”

Det er ikke sagt noe om hva lagmannsretten bygger dette utsagnet på. Det er nærliggende å anta en sammenheng med at dommer Jens Fagereng var en av rettens medlemmer både i 1958 og i 1975. Noen bevisførsel om dette spørsmål kan det av gode grunner ikke ha vært, men det

kan selvfølgelig ikke ses bort fra at det har vært problematisert i prosedyren. Avisreferatene viser imidlertid ikke noe slikt. Kjæremålsutvalgets utsagn om at dette var et sentralt spørsmål i 1958, er en ren antakelse.

Lagmannsrettens utsagn om "utfylling og presisering" fremstår også som en ren antakelse. Det er i ethvert fall ingen spor etter noen avsvemming eller nyansering under hovedforhandlingen av de sakkyndiges konklusjoner vedrørende avføringsbeviset.

7.4 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

7.4.1 Strpl. § 391 nr. 3

I forhold til strpl. § 391 nr. 3 oppsummerer kommisjonen på side 214-215 med en henvisning til følgende uttalelse fra kjæremålsutvalget:

"Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende."

Kommisjonen fortsetter:

"Kommisjonen slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse, og kan heller ikke se at det er fremkommet noe nytt etter 2001 som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter at kjæremålsutvalget avsa sin kjennelse. De nye rapportene som foreligger ved domfeltes begjæring i 2005, herunder uttalelsen fra DRK og uttalelsen fra professor Brandtzæg, representerer kun en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958, som ikke under noen omstendigheter synes å være egnet til å føre til frifinnelse."

Rent språklig – for så vidt illustrerende for kommisjonens presisjonsnivå i denne avgjørelsen – går den siste relative bisetningen tilbake på de sakkyndiges arbeid i 1958, men det er åpenbart ikke det som er meningen.

Igjen utelates presiseringen av at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet. Den formulering som er benyttet – "slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse" – , etterlater også tvil om hvorvidt det er foretatt en samlet vurdering av alt materiale som er brakt frem i tilknytning til avføringsbeviset. Og presisjonssvikten fortsetter. Kommisjonen uttaler i første punktum at det ikke er fremkommet noe som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, mens realitetsvurderingen i andre punktum nødvendigvis må forutsette at det aktuelle materialet har vært akseptert som nye bevis allikevel. Noen nærmere analyse av hvorvidt det omtalte materialet kan anses som nye omstendigheter eller bevis, er ikke i noe fall gjort.

7.4.2 Strpl. § 392 andre ledd

I drøftelsen av § 392 andre ledd gir kommisjonen på side 215 uttrykk for at de sakkyndige konstaterer i ulik grad at det var likhet mellom de aktuelle prøvene. Printz' rapport av 4.

februar 1958¹⁰², hvor han gir uttrykk for ”absolutt sikkerhet” og ”full overensstemmelse” er imidlertid ikke nevnt. På side 216 uttales det

”Kommissjonen bemerker i denne sammenheng at det av avisreferater fra hovedforhandlingen fremgår at de sakkyndige avga forklaring og svarte på spørsmål under hovedforhandlingen. Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Av Aftenpostens referater fremgår ikke noe om at andre sakkyndige enn Strøm og Mork har fått spørsmål under hovedforhandlingen. Noen opplysninger som kan vise at konklusjonene til de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset er blitt svekket eller nyansert under hovedforhandlingen, kan som nevnt ikke sees.

Og den sarkastiske antakelsen om hva de sakkyndige måtte antas å være kjent med, er ikke vellykket. Det er ikke spørsmål om de sakkyndiges generelle viten, men om hvordan deres mandat har vært formulert, hvordan de har anvendt den generelle kunnskap de faktisk hadde, opp mot mandatet, og – først og fremst – hva som har vært formidlet til lagretten. At de omtalte kunnskapene om hår i avføring fra dyr har vært formidlet til lagretten, er det ingen grunn til å anta.

Kommissjonens uttalelse må også forstås slik at den er enig i både at pelsdyr som slikker pelsen, får hår i avføringen, at hunder ble foret med middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet. Men hvilken betydning denne kunnskapen skal tillegges, er det ikke reflektert over.

I tilknytning til § 392 andre ledd oppsummerer kommissjonen slik på side 217-218 (jeg har nummerert de enkelte elementene i oppsummeringen):

”Kommissjonen vil igjen understreke at det trolig (1) er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende for lagretten, ... Hvorvidt, og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset er det ingen opplysninger om. (2)

For så vidt gjelder bevisbildet omkring avføringsbeviset, vil kommissjonen kort nevne at Rigmor Johnsen ble drept ved kvelning. (3) Det ble funnet avføring på avdødes høyre lår, underskjørt og strømpestrøpp. (4) Avføringen på trappeavsatsen synes å ha vært tråkket utover. (5) Domfelte ble pågrepet i rimelig nærhet av drapsstedet en halv time før brannvesenet fikk melding om brannen i Skippergata 6b. (6) Det ble funnet spor på domfeltes turnsko som viste seg å være avføring. Det ble også funnet avføring i bukselommen til domfelte og det ble funnet avføring på en fyrstikkeske han hadde i lommen. De sakkyndige bruker blant annet betegnelser som ”likhet” og ”full overensstemmelse” om funnene. (7) I tillegg bemerkes at domfelte ikke røykte og at liket var forsøkt påtent. På brannstedet ble det funnet 11 avrevne fyrstikker, og i fyrstikkesken med avføring oppgir Printz at det manglet 15-20 fyrstikker. (8) Under den rettslige forundersøkelsen forklarte politioverkonstabel Kurland at domfelte, da han ble innbrakt til Møllergaten 19, skyllet ansiktet og hendene med vann i drikkefontene før han ble inkvirert. Politikonstabel Haugstad forklarte at domfelte, etter inkvireringen gikk direkte bort til en utslagsvask og vasket hendene og ansiktet. Han syntes vaskingen varte lenge og ble til slutt utålmodig. Kurland og Haugstad forklarte seg som vitner under hovedforhandlingen. (9) ...

¹⁰² Dok. 27, underbilag 9.

Det er dette bevisbildet omkring avføringsbeviset, som har vært en del av det samlede bevisbildet, som har ligget til grunn for lagrettens avgjørelse av skyldspørsmålet. (10) Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av avføringsbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på bevisелеmenter som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Oppsummeringen foranlediger følgende kommentarer:

(1) Det er uklart hva kommisjonen mener med forbeholdet ”trolig”. Hvis lagretten har gjort jobben sin, har de selvfølgelig vurdert det samlede bevisbildet og i den forbindelse tillagt hvert enkelt bevisелеment den vekt som presentasjonen av beviset har gitt grunnlag for. Hvis kommisjonen skulle mene at det ikke kan ses bort fra at lagretten ikke har vurdert det samlede bevisbildet – noe som er en språklig konsekvens av den uttrykksmåte som er valgt – skulle jo dette umiddelbart har ført til gjenopptakelse etter strpl. §392 andre ledd.

(2) Dette kan vanskelig ses som annet enn en ny undervurdering av lagretten. Selvfølgelig har den lagt stor vekt på avføringsbeviset, på samme måte som på de sakkyndige uttalelsene om de øvrige tekniske bevis. På samme måte som for moment (4) under tannbittbeviset er dette utsagnet verdiløst så lenge det ikke klargjøres hvilke bevisелеmenter kommisjonen mener lagretten kan ha lagt vekt på. Det er vanskelig å se hvorledes de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning var at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen. Printz var den tydeligste. At også de sakkyndige uttalelser vedrørende dette beviset er blitt tillagt vekt i Torgersens disfavør kan ikke være tvilsomt. At skråsikkerheten hos disse sakkyndige har vært noe mindre enn hos Strøm og Wærhaug, kan ikke gi grunnlag for noen annen vurdering.

(3), (4) og (5) Dette er uomtvistede opplysninger. Men kommisjonen kan umulig mene at det her dreier seg om bevisелеmenter som har vært tillagt vekt i Torgersens disfavør.

(6) Torgersen ble pågrepet ca. 400 meter i luftlinje fra åstedet. Dette gjør det ikke mer sannsynlig at han var drapsmannen enn en hvilken som helst annen person innen samme avstand fra åstedet, dvs. på et samlet område på i overkant av en halv kvadratkilometer.

(7) Her motsier kommisjonen seg selv. Ovenfor har den uttalt at det er uvisst hvorvidt og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset. Men allikevel argumenteres det med de sakkyndiges konklusjoner om ”likhet” og ”fulloverensstemmelse” som en del av det samlede bevisbildet, og da må kommisjonen nødvendigvis mene at det er lagt vekt på avføringsbeviset allikevel.

(8) Det er uklart hva fyrstikkene har med avføringsbeviset å gjøre. Og det er ikke riktig at det ble funnet 11 avrevne fyrstikker. Printz opplyser i sin rapport av 24. februar 1958¹⁰³ at ”av disse var 4 ikke antent men mesteparten av satshodet var løst opp unntatt en hvor satsen var brent bort uten at fyrstikken var blitt antent”.

¹⁰³ Dok. 27, underbilag11, s. 2.

De fire omtalte fyrstikkene må jo da ha ligget i det fuktige miljøet i kjelleren så lenge at satsen er blitt oppløst. Det er lite sannsynlig at de har hatt noe med påtenningen av bålet å gjøre.

Printz skriver videre:

”Videre fantes i denne prøve 3 fyrstikker hvorav det var brennt bort henved 1 cm. Og endelig 4 ganske korte som var brennt helt ned til stumper på 1 ½ - 2 cms lengde; disse er med andre ord brennt så langt ned som det er mulig å holde i en brennende fyrstikk og det ligger nær å tenke at de har vært brukt til å lyse opp med.”

Kommisjonen har ikke reflektert over hvorledes disse fyrstikkene kan ha vært benyttet, under forutsetning av at Torgersen var drapsmannen. Det var ikke fyrstikker i Torgersens brunstripete dress. Andre lyskilder har han ikke hatt. Om Printz' hypotese om at de nedbrente fyrstikkene har vært benyttet til å lyse med, skulle være riktig, må fyrstikkene med andre ord ha vært benyttet som lyskilde når han i følge politiets teori kom tilbake for å tenne på. Men dette forutsetter igjen at plasseringen av liket og oppstablingen av bålet har skjedd i stummende mørke. Dette er i seg selv aldeles usannsynlig. Og – dersom gjerningsmannen har klart det – hvilket behov kan han da ha hatt for å lyse opp ved bruk av fyrstikker når han kom tilbake?

Dette er åpenbare svakheter ved politiets teori i tilknytning til fyrstikkene. Det hadde vært grunn til å vente at kommisjonen kommenterte betydningen av dem nærmere når den først nevnte dem som en del av det bevisbildet i tilknytning til avføringsbeviset som ble presentert for lagretten, og som kommisjonen åpenbart mener at lagretten har lagt vekt på. Egentlig er dette et beviselement i Torgersens favør.

(9) Det er ikke en gang antydning hvilken betydning dette forholdet skal ha som beviselement. Det som ligger under, er selvfølgelig en teori om behovet for å forvise seg om at det ikke var spor av blod eller avføring på hendene. Da burde det vært sagt i klartekst. Og hvorfor vasker han da ansiktet? Han måtte jo vite at det ikke i noe fall var blod eller avføring der. Og det er jo rimelig å anta at han hadde vasket hendene mens han var hjemme, hvis det hadde vært behov for det? Likeledes kan det være mange grunner til at en prøveløslatt som blir innbrakt for et sykkeltyveri han ikke har begått, har behov for å vaske seg. Svette på hendene og i ansiktet er en mest nærliggende forklaring.

(10) Kommisjonen kommenterer bare deler av ”bevisbildet omkring avføringsbeviset”. Momenter i Torgersens favør er konsekvent utelatt. Jeg nevner

- (a) Aasers luktprøve, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.3. Svakheterne ved denne er ikke nevnt eller kommentert.
- (b) Hårene i avføringsprøvene, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens eneste uttalelse om dette problemet på side 210 om at ”det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.” Kommisjonen har altså uten videre akseptert Aasers konklusjon på basis av den tvilsomme luktprøven, uten å problematisere betydningen av disse hårene. At Rigmors arbeidsgiver har servert henne ertesuppe med hår i,

kan det ses bort fra. Det viseres til merknadene nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens antagelse er verdiløs. Og det avgjørende er som nevnt foran, ikke hva Aaser har vært klar over, men hva som har vært formidlet til lagretten, og hvilken betydning dette forholdet har i dag.

- (c) Betydningen av erter som del av kostholdet.
Heller ikke dette er problematisert eller drøftet av kommisjonen. Det sies bare side 216 at ”det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”
Merknadene her er de samme som under (b). Det avgjørende er ikke hva de sakkyndige var kjent med, men hva som har vært formidlet til lagretten.
- (d) Manglende forklaring på hvordan avføring fra avdøde kan ha kommet på fyrstikkesken og i/ved Torgersens lomme.

Og igjen må det legges til grunn at kommisjonens henvisning til et samlet bevisbilde bygger på en forutsetning om at samtlige av de øvrige bevis står like sterkt som de ble oppfattet som i 1958.

Kommisjonen uttaler side 211:

”Det sentrale spørsmålet er om avføringen på domfelte og avføringen på åsted/offer stammet fra samme kilde, ikke om den stammet fra menneske eller dyr, eller for så vidt fra avdøde.”

Dette er greit nok, selv om det er vanskelig å forstå hvorfor kommisjonen åpner for muligheten av at alle avføringsprøvene kan stamme fra dyr.

I det følgende avsnitt 8.3.8.4, kalt ”Stammet prøvene fra siktete og åstedet/avdøde fra samme kilde” tar kommisjonen ikke standpunkt til spørsmålet, men gjengir bare uttalelsene fra de sakkyndige i 1958 og fra DRK. Uttalelsen fra DRK vurderes ikke i realiteten.

Kommisjonens stillingtagen er altså at den uten motforestillinger bygger på de sakkyndiges vurderinger fra 1958 og ikke drøfter eller vurderer de vektige innvendinger som har kommet mot disse erklæringene. Det er ikke tatt hensyn til lovforarbeidenes åpning for gjenopptakelse på grunnlag av en ny vurdering av beviskjeden. Begrunnelsen lider av store svakheter.

7.5 Nærmere om avføringsbeviset

Dette reiser to sentrale spørsmål.

For det første: Hvordan kan Torgersen som hypotetisk drapsmann ha fått avføringen på seg?

For det andre: Er det identitet mellom avføringen på Torgersen og avføringen på liket, i den forstand at det kan legges til grunn at avføringen på Torgersen stammer fra Rigmor Johnsen?

Spørsmålene henger nær sammen, og reiser adskillige underspørsmål.

7.5.1 Hvordan kan Torgersen ha fått avføringen på seg?

Når det gjelder dette spørsmålet, tar jeg ikke opp manipulasjonsteorien som har vært lansert fra Torgersens side. Jeg tar heller ikke opp den teorien som åpenbart ble lansert i 1975, nemlig at han har fått avføringen på seg via polititjenestemenn som hadde vært på stedet natten til 7. desember 1957.

Påtalemyndigheten må nødvendigvis ha hatt en oppfatning om dette spørsmålet. Det er imidlertid ingen spor av hva som måtte ha vært sagt om dette under hovedforhandlingen. Det er også mulig at spørsmålet har vært drøftet under gjenopptakelsessaken i 1975-76, som jeg som nevnt ikke har hatt tilgang til.

Under forutsetning av identitet må Torgersen nødvendigvis ha fått avføringen på seg på åstedet – enten på selve drapsstedet eller i kjelleren.

Avføringen på skoen kan under samme forutsetning selvfølgelig tenkes å stamme fra et tråkk i avføringen på drapsstedet, som drapsmannen nødvendigvis må ha passert på vei tilbake for å tenne på. At avføringen befant seg på siden av skoen og ikke bare under sålen, tyder på at han har tråkket i en klump av relativt fast konsistens. Vi vet vel ikke noe om konsistensen av den avføringen som ble funnet på åstedet, og den har nok også vært tråkket utover av brannfolkene da de kom til stedet. Det kan antakelig ikke legges noen vekt på dette forholdet.

Det er muligens hevdet at han har fått avføring på hendene under transporten av liket fra drapsstedet til kjelleren, og at det er denne avføringen som har smittet av til bukselommen og fyrstikkesken. Dette er imidlertid en hypotese som kan utelukkes. I så fall hadde det blitt funnet avføringsspor på den dressen han tok av seg, og flere spor enn fragmentet i eller ved bukselommen på de klærne han skiftet til.

Politiets teori må altså nødvendigvis forutsette at også avføringen i bukselommen og på fyrstikkesken har kommet dit etter at Torgersen vendte tilbake for å tenne på, etter å ha klargjort bålet før han dro hjem for å hente fyrstikker. Avføringen i bukselommen må nødvendigvis ha kommet dit via en bærer. Noen fysisk kontakt med avføringen på drapsstedet, bortsett fra at han kan ha tråkket i den, kan han ikke ha hatt. Avføringen i bukselommen og på fyrstikkesken må da med andre ord stamme fra liket. Da må teorien nødvendigvis forutsette at han har fått avføring på hånden ved å ta på sin egen sko der hvor avføringen befant seg, eventuelt på liket eller hennes klær, også i dette tilfellet nettopp der hvor avføringen befant seg, og deretter ha stukket hånden i lommen. På samme måte må avføringen på hånden ha smittet av på fyrstikkesken – alternativt må denne ha vært i direkte kontakt med avføringen på liket i forbindelse med påtenningen. Fyrstikkesken lå også i en jakkelomme, så avføringen i bukselommen kan ikke ha kommet dit via fyrstikkesken, og vice versa.

Direkte sannsynlig virker dette ikke.

En hypotese som ble lansert under hovedforhandlingen, var at avføringen kunne stamme fra bleiene til et bleiebarn i familien som har vært matet med ertepuré. Jeg følger ikke opp denne hypotesen nærmere.

En mer nærliggende forklaring er at avføringen på skoen skyldes at Torgersen ved en tidligere anledning da han hadde turnskoene på seg – på et eller annet tidspunkt forut for kvelden 6. desember – har tråkket i en hundelort, at skoen ikke har vært rengjort, at lorten følgelig har smittet over på Torgersens hender – ikke unaturlig i forbindelse med snøring av skoene – og derfra funnet veien til bukselommen og fyrstikkesken.

Torgersen forteller selv at han brukte turnskoene når han drev løpetrening med fotball på friområdet Ola Narr like i nærheten av boligen. Denne virksomheten hadde han gjenopptatt etter at han ble løslatt høsten 1957. Løpetreningen er det opplyst om i avhør 15. januar 1958, hvor det blant annet er uttalt¹⁰⁴:

Siktede...forklarte at avføringen kan stamme fra guttongen til hans søster, eller siktede kan ha fått avføringen på turnskoene når han har vært ute og trenet. Siktede opplyser at han har løpt på Ola Narr.

På Ola Narr ble det selvfølgelig også luftet hunder, og her har det vært hundelort. Det var ingen som fjernet hundelort i 1957. Sannsynligheten for at han har tråkket i en hundelort under løpetrening på Ola Narr, er høy. Dette alternativet ser ikke ut til å ha blitt fulgt opp under den fortsatte etterforskningen, og heller ikke under hovedforhandlingen.

En annen mulighet er at fragmentene i/ved lommen og på fyrstikkesken stammer fra Torgersen selv. Det kreves imidlertid ytterligere opplysninger for å kunne vurdere dette nærmere. Opplysningene om Torgersens klær synes å vise at kravene til personlig hygiene og renslighet – i ethvert fall på dette tidspunktet – ikke synes å ha vært all verden. Hvordan var vanene med hensyn til håndvask etter toalettbesøk? Hvis man slurver med tørking, får man lett avføringsfragmenter på hånden, og ved sviktende hygiene kan dette lett havne i lommen. Og det samme spørsmålet kan jo stilles vedrørende broren, når det gjelder fyrstikkesken i lommen på jakken som de to brukte om hverandre. Sigarettstumpene i lommen bekrefter jo at jakken har vært brukt av broren.

Jeg finner ikke spor av at noen av disse alternative forklaringene har vært presentert for lagretten. Aasers konklusjon, som utelukker hundeavføring, synes uten videre å være akseptert. At avføringen kan stamme fra Torgersen selv eller, for fyrstikkeskens vedkommende, fra hans bror, har åpenbart heller ikke vært presentert som en mulighet.

7.5.2 Identitet?

Neste spørsmål gjelder identitet. Jeg ser ingen grunn til å ta opp spørsmålet om metode. Jeg tar utgangspunkt i at Printz, Fürst, Arbo Høeg og Aaser var kompetente, at det faktisk ble funnet palisadeceller fra erter, delvis også spor av hvete, i begge grupper av prøver, og at analysene som konstaterte dette, ble gjort på forsvarlig måte.

¹⁰⁴ Dok. 22 s. 49.

7.5.2.1 Uttalelser fra de sakkyndige i 1958

Først uttalte 11. desember 1957¹⁰⁵:

”Det er sikre holdepunkter for at det avskrapede fra siktedes venstre turnsko er avføring. Det er påvist rikelige mengder av en karakteristisk dannelse (pallisadeceller) både i prøven fra åstedet og i prøven fra skjørtet. I siste prøve var det en ujevn mengdefordeling av dem. I prøven fra strømpestroppen var det sparsomt og i prøven fra låret meget sparsomt med disse palisadeceller.

Går man ut fra at prøvene på låret, stroppen og skjørtet skriver seg fra avdøde, viser dette at disse palisadeceller er meget ujevnt fordelt i de forskjellige deler av avføringen.

I den sist avskrapede prøve fra siktedes venstre turnsko finnes det partikler som inneholder betydelige mengder palisadeceller – rikeligere enn jeg noen gang har sett i avføringsprøver fra pasienter.

Konklusjon: De mikroskopiske bilder av enkelte korn fra siktedes sko og fra avføringsprøvene oppsamlet på åstedet og på avdødes underskjørt viser meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig palisadeceller fra erter eller bønner.”

Denne konklusjonen er uklar. Det er uklart hva han mener med likhet med hensyn til ”anordning” av vedkommende celler, og uttalelsen om ”meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold” stemmer dårlig med det han selv sier om ujevn mengdefordeling i prøvene fra låret, stroppen og underskjørtet, sammenholdet med utsagnet om ”betydelige mengder palisadeceller – rikeligere enn jeg noen sinne har sett i avføringsprøver fra pasienter” i prøven fra skoen. Noen konklusjon ut over dette trekker han ikke.

Inkonsistensen er også påpekt av DRK (2006-avgjørelsen side 213):

”De sakkyndige synes også å ha vært slått av en likhet i det relative mengdeforholdet for de karakteristiske planterestene. Det kan være grunn til å minne om at noen av prøvene viste betydelig ulikhet i denne sammenheng. Den beskrevne likhet må således ses i relasjon til at den har de sakkyndige åpenbart lett spesielt etter. Dette vil måtte svekke den statistiske vekten man kan tillegge likheten.”

Aaser har ikke uttalt seg om spørsmålet om identitet. Hans mandat gikk ut på å vurdere om prøven fra turnskoen var fra menneske eller dyr, jf. hans uttalelse av 22. desember 1957, hvor han sier innledningsvis¹⁰⁶:

”Kriminallaboratoriet har i skrivelse av 10/12 d.å. opplyst at det ønsket om mulig å få fastslått om den avføringsprøve som fantes på siktedes turnsko stammet fra menneske eller dyr.”

Arbo Høeg har konstatert likhet og konkludert negativ¹⁰⁷:

”Jeg har ikke funnet noe som tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendeler ikke stammer fra samme person.”

Han har altså ikke uttalt seg i retning av positiv identifikasjon, men har heller ikke utelukket Torgersen.

¹⁰⁵ Dok. 27, underbilag 2, s. 6.

¹⁰⁶ Dok. 27, underbilag 4, s. 1.

¹⁰⁷ Dok. 27, underbilag 15, s. 3.

Printz uttaler 17. januar 1958¹⁰⁸:

”Ved den videre mikroskopiske undersøkelse av de andre foranstående fæces-prøver viser det seg at de samme palisadeceller fra erteskiller forekommer i samtlige, til dels i relativt store mengder og som sammenhengende flak, således også i prøven fra siktedes turnsko.

Da det for foreliggende sak i første rekke er av interesse å sammenligne fæces, som sikkert stammer fra den myrdede med fæcespartikler fra siktede turnsko har jeg konsentrert den videre undersøkelse nettopp om dette punkt og særlig m.h.t. mulige forekomster av andre karakteristiske felles celle-elementer, altså en sammenligning mellom prøve I på den ene side og prøvene 16, 17 og 18 på den annen.

Herunder har det vist seg at det i samtlige nettopp nevnte prøver også finnes noen lange, lett kjendelige sabelformede celler med et meget trangt lumen. Dette er hårdannelser som skriver seg fra overflaten av hvete-korn og som takket være sin innpregning med kiseltsyre, kan passere tarmkanalen inntakt. Videre sees også større og mindre sammenhengende parenkymatiske vævselementer fylt med stivelsekorn; disse gir – i alle fall til dels – ennu stivelsesreaksjon og har trods oppsvelling beholdt sin karakteristiske struktur og form slik at de lar seg be Etter dette kan det med full sikkerhet sies at de stammer dels fra hvete dels fra erter....

Som en konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæces-prøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farge og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Uttalelsen om at celleelementene overalt er ”tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold” stemmer dårlig overens med Fürsts konstatering av ujevn mengdefordeling. Printz har også vist til ”andre egenskaper som farge og konsistens”. Da er vi vel på siden av Printz’s fagområde. Her dreier det seg mer om subjektiv synsing, jf. foran under punkt 4.1. Noen empiri når det gjaldt forskjeller mellom farge på og konsistens av avføring kan jeg vanskelig tro at han hadde å basere seg på. Og det kan vel reises spørsmål ved holdbarheten av disse sammenlikningene, basert på så små kvanta som det her har dreiet seg om.

I neste uttalelse av 4. februar 1958, som først og fremst gjaldt barnålene, konkluderte Printz slik¹⁰⁹:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet:

1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvitemel på samme måte som fra den myrdede.
2. Barnåler fra gran av samme morfologiske type og eller si full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”

...”

¹⁰⁸ Dok. 27, underbilag 5 s. 2.

¹⁰⁹ Dok. 27, underbilag 9, s. 13.

Printz konstaterer altså "full overensstemmelse". Men her viser han igjen bare tilbake til tilstedeværelsen av celler fra erter og grovmalt hvetemel.

Det som kan utledes av de sakkyndige uttalelsene fra Fürst, Printz og Arbo Høeg vedrørende avføringsbeviset, er at det er likhet mellom de forskjellige prøvene, idet alle inneholder celler fra erter og hvete. Men man kan ikke uten videre slutte derfra til at prøvene kommer fra samme kilde, slik kjæremålsutvalget synes å ha gjort. I Rt-2001-1521 uttales det således på side 1552 i tilknytning til en alternativ hypotese at

"(k)jæremålsutvalget tilføyer at det under enhver omstendighet er vanskelig å se at dette har interesse så lenge det kan konstateres likhet mellom prøvene fra åsted og offer og fra A."

Her griper utvalget feil. Likhet er i seg selv ikke tilstrekkelig til å konstatere identisk kilde. I så fall må man også ha empirisk belegg for å kunne utelukke alternativene. For å ta et eksempel: Tilstrekkelig empiri vil være til stede ved bevismidler som DNA eller fingeravtrykk med et tilstrekkelig antall karakteristika. På den annen side vil slikt som blodtypeidentitet ikke være tilstrekkelig. Tilstedeværelse av celler fra erter og hvete er i seg selv ingen ekskluderende likhet.

7.5.2.2 Alternative kilder

Spørsmålet blir derfor om tilstedeværelsen av celler fra erter og hvete er tilstrekkelig til å utelukke alternative kilder til avføringen på Torgersens sko, i bukselommen og på fyrstikkesken.

Eskeland viser side 217 til en uttalelse fra dr. agric. Ola M. Heide. Denne uttalelsen er ikke gjengitt i Rt-2001-1521 eller i kommisjonens 2006-avgjørelse. Eskeland antar at den allikevel kan ha blitt vektlagt av utvalget.

I uttalelse av 23. februar 2000 skriver Heide:

"Sannsynligheten for at en person ved ren tilfeldighet kommer i skade for å trække i eller på annen måte å få på seg menneskeavføring i et urbant miljø som Oslo sentrum, anser jeg for liten (såfremt vedkommende person ikke er renovasjonsarbeider). Sannsynligheten for at tiltalte rent tilfeldig skulle ha vært utsatt for et slikt uhell natten til 7. desember 1957, er svært liten, etter min vurdering langt under 1 % sannsynlig. Jeg går imidlertid ut fra at tiltaltes turnsko ikke var helt nye, men trolig hadde vært brukt tidligere. Man kan derfor ikke utelukke at tiltalte ved en tidligere anledning tilfeldig kan ha fått menneskeavføring på skoene, uten at han selv har merket det. Men selv under en slik forutsetning (med en tidsperiode på 5-6 måneder) anser jeg sannsynligheten for rent tilfeldig å trække på menneskeavføring i Oslo sentrum i året 1957 som mindre enn 10 %.

Videre vurderer jeg sannsynligheten for at en tilfeldig prøve av menneskeavføring inneholder erteskill i store mengder som liten, etter min vurdering mindre enn 10 %. At avføringen samtidig skulle inneholde både rester av erteskill og grovmalt hvete i store mengder og i et bestemt blandingsforhold, vurderer jeg som mindre enn 1 %. Ut fra dette blir min vurdering at sannsynligheten for tilfeldig å trække i menneskeavføring i Oslo sentrum, og at denne avføringen samtidig skulle inneholde rester av både erteskill og hvetekorn i store mengder og i et bestemt blandingsforhold, som mindre enn $1/10 \times 1/100 = 1/1000$, dvs. mindre enn 1 promille."

En side ved dette resonnementet er at alternativet avføring fra hund – noe som åpenbart har vært og er et atskillig mer praktisk alternativ enn avføring fra menneske – ikke er nevnt.

Det kan være mye å si om matematikken i dette og om de forutsetninger som åpenbart begrunner regnestykket. Jeg nøyer meg med at matematikken minner om resonnementet i førsteinstansdommen i den mye omtalte Collins-saken fra California ((People v. Collins, 68 Cal. 2d 319).

Vitner hadde sett et par som ranet en kvinne. Mannen var farget og hadde skjegg og bart. Kvinnen var hvit og hadde blond hestehale. De forsvant i en delvis gul bil. Et par som tilfredsstilte disse kriteriene ble funnet. Med bistand av en matematikkprofessor multipliserte aktor den antatte frekvensen av samtlige av disse karakteristika, og kom til at sjansen for at et annet par som tilfredsstilte alle karakteristika var de skyldige, var på 1 til 12 millioner. Paret ble dømt. Dommen ble opphevet av Supreme Court of California med en flengende kritikk av resonnementet.

Ankedomstolen uttalte blant annet:

“As we shall explain, the prosecutor’s introduction and use of mathematical probability statistics injected two fundamental prejudicial errors into the case: (1) The testimony itself lacked an adequate foundation both in evidence and in statistical theory; and (2) the testimony and the manner in which the prosecution used it distracted the jury from its proper and requisite function of weighing the evidence on the issue of guilt, encouraged the jurors to rely upon an engaging but logically irrelevant expert demonstration, foreclosed the possibility of an effective defense by an attorney apparently unschooled in mathematical refinements, and placed the jurors and defense counsel at a disadvantage in sifting relevant fact from inapplicable theory.

We initially consider the defects in the testimony itself. As we have indicated, the specific technique presented through the mathematician’s testimony and advanced by the prosecutor to measure the probabilities in question suffered from two basic and pervasive defects – an inadequate evidentiary foundation and an inadequate proof of statistical evidence. First, as to the foundational requirement, we find the record devoid of any evidence relating to any of the six individual probability factors used by the prosecutor and ascribed by him to the six characteristics as we have set them out in footnote 10, ante. To put it another way, the prosecution produced no evidence whatsoever showing, or from which it could be in any way inferred, that only one out of every ten cars which might have been at the scene of the robbery was partly yellow, that only one out of every four men who might have been there wore a moustache, that only one out of every ten girls who might have been there wore a ponytail, or that any of the other individual probability factors listed were even roughly accurate.”

Disse resonnementene har allmenn gyldighet, og viser klart hvilke risiki som er forbundet med å multiplisere anslått sannsynlighet av innbyrdes uavhengige beviselener. Når det gjelder dette spørsmålet, er det lett å slutte seg til Ragnar Byes kritikk (Eskeland side 217-218).

Heide uttalte også i 2000 (gjengitt side 55 i lagmannsrettens kjennelse) at han

”finner at det med stor sikkerhet er fastslått at avføringsprøvene er fæces av menneske og ikke av hund.”

Dette begrunnes imidlertid slik:

”Dette underbygges i høy grad av det store innhold av vegetabiliske matrester (planteceller) i fæces-prøvene.”

Han utelukker altså alternativet hund utelukkende ved å vise til forekomsten av angjeldende celler. Dette er en slutning og en begrunnelse som ikke en gang noen av de opprinnelige sakkyndige har kommet med. Det er vanskelig å se noen verdi i dette.

Det blir altså både et spørsmål om muligheten av at avføringen kan være fra hund, noe som er det eneste praktiske alternativet for turnskoprøvens vedkommende, og om tilstedeværelsen av erter og hvete utelukker at denne avføringen og avføringen i lommen og på fyrstikkesken kan stamme fra andre enn Rigmor Johnsen.

7.5.2.3 Den sakkyndige Aaser og luktprøven

I forbindelse med spørsmålet om avføringen stammet fra menneske eller hund viser kommisjonen på side 216 til følgende uttalelse i lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, som kjæremålsutvalget sluttet seg til i Rt-2001-1521:

”De tidligere sakkyndiges arbeid var ikke ment som vitenskapelige verk, men som et arbeid utført av fagpersoner under etterforskning og primært med henblikk på påtalemyndighetens avgjørelse av tiltalespørsmålet. Oppgaven i forhold til politietterforskningen var først og fremst å gjennomgå beslaglagt materiale samt å gjøre sammenligninger mellom ulike funn på stedet og funn knyttet opp mot siktede. Under den senere behandling for retten, herunder under de sakkyndiges muntlige redegjørelser under hovedforhandlingen, vil det normalt bli utdypninger, korreksjoner m.v. i forhold til det som er skrevet under etterforskningen. Dette skjedde også i denne saken. Konklusjoner om bevisverdien av funnene i forhold til den totale bevisføring lå naturligvis utenfor de sakkyndiges mandat.”

Det er nærliggende å holde disse uttalelsene opp mot det DRK uttaler om de sakkyndiges arbeid med avføringsprøvene (Eskeland side 215):

”...felles for alle er antakelig at aldri har hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å ”artsbestemme” avføring, ingen hadde antakelig erfaring engang med å identifisere et spor som avføring. Det er tvilsomt om noen av dem noen gang hadde sammenlignet avføringsprøver i den hensikt å avgjøre om de kunne stamme fra samme eller ulik kilde. Det var neppe tilgjengelig noen skikkelig metodebeskrivelse for slike sammenligninger engang i rettsmedisinske lærebøker (det er det knapt i dag heller). Og det verken fantes eller finnes gode kilder med informasjon til hvilken grad av individuell variasjon det er mellom ulike avførings”prøver”. I dag ville man hatt en viss sjanse til ved hjelp av DNA-markører å identifisere ”kilden”, men alt i alt ville oppdraget også nå ha bydd på betydelige utfordringer.”

Denne uttalelsen er verken referert eller omtalt under kommisjonens merknader til avføringsbeviset (side 205 flg.).

På side 216 fortsetter kommisjonen:

”Kommisjonen bemerker i denne sammenheng at det av avisreferater fra hovedforhandlingen fremgår at de sakkyndige avga forklaring og svarte på spørsmål under hovedforhandlingen.”

Aasers forklaring er ikke omtalt i noen av referatene fra Aftenposten. Det må legges til grunn at han har forklart seg overensstemmende med sin skriftlige redegjørelse, og at det ikke har vært gjort noe forsøk på å utdype eller avsvække effekten av denne.

I uttalelsen av 22. desember 1957 har Aaser gitt følgende beskrivelse av sin fremgangsmåte¹¹⁰:

”Fellingsreaksjonen av prøvene: nr. 126, 17, 8 og 19 med hundeavføring som kontroll var helt negative. Etter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoen. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jf. K.L. prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann. Det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske. Til sammenligning ble 3 prøver av hundeavføring (av forskjellig alder og mengde) opp slemmet i vann. Fra disse fremkom en lukt som etter mitt skjønn avvek fra lukten av den prøve som er funnet på siktedes turnsko. Etter dette anser jeg det som sannsynlig at prøven som er funnet på siktedes turnsko stammer fra menneske.”

I tilknytning til dette har Fürst uttalt 11. desember 1957¹¹¹:

”Jeg var til stede da prøve nr. 1 ble oppslemmet i vann og er enig i at lukten svarer til den man kjenner fra menneskeavføring. Jeg har ingen erfaring med dyrefæces.”

Hvordan man kan konstatere lukt av menneskeavføring fra en enkelt prøve uten å ha hundeavføring som sammenlikningsgrunnlag er ikke lett å forstå.

Aaser har bare undersøkt en av prøvene fra turnskoen. Hans konklusjoner er følgelig uten relevans for de to andre prøvene.

Det fremgår av beskrivelsen at Aasers forsøk med fellingsreaksjoner med antimenneskeserum kontrollert opp mot hundeavføring ikke ga resultat. Han har så slemmet opp og luktet på turnskoprøven, og det ”fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske”. Han har åpenbart visst at påtalemyndighetens syn var at prøven var av avføring fra menneske. Hvilke karakteristika ved lukten som ga ham grunnlag for å mene at prøven var fra menneske, er det ikke sagt noe om. Dette var også den første prøven han luktet på, slik at han på dette tidspunkt ikke kan ha sammenlignet med lukten fra den hundeavføringen som han hadde til stede. Det er også sagt helt uten reserverasjoner at lukten var av avføring fra menneske. Han har deretter slemmet opp tre prøver av hundeavføring og luktet på dem. Tidsintervallet mellom de forskjellige lukteoperasjonene er ikke opplyst. Det er heller ikke opplyst om han på ny luktet på turnskoprøven etter å ha luktet på hundep prøvene. Men nå tok han i ethvert fall en reserverasjon; det fremkom en lukt som ”etter mitt skjønn” avvek fra lukten av turnskoprøven.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne prøven er uten verdi. Andre kjennetegn enn lukten er ikke omtalt. Noen mennesker har bedre utviklet luktesans og evne til å beskrive lukter enn andre – vinskjønnere og parfymører er typiske eksempler – men kvaliteten av Aasers luktesans foreligger det ingen opplysninger om – verken fra ham selv eller andre. Vi vet heller ingen ting om hvilken erfaring han hadde med sammenligning av luktprøver av avføring fra menneske og hund. Antakelig var denne erfaringen ikke-eksisterende. Det er ikke

¹¹⁰ Dok. 27, underbilag 4, s. 1.

¹¹¹ Dok. 27, underbilag 2, s. 4.

opplyst noe om hvilke karakteristika ved de respektive luktene som etter hans syn adskilte seg fra hverandre. Det er heller ikke tatt med i betraktningen at avføring fra mennesker kan lukte høyst forskjellig fra gang til gang, åpenbart avhengig av hva man har spist og drukket og hvordan fordøyelsen har fungert ved anledningen. Her har vel enhver gjort sine egne erfaringer. Tilsvarende må de samme årsaker kunne føre til at hundeavføring kan lukte forskjellig fra gang til gang. Og det kan vel også reises spørsmål om betydningen av den relative størrelsen på de fragmentene som har vært slemmet opp – det lukter vel mer av en større mengde enn av en mindre? – og om den relative alderen av de aktuelle prøvene. Lukten blir antakelig mindre påtagelig etter hvert.

En blindtest av flere forskjellige prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund hadde kanskje kunnet bidra til å etablere en viss empiri med hensyn til på generelt grunnlag å kunne skille lukt fra menneskeavføring fra lukt av hundeavføring. Da hadde det vært nødvendig å lukte på et betydelig antall prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund. Noen slik test er ikke foretatt.

Aaser har med andre ord ikke kunnet basere seg på empiri av noe slag – det være seg av generell art eller basert på egne forsøk – som underbygger hans oppfatning om at avføringen stammet fra menneske. Det vises til de generelle betraktningene foran under punkt 4.1. Luktprøven er verdiløs.

7.5.2.4 Hår i avføringen

Et forhold som synes å ha blitt viet liten oppmerksomhet i forhold til betydningen, er at det ble funnet hår i avføringen på turnskoen.

Amanuensis Anton Skulberg ved Veterinærhøyskolen uttaler i erklæring av 20. desember 1957¹¹²:

”Fra prøve 1 er det foretatt mikroskopiske undersøkelser med henblikk på hår. Korte hår kunne påvises i denne prøve. ”

Prøve 1 var prøven av materiale fra Torgersens turnsko.

Aaser uttalte tilsvarende i erklæring av 22. desember 1957¹¹³:

”I prøven fra turnskoen kunne det ikke med bestemthet påvises planterester. Det fantes noen få fibre av ubestemmelig art og dessuten noen få små hår som jeg ikke har kunnet identifisere.”

Aaser har altså – i motsetning til de øvrige sakkyndige – ikke funnet planterester i prøven fra skoene. Funnene av hår er ikke omstridt.

Kommisjonen uttaler side 210:

”Det bemerkes likevel at Aasers oppdrag gikk ut på å avklare om avføringen på skoene stammet fra dyr eller menneske, han påviste at det i prøven var ”noen få små hår” som han i

¹¹² Dok. 27, underbilag 3.

¹¹³ Dok. 27, underbilag 4, side 2.

ikke kunne identifisere, og det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.”

Det er ingen grunn til å betvile at Aaser har hatt slik kunnskap som kommisjonen peker på. Men det avgjørende er ikke hvilken kunnskap han har hatt eller ikke har hatt. Spørsmålet om hvor hårene har kommet fra, har vel også ligget utenfor Aasers mandat. Avgjørende er hva som har vært formidlet til lagretten. Hvis det har vært kommunisert synspunkter på betydningen av hårene i avføringen, holdt opp mot fremgangsmåten ved og betydningen av den subjektive lukteprøven, har lagretten fått mulighet til å kunne vurdere dette spørsmålet på en ordentlig måte. Men hvis han har nøydt seg med konklusjonen på grunnlag av lukteprøven, har lagretten blitt forhindret fra å foreta en avveining som de skulle hatt mulighet til å foreta.

Betydningen av hårene i turnskoprøven er ikke kommentert i noen av de avgjørelsene jeg har gått gjennom, til tross for at spørsmålet har vært tatt opp av Brandtzæg under høringen (kommisjonen side 201). Det springende spørsmålet, som jeg ikke kan se klart formulert noe sted, er hvor hårene kommer fra, hvis de ikke kommer fra et dyr? Om det er identitet mellom avføringsprøvene, må hårene nødvendigvis stamme fra Rigmor Johnsens avføring. Da må hun nødvendigvis også ha spist disse hårene. Og da må det stilles spørsmål om sannsynligheten ved at hun har spist mat som har hatt disse hårene i seg. Den sannsynligheten er liten. I ertesuppen som hun har fått servert hos arbeidsgiveren, og som åpenbart er tilberedt på hotellkjøkkenet, kan de åpenbart ikke ha vært.

Jeg kan vanskelig se dette annerledes enn at hårene i turnskoprøven taler med styrke for at avføringen stammer fra hund, og at Aasers verdiløse lukteprøve ikke gir grunnlag for å konkludere på annen måte.

7.5.2.5 Betydningen av celler fra erter og hvete

Det avsluttende spørsmålet blir da i hvilken grad det taler mot alternativet avføring fra hund at det var celler fra erter og hvete i prøvene.

DRK sier om dette:

”Kommisjonen mener at en vekt de ”felles” planterester i seg selv kan sies å tale for at prøvene har samme kilde, vil være en funksjon av den hyppigheten slike planterester forekommer med i avføring fra kilder det kan være relevant å sammenligne med. Rent umiddelbart vil man anta at erter ikke var noe uvanlig innslag i kosten og at den identifiserende vekt av funnet ikke kan bli stor.”

Spørsmålet er ikke kommentert av kjæremålsutvalget i 2001. Det er heller ikke vurdert av kommisjonen i 2006, med unntak av følgende uttalelse side 216:

”Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Her gjør kommisjonen samme feil som ved uttalelsen foran om Aasers kunnskap. Disse sakkyndige (Printz, Fürst og Arbo Høeg) har hatt til oppgave å vurdere hvorvidt det var likhet mellom prøvene. Å vurdere alternative kilder til avføringen i turnskoprøven har antakelig ligget utenfor deres mandat. Den omtalte kunnskapen har de sikkert hatt. Men dette har ikke

gitt dem noen foranledning til å vurdere alternative kilder. Og det må på samme måte som ved luktprøven åpenbart legges til grunn at alternativet avføring fra hund – herunder sannsynligheten for at avføring fra hund inneholdt celler fra erter og hvete – ikke har vært forelagt som problemstilling for lagretten.

For eget vedkommende har jeg et klart bilde av hyppig inntak av erter under oppveksten i 1950-årene. Ertesuppe og pannekaker var vanlig lørdagsmiddag. Søndagskjøttkakene var ledsaget av ertestuing, og også ellers i uken var ertene den aktuelle grønnsaken. Og brød, med hvete som hovedingrediens var selvfølgelig da som nå en vesentlig bestanddel av kostholdet. Samtidig har jeg et rimelig sikkert bilde av at nåtidens spesialiserte hundemat ikke var salgsvare i butikkene. Dette innebar at hundene ble foret med det som måtte være for hånden, middagsrester eller annet. Og selvfølgelig ble hunder også foret med brød og brødrester, antakelig atskillig hyppigere enn med middagsrester som inneholdt erter. Dette er åpenbart akseptert av kommisjonen – jf. uttalelsen foran fra avgjørelsen side 216 – uten at det har vært trukket noen konsekvenser av det. Hvetecellene i prøvene gjør det i ethvert fall ikke mindre sannsynlig at de stammer fra hund. Og forekomsten av erter utelukker heller ikke at det foreligger rimelig tvil om hvorvidt prøvene stammer fra menneske eller hund.

Hvilken vekt avføringsbeviset skal tillegges i dag, kommenterer kommisjonen ikke, ut over følgende utsagn side 218:

”Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Som det også fremgår av gjennomgangen foran, er det ikke er mye igjen av det ”bevisbildet omkring avføringsbeviset” som kommisjonen går gjennom på side 217-218, når selve avføringsbeviset tillegges den høyst beskjedne vekt det skal ha.

Sammenfatningsvis er det min klare oppfatning at det ikke kan legges vekt på avføringsbeviset, og at det er vanskelig å se hvilket belegg kjæremålsutvalget kan ha for sin uttalelse på side 1564 om at dette beviset ikke er svekket.

8 Barnålbeviset

8.1 Innledning

Dette var vært vurdert av professorene Printz og Mork.

Det som har vært sammenliknet, er de fem nålene som ble funnet i Torgersens brunstripete dress – tre i høyre bukseoppbrett, en i venstre bukseoppbrett og en i høyre innerlomme – og prøver fra åstedet.

Eskeland side 219 beskriver innsamlingen av nåler fra kjellergulvet slik:

”Trappeavsatsen, kjellertrappen og kjellergulvet der Rigmor Johnsen ble funnet, ble delt inn i felter (figur 25). Fra hvert av disse feltene samlet politiet rusk og rask, som ble lagt i en eller annen form for beholder, betegnet som prøve og gitt et eget nummer. Eksempelvis er prøve 10 rusk og rask fra gulvfelt 10. De sakkyndige fikk oversendt prøvene.”

Jeg regner med at denne beskrivelsen stammer fra en åstedsrapport fra vedkommende polititjenestemann.

I brev til Kriminallaboratoriet 4. februar 1958 ga Printz følgende beskrivelse av det materialet han hadde fått oversendt¹¹⁴:

”Med skrivelse av 21. januar 1958 har jeg fått oversendt 17 prøver av forskjellig materiale funnet på siktedes klær samt 21 prøver fra drapsstedet og fra kjelleren hvori liket blev funnet. Det ønskes undersøkt om noe av det materiale som er sikret fra siktedes klær stemmer med noe av materialet fra åstedet, eventuelt om det kan antas å stamme derfra.”

Når det gjaldt barnålene beskrev han først funnet av fem nåler i Torgersens dress.

Barnålprøvene fra åstedet ble deretter beskrevet slik:

”Prøve fra felt 5.
Tynne grener av gran, temmelig mange barnåler
Prøve fra felt 8.
Barnåler av gran som i prøve 22b og i prøven fra felt 5.
Prøve fra felt 9 i kjelleren.
Grankvist med påsittende nåler og hvite bomullsdotter
Prøve fra felt 10 i kjelleren.
Kvister av gran med delvis påsittende barnåler
Mange løse barnåler
Prøve fra felt 11 i kjelleren.
Grankvister og grannåler
Prøve fra felt 12 i kjelleren.
Grankvister og temmelig meget med grannåler
Prøve fra felt 13 i kjelleren
Grankvister og grannåler.”

¹¹⁴ Dok. 27, underbilag 9, side 1.

8.2 Printz' habilitet som sakkyndig

Ved Oslo forhørsretts beslutning av 30. desember 1957 ble Printz oppnevnt

”til som sakkyndig å uttale seg om neglavskrap fra sikt. og avdøde, fundne fyrstikker på åstedet og på sikt., eventuelt plantemateriale i støv osv.”

Noen oppnevneelse ut over dette har jeg ikke kunnet finne. Noe mandat ut over denne beslutningen kan heller ikke sees å være fastsatt. 1887-loven hadde heller ikke bestemmelser om mandat for sakkyndige.

Printz har avgitt flere skriftlige uttalelser.

Den første er avgitt 17. januar 1958 til Kriminallaboratoriet, ”på anmodning av ingeniør Sim. Wolff”. Denne uttalelsen gjelder avføringsprøvene. Printz konkluderer¹¹⁵:

”Som konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæces-prøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Den faglige holdbarheten av denne uttalelsen er behandlet under avsnitt 7 om avføringsbeviset. Poenget i denne sammenhengen er å vise at Printz har visst hva saken gjelder. Ved å konstatere som sin oppfatning at alle prøvene stammer fra samme kilde, nagler han Torgersen til åstedet, og dette har han vært klar over. Ved å uttrykke seg som han gjør, har han således også indirekte gitt uttrykk for en klar oppfatning om skyldspørsmålet.

Ikke desto mindre får Printz et nytt sakkyndigoppdrag etter at han i tilknytning til avføringsbeviset har tilkjennegitt sin oppfatning om skyldspørsmålet. Hans neste uttalelse av 4. februar 1958 – også denne stilet til Kriminallaboratoriet – gjaldt først og fremst barnålbeviset, og hadde som allerede gjengitt følgende konklusjon¹¹⁶:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet.

1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvetemel på samme måte som fra den myrdede.
2. Barnåler fra gran av samme morfologiske type og ellers i full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”

¹¹⁵ Dok. 27, underbilag 5, side 3.

¹¹⁶ Dok. 27, underbilag 9, side 13.

Spørsmålet blir da hvilke konsekvenser hans standpunkt til skyldspørsmålet, som allerede hadde kommet klart til uttrykk i tilknytning til avføringsbeviset – skulle ha fått for hans habilitet som sakkyndig i tilknytning til barnålbeviset.

Straffeprosessloven av 1887 hadde følgende habilitetsbestemmelse for sakkyndige i § 193 første ledd:

”Forsaavidt det kan undgaaes, bør ingen benyttes som sakkyndig, når han efter lov om domstolene § 106 eller § 108 vilde være utelukket fra at gjøre tjeneste som medlem av retten.”

Bestemmelsen er identisk med gjeldende lov § 142 første ledd:

”Når det kan unngås, bør det som sakkyndig ikke oppnevnes noen som etter domstolloven § 106 eller § 108 ville være ugild som dommer.”

Når det gjelder dommere, foreligger en rekke avgjørelser hvor forutgående indikasjon om stillingtagen til skyldspørsmålet har medført inhabilitet.

Av senere tids rettspraksis kan vises til Rt-2008-1466, Rt-2009-225 og Rt-2012-871. Det er på det rene at kravene til habilitet er skjerpet siden 1958. Ved en vurdering av gjenåpningsspørsmålet etter § 392 andre ledd må imidlertid dette spørsmålet vurderes etter dagens standard.

Jeg går ut fra at det i 1958 uten vanskeligheter hadde latt seg gjøre å finne en annen sakkyndig enn Printz til å vurdere barnålene. Reservasjonen ”forsaavidt det kan undgaaes” i habilitetsbestemmelsen for sakkyndige kommer følgelig ikke til anvendelse.

Ellers er et naturlig utgangspunkt for vurderingen uttalelsene i Bjerke m.fl. side 538:

”Den som har anmeldt forholdet, kan ikke oppnevnes som sakkyndig i saken (når et kan unngås). Det bør gjelde selv om vedkommende har foretatt anmeldelsen i egenskap av offentlig kontrollorgan, jf. Rt. 971 s. 247 og 1981 s. 1030. Det bør også utvises forsiktighet med å oppnevne som sakkyndig personer som er ansatt i eller har annen direkte tilknytning til det organ eller den institusjon som er anmelder eller som tidligere har uttalt seg i saken,…”

I tillegg til de avgjørelsene det er vist til her, kan det vises til de eldre avgjørelsene i Rt-1925-119 og Rt-1929-285, samt Rt-1981-1253 og Rt-1989-712.

Jeg kan på dette grunnlag vanskelig se det annerledes enn at Printz har vært inhabil til å vurdere barnålbeviset og ikke skulle ha vært benyttet som sakkyndig.

Nå kan det selvfølgelig innvendes at inhabilitet på grunn av forutgående stillingtagen i saken ikke hadde forhindre at Printz hadde kunnet møte som sakkyndig vitne og gi den samme forklaringen. Da hadde imidlertid inhabiliteten i forhold til et verv som sakkyndig kommet frem i åpen rett, slik at lagretten hadde kunnet ta dette momentet i betraktning ved vurderingen av Printz’ forklaring. Uansett hører det med i denne vurderingen at det i realiteten har vært politiet og ikke retten som har vært Printz’ – og for så vidt også de andre sakkyndiges oppdragsgiver – slik det fremgår av gjennomgangen foran.

At det synes å måtte legges til grunn at Printz i realiteten har vært inhabil som sakkyndig, er ytterligere et moment som må vektlegges ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd. At habilitetsspørsmålet ikke ble tatt opp under hovedforhandlingen i 1958, endrer ikke dette.

8.3 De sakkyndiges konklusjoner

Printz skriver i erklæring av 4. februar 1958¹¹⁷:

”Hva videre angår nålene av gran så finnes tørre og brunlige barnåler meget almindelig i kjelleren hvor liket ble funnet, både som løse nåler, sammen med alskens annet detritusagtig avfall, og fastsittende på grener og kvister hvor de i sin tørre tilstand lett spretter av ved den minste berøring. Fra siktedes klær er det påvist tørre og brunlige barnåler av gran i følgende prøver: 21d (1 nål), 22a (3 nåler), og 22b (1 nål), i alt 5 stykker, samtlige fra siktedes brunstripete dress.

I denne forbindelse kan det ha sin interesse å være oppmerksom på at vår almindelige norske gran er et meget polymorft tre så å si i enhver henseende. For foreliggende sak er det bare nålene som har interesse, disse kan variere i lengde, tykkelse, tilspissing, form, farve, stilling o.s.v. Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”

Aftenposten gjengir Printz’ oppsummering i retten slik:

”Professoren hevdet at nålene utvilsomt var av samme type som nålene på juletreet. De har en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm, vanlig lengde på nålene av norsk gran er 12 til 18 mm. Dessuten var de spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Professoren hadde aldri sett maken, og han hadde til og med vært inne på den tanken at juletreet kunne skrive seg fra Kaukasus.”

Mork uttaler i rapport av 11. mars 1958¹¹⁸:

”Som konklusjon av denne undersøkelse kan jeg si med absolutt sikkerhet:

1. Det er full overensstemmelse både i form og størrelse mellom de barnåler som stammer fra kjelleren og de barnåler som er samlet på siktedes klær. Da barnålenes lengde i vesentlig grad er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap, er det meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form – er av samme mortre.”

Aftenposten gjengir Morks oppsummering i retten slik:

”Professor Elias Mork ved Norges skogforskningsvesen var ved sine undersøkelser av barnålene kommet til samme resultat. Minst 95 prosent av nålene på den norske gran er lengre og av en annen form enn de undersøkte, og hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det vært høyst eiendommelig om ikke iallfall en av dem hadde vært av den vanlige typen.”

¹¹⁷ Dok. 27, underbilag 9, s. 11.

¹¹⁸ Dok. 27, underbilag 13, s. 3.

På spørsmål fra statsadvokaten om Mork ville betegne det som sikkert at Torgersen ikke kunne ha fått disse barnålene på seg noe annet sted er Morks svar gjengitt slik:

”Så sterkt vil jeg ikke uttrykke meg, men på grunnlag av den fullstendige overensstemmelse både i størrelse og form vil jeg si at det er meget stor sannsynlighet for at han har fått dem på seg av juletreet på åstedet.”

8.4 Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken 2000/2001

Lagmannsretten synes å summere opp de sakkyndige slik at de fant full overensstemmelse mellom dressnålene og kjellernålene, og at det var meget stor sannsynlighet for at de kom fra samme tre (side 51), samtidig som treet kan ha fått slike nåler som følge av at det har grodd på skrinn jord og i skygge. Teorien om at nålene skal stamme fra Støleggens skogstur i Sverige i 1954 avvises under henvisning til behandlingen av dette spørsmålet i 1976. Det samme gjelder barnålfunnet i innerlommen i Torgersens dressjakke. Det uttales avslutningsvis at sluttrapporten fra Høiland og Laane, hvor det blant annet uttales at dressnålene kunne skrive seg fra et hvilket som helst undertrykt grantre, ikke stiller gjenopptakelsesspørsmålet i et annet lys.

Kjæremålsutvalget uttaler side 1550:

”Kjæremålsutvalget finner ikke at Høiland og Laanes rapport av 6. april 2000 er et nytt bevis som er egnet til å føre til frifinnelse eller som i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som er gjort av Printz og Mork. Etter utvalgets syn er det klart mest sannsynlig at nålene på Torgersens klær kom fra treet på åstedet. Utvalget viser til at de slutninger som Høiland og Laane trekker på grunnlag av av en sammenligning med sitt innsamlede materiale, ikke synes å kunne gi den samme sikkerhet som en undersøkelse av nålene fra dressen må antas å kunne ha gitt. Utvalget viser ellers til uttalelsen fra skogforskerne og vil for sin del fremheve det usannsynlige i at Støleggen under sitt opphold i skogen i Sverige skulle få – og bare få – nåler i begge bukseoppbrettene og i jakkeinnerlommen som var helt identisk med de nålene som skrev seg fra (jule)treet på åstedet.”

Det synes altså som om utvalget mener at det nye materialet svekker verdien av Printz’ og Morks observasjoner, om ikke i vesentlig grad. Hvis de hadde ment at materialet ikke svekket verdien i det hele tatt, burde de jo ha uttrykt seg slik.

8.5 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

8.5.1 Strpl. § 391 nr. 3

Kommisjonen uttaler på side 254:

”De nye rapportene som er utarbeidet etter 1958, herunder rapporten fra professor Økland, representerer, etter kommisjonens vurdering, bare en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958. Etter kommisjonens vurdering er disse rapportene ikke å anse som nye bevis som er egnet til å føre til frifinnelse av Torgersen. Kjæremålsutvalget uttalte i 2001 at rapporten til Høiland og Laane ikke i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som ble gjort av Printz og Mork. Kommisjonen slutter seg til dette, og kan heller ikke se at Øklands rapport bidrar til å svekke observasjonene til Printz og Mork.”

Igjen uttrykker kommisjonen seg uklart. Det fremgår ikke hvorvidt de omtalte rapportene ikke anses som nye bevis, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke anses egnet til å føre til frifinnelse. Og samme feil som tidligere gjentas. Kommisjonen foretar en isolert vurdering av disse rapportene, i stedet for å foreta en samlet vurdering, hvor vekten av samtlige nye bevis blir satt inn som elementer i det samlede bevisbildet, og hvor hvert enkelt beviselement da blir tillagt den vekt det skal ha.

8.5.2 Strpl. § 392 andre ledd

I drøftelsen i tilknytning til strpl. § 392 andre ledd viser kommisjonen til rapporten ”Et eksempel på variasjon i nålelengder hos gran” avgitt av Kåre Venn. Det uttales på side 251:

”Innsamlingen ble gjennomført på to steder i Ås på flere trær, ved at plastposer ble lagt under utvalgte greiner og disse ble beveget slik at nåler drysset ned. I alt 431 nåler ble innsamlet, og fordelingen av lengde fremgår av nedenstående figur, hentet fra rapporten. Det fremgår av figuren at nålelengder på mindre enn 7,5 mm utgjør under 5 % av materialet.

Kåre Venn redegjorde avslutningsvis for en interessant observasjon han hadde gjort under innsamlingen av nålene gjennom sin undersøkelse. Noen nåler hadde festet seg også i hans tøy. Han tror at det var i den unge, tette skogen at han fikk flest nåler på seg. Disse nålene er samlet og målt separat. De var i gjennomsnitt 9,8 millimeter lange, fra 6,5 millimeter til 16,5 millimeter. I dette utvalget var det altså en stor variasjon, fra ganske korte til nokså lange nåler. Flest grønne nåler ble funnet, men også noen brune. Det var 19 nåler i alt. Dette eksemplet demonstrerer at spørsmålet om hva som egentlig er vanlig nålelengde og hva som er uvanlig eller sjeldent ikke har noen enkel forklaring, men det må vurderes ut fra omstendighetene. Eksemplet illustrerer i tillegg at nålelengen på det man får på seg i tøyet kan variere mye, avhengig av hvilke nålelengder som forekommer hyppigst der man ferdes, enten det er skog eller andre steder der nåler finnes. Den erkjennelsen må ha en relevans til utvalget av nåler som ble funnet i kjelleren med det undertrykte lille treet, uttalte Venn avslutningsvis.”

Kommisjonen uttaler side 257 med henvisning til Venns rapport:

”I utgangspunktet synes derfor sjansen for å få én barnål av samme lengde som nålene i kjelleren på klærne ved opphold i skogen å være liten, - å få flere barnåler av samme lengde, og ingen andre, er tilsvarende mindre.”

I forhold til strpl. § 392 andre ledd oppsummerer kommisjonen slik på side 259-260 (jeg har også her nummerert de enkelte elementene i begrunnelsen):

”Etter kommisjonens vurdering er det ikke grunn til å anta at barnålbeviset alene var tilstrekkelig til å felle Torgersen, men også her må det foretas en samlet bevisvurdering. Det er uvisst hvorvidt, og i så fall i hvilken grad, lagretten la vekt på barnålbeviset i 1958. (1) For lagretten må det antas å ha vært sentralt for bevisvurderingen at domfelte ble pågrepet ved Østbanen, nokså nær åstedet, en halv time før brannen i Skippergata b ble oppdaget. (2) I kjelleren der liket ble forsøkt påtent, ble det funnet et gammelt juletre. (3) Det ble antatt at domfelte hadde vært hjemme og skiftet klær etter at drapet ble begått. (4) I dressen som ble beslaglagt hjemme hos ham ble det funnet barnåler i bukseoppbrettene og i jakkens innerlomme. De sakkyndige konkluderte ikke med at dressnålene stammet fra kjelleren, men uttalte blant annet at det var full overensstemmelse mellom dressnålene og kjellernålene. (5) Dersom det er slik at barnålene i dressen stammer fra et annet sted enn kjelleren i Skippergata 6b, finner kommisjonen det påfallende at nålene har en slik likhet at to sakkyndige ikke greier å påvise noen forskjell mellom dem. Enten barnålene stammer fra Støleggens flukt i Sverige,

fra Tore Hunds vei eller fra et tilfeldig opphold i skogen, ville det ha vært grunn til å anta at man hadde funnet noen påviselige ulikheter ved en eller flere av nålene. (6)

Uansett hvordan og på hvilket tidspunkt nålene er kommet i dressen, finner kommisjonen det usannsynlig at det bare skulle komme fem like barnåler (7), og ingen andre, på forskjellige steder i dressen, som i tillegg var like barnålene fra juletreet i kjelleren i Skippergata, jf. tidligere uttalelser om dette. (8)

Sett i lys av undersøkelsen til Kåre Venn (9), og den variasjon av nåler, både i lengde og farge, som han fikk i sine klær etter å ha oppholdt seg i skogen, er det kommisjonens vurdering at man vanskelig kan finne en annen rimelig forklaring enn at dressnålene stammet fra kjelleren. (10)

Etter kommisjonens vurdering er barnålbeviset i alle fall ikke svekket. (11)”

Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av barnålbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på bevisелеmenter som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Oppsummeringen foranlediger følgende kommentarer:

- (1) Kommentarene her er langt på vei de samme som under (1) vedrørende avføringsbeviset (avsnitt 7.4.2 foran). Henvisningen til ”en samlet bevisvurdering” må nødvendigvis settes i sammenheng med det følgende uttrykket ”For lagretten må det antas å ha vært sentralt for bevisvurderingen ...”. Det kommisjonen gjør, er altså først å si at det er uvisst hvorvidt, og i tilfelle i hvilken utstrekning, lagretten har lagt vekt på barnålbeviset, for i neste omgang å trekke frem en rekke momenter i tilknytning til dette beviset som antas å ha vært ”sentralt for bevisvurderingen”. Dette henger ikke godt sammen. Hensett til den sikkerhet de sakkyndige – først og fremst Printz – har gitt uttrykk for med hensyn til identitet, kan det ikke være tvilsomt at barnålbeviset er blitt tillagt vesentlig vekt i Torgersens disfavør. Printz synes i følge avisreferatene å ha uttalt seg med like stor sikkerhet som Strøm og Wærhaug, også om dette spørsmålet.
- (2) Se punkt (5) vedrørende avføringsbeviset. Torgersen ble pågrepet ca. 400 meter i luftlinje fra åstedet. Dette gjør det ikke mer sannsynlig at han var drapsmannen enn en hvilken som helst annen person innen samme avstand fra åstedet, dvs. på et samlet område på i overkant av en halv kvadratkilometer. Hvis lagretten har ansett dette som et sentralt bevis mot Torgersen, har de ikke gjort jobben sin.
- (3) Dette er uomtvistet og intet bevis mot Torgersen.
- (4) Det er på det rene at Torgersen var hjemme en periode om kvelden/natten, og at han skiftet klær. Dette er ikke noe bevis som taler mot ham i drapssaken.
- (5) Gjengivelsen er ufullstendig, jf. foran under 8.3. Printz anså det som hevet over tvil at dressnålene stammet fra kjellertreet, og Mork anså sannsynligheten som meget stor. Overensstemmelse eller som det sies ”full overensstemmelse” er i seg selv ikke noe bevis. Det blir den bare hvis overensstemmelsen gjelder karakteristiske og sjeldne trekk som innebærer at alternativene kan utelukkes. Printz og Mork trakk frem to felles trekk ved nålene: Lengden og fasongen. Særlig fasongen ble trukket som argument for ekskluderende identitet. Nå er det

klarlagt at det ikke var noe særskilt ved nålenes fasong, og at korte nåler heller ikke er sjeldne. Dette innebærer at det avgjørende spørsmålet for vurderingen av sannsynligheten for at dressnålene stammer fra kjellertreet, er betydningen av at alle dressnålene var korte. Overensstemmelsen i seg selv er dermed eliminert, eller i et hvert fall vesentlig svekket, som bevis som taler mot Torgersen.

(6) Dette henger nært sammen med (5). Likhet i seg selv er uten betydning så lenge den ikke er ekskluderende. Kommisjonen unnlater å vurdere de konkrete mulighetene som er trukket frem for å sannsynliggjøre at dressnålene har et annet opphav. Og den unnlater helt å nevne det problematiske ved nålen i innerlommen i dressen.

(7) Dressnålene var ikke like. I sin opprinnelige rapport av 4. februar 1958 omtalte Printz ikke lengden på nålene. Dette gjør han imidlertid i en ny rapport av 6. juni 1958, hvor det blant annet er uttalt:

”Til sammenligning måler nålene fra siktedes klær i mm henholdsvis 6, 7, 7, 7,5, 8, gjennomsnittlig 7,1 mm.”

Dette samsvarer med Morks opplysning på side 2 i rapporten av 11. mars 1958:

”Barnålene som professor Printz hadde fra siktedes klær var fra 6-8 mm. lange.”

Den lengste nålen hadde altså en lengde på 133 % av den korteste.

(8) Det var ingen annen likhet enn at nålene var korte. Men innenfor kortheten var det ikke ubetydelig variasjonsbredde. Dressnålene varierte som nevnt mellom 6 og 8 millimeter, mens de kjellernålene som ble målt, varierte mellom 5 og 9 millimeter. I den nevnte rapporten av 6. juni 1958¹¹⁹ sier Printz om dressnålene:

”Lengden av nålene fra juletreet ligger i middel mellom 6,8 og 8 mm med en gjennomsnittlig lengde på 7,2 mm.”

Det er uklart hva Printz her har målt og når han har målt. I rapporten av 4. februar 1958 omtaler han ikke lengden på kjellernålene. Hans tall i rapporten av 6. juni 1958 avviker også fra Morks tall for kjellernålene i rapporten av 11. mars 1958, hvor det er presisert at de nålene Mork målte fra feltene 9, 10 og 11, varierte mellom 5 og 8 mm, med en gjennomsnittslengde på henholdsvis 6,8, 7,5 og 7,4 mm, mens nålene fra felt 12 varierte mellom 6 og 9 mm, med en gjennomsnittslengde på 8,0mm.

(9) Venn har bare redegjort for at innsamlingen ble ”gjennomført på to steder i Ås på flere trær, ved at plastposer ble lagt under utvalgte greiner og disse ble beveget slik at nåler drysset ned”. Trærnes alder og størrelse er ikke opplyst. Det samme gjelder bonitet, lysforhold og vekstforhold forøvrig, og – ikke minst – om trærne var frittstående eller hemmet av annen vegetasjon. Det er ikke noe i Venns konklusjoner som motsier at gjennomsnittslengden hadde vært en annen og langt kortere hvis undersøkelsen hadde vært konsentrert om unge, veksthemmede trær. Og dette viser igjen at Venns konklusjoner er irrelevante dersom det ikke kan ses bort fra at dressnålene stammer fra et slikt tre.

¹¹⁹ Dok. 74 s. 2.

(10) Dette dreier seg ikke om noen del av en undersøkelse, men om en etterfølgende, tilfeldig observasjon. Og han har ikke ”oppholdt seg” i skogen, men har gått i skogen og fått nåler på seg – altså nåler som har festet seg i klærne hans – naturlig nok når han har gått i ung, tett skog (kommisjonen side 251). Nålene har altså blitt hengende i klærne hans på grunn av friksjonen mot trær han har passert. Da er det naturlig med variasjon. Men det er ikke på denne måten – ved friksjon mot trær man passerer – at man får barnåler i bukseoppbretter og i innerlommen. Da hadde nålene blitt hengende i dressen og eventuelt falt av etter hvert. Og nålen i innerlommen er fortsatt ikke forklart.

Det interessante ved Venns observasjon er ikke variasjonene, men det er de nålene som er registrert som ”brun, yngre”, og som har en gjennomsnittslengde på 9,5 mm. Venn bekrefter med andre ord at brune, yngre nåler også er korte. Mork målte som nevnt de kjellernålene han undersøkte, og fant at lengden varierte mellom 5 og 9 mm, mens dressnålene var 6-8 mm. Den større variasjonsbredden for kjellernålene samsvarer med at det var et større antall nåler herfra som ble målt. Disse målene samsvarer også rimelig greit med Venns observasjoner.

En ting med dette er at lengdevariasjonene for de målte nålene samsvarer dårlig med påstanden om identitet. Men viktigst er at Venns undersøkelse nettopp understreker at dressnålene kan stamme fra et hvilket som helst tre med tørre, korte nåler som Torgersen eller annen bruker av dressen måtte ha kommet i kontakt med, det være seg under Støleggens flukt i Sverige, annet opphold i skogen, eller for den saks skyld kontakt med et hvilket som helst juletre.

11) Kommisjonen uttrykker seg på en måte som indikerer at egentlig anser man barnålbeviset for å stå sterkere nå enn tidligere. Dette er ikke mulig å forstå. En ting er at kommisjonen ikke angir her hva det er sammenliknet med. Er det situasjonen i 1958, eller er det situasjonen etter forrige gjenopptakelsesrunde i 2001? Men uansett er det 1958 det skal sammenliknes med. Og da kan det ikke trekkes i tvil om at den sikkerhet de sakkyndige den gang ga uttrykk for med hensyn til ekskluderende identitet, ikke holder. Barnålenes form er ikke mer sjelden enn lengden, og den er ikke tilstrekkelig sjelden til å utelukke andre realistiske alternativer.

8.6 Nærmere om barnålbeviset

Her er det atskillige uklare punkter.

8.6.1 Representativitet

Her oppstår for det første et spørsmål om representativitet. Hva er det de sakkyndige egentlig har undersøkt? Ut fra Printz' eget skriv av 4. februar 1958 vet vi at han har fått overlevert alt politiet har samlet opp fra de angitte feltene på kjellergulvet, både nåler og løse grener, slik han har beskrevet. Det dreier seg altså om mange tusen nåler. I rapporten opplyser han ikke noe om hva han har vurdert og hvordan det er vurdert. Han nøyer seg med følgende beskrivelse¹²⁰:

¹²⁰ Dok. 27, underbilag 9, s. 11.

”Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av denne samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”

Betegnelsen ”forholdsvis korte nåler” er i seg selv påfallende. Mork opplyser at gjennomsnittslengden på de kjellernålene han har målt, var 7,5 millimeter, mens vanlig lengde på barnåler av ”alm. gran” er ca. 15,0 millimeter. Printz oppga i retten at vanlig lengde var 12 til 15 mm (Aftenposten 10. juni 1958). Bruken av uttrykket ”forholdsvis korte” kan rent språklig tyde på at kjellernålene har vært noe lenger enn halvparten av vanlig lengde. Men vi vet som sagt ingen ting om hva Printz har målt, bortsett fra dressnålene, eller hva han ellers måtte ha foretatt seg med nålene. Vi vet heller ingen ting om han i det hele tatt har målt noen nåler som grunnlag for utsagnet om ”forholdsvis korte nåler”, eller om utsagnet er basert på en uformell visuell inspeksjon. Om han har målt, vet vi ikke noe om hvor mange nåler han har målt, og om hvor representativt utvalget har vært. Printz sier heller ikke noe om statistisk hyppighet av forekomsten av så korte nåler, om tilsvarende hyppighet av forekomsten av nåler med den beskrevne formen, og om han mener at det er noen sammenheng eller ikke mellom lengde og form for øvrig.

Kommisjonen uttaler på side 258:

”Hvorvidt Printz har målt nålenes lengde før han ga denne uttalelsen er ikke opplyst, men kommisjonen oppfatter at han gjør en sammenligning også med hensyn til lengden som indikerer at en måling er foretatt.”

Det er spekulasjon fra kommisjonens side. Det er ikke noe i Printz’egen rapport eller i Morks rapport som indikerer at Printz har målt kjellernålene.

Det er heller ikke noe i Morks rapport som tyder på at han selv har målt dressnålene ved besøket hos Printz.

Mork opplyser at han har målt ”10 nåler tilfeldig tatt ut av prøvene 9, 10, 11 og 12”, til sammen 40 nåler, altså et forsvinnende mindretall av det store antall nåler som var overlevert til Printz, som hadde mottatt ”5 prøver av forskjellig materiale fra den kjeller liket ble funnet”. På dette tidspunktet hadde Mork altså ikke tilgang til dressnålene.

Om dressnålene uttaler Mork innledningsvis¹²¹:

”Lørdag 8. mars var jeg på professor Printz’ laboratorium for å sammenligne med de preparater han hadde laget av barnåler og vedstykker funnet på siktedes klær.”

Lenger nede sier han:

”Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykte, jevnt avsmalende mot toppen og uttrykket til en skarp spiss.”

¹²¹ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

Sammenhengen i Morks rapport viser altså at han her bare uttaler seg om kjellernålene. Denne beskrivelsen omtaler altså ikke dressnålene.

Så fortsetter han:

”Ved å sammenlikne snitt av barnål-materiale fra kjelleren med snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær, viste det seg å være full overensstemmelse også m.h.t. nålenes form.”

Dette må forstås slik at det Mork har sammenliknet, har vært snittpreparater og ikke selve dressnålene. Kommisjonen har på side 258 lagt til grunn at det dreier seg om tverrsnittpreparater. Det er jeg enig i. Det følger imidlertid ikke av Morks rapport, slik kommisjonen samme sted legger til grunn, at ”de sakkyndige uttaler at de studerte tverrsnittpreparater”. Printz har ikke uttalt noe slik. Men det er vel ikke så urimelig at de har sett på preparatene sammen.

Mork studerer altså ”snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær”. Uttrykket ”de barnåler” tyder på at Printz hadde laget preparater av samtlige fem barnåler.

Morks utsagn om sammenlikning av snittpreparater og om nålenes form kan etter dette ikke forstås annerledes enn at det bare er tverrsnittene som er sammenliknet. Det fremgår ikke av hans rapport at han også har sammenliknet øvrig utseende. Hvis alle nålene allerede har vært anvendt til å lage preparater, vil det vel også ha vært vanskelig å foreta en tilfredsstillende sammenlikning.

Morks utsagn om nålenes form i retten, slik disse er gjengitt i pressen, er også forenlige med at det bare er tverrsnittet han har undersøkt.

I rettsboken fra hovedforhandlingen er det protokollert i tilknytning til Printz’ forklaring:

”Han foreviste barnåler fra kjelleren i Skippergt. 6B og fra tiltaltes brunstripede dress...”

Det er ikke sagt noe om hvor mange barnåler som har vært fremvist, hvordan de har vært utvalgt eller om hva som har vært uttalt i tilknytning til dem. Utsagnet om fremvisning av barnåler ”fra tiltaltes brunstripede dress” står også i motsetning til det som er den naturlige konsekvens av Morks utsagn, nemlig at det har vært laget preparater av samtlige fem dressnåler.

Disse usikkerhetene med hensyn til representativitet og med hensyn til hva som faktisk er undersøkt, og også med hensyn til hva som faktisk har vært forevist for lagretten, må nødvendigvis bidra til å svekke den sikkerhet som i første rekke Printz, men også Mork, uttalte seg med i 1958.

8.6.2 Nålenes form og lengde

Printz beskriver at nålene ”utmerker seg” ved beskrevet lengde og form. Forekomstfrekvens av disse to faktorene er ikke omtalt.

Under hovedforhandlingen har Printz' skriftlige utsagn åpenbart vært atskillig forsterket. I følge Aftenpostens referat omtalte han "en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm" og at de var spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Her har han altså benyttet korteste kjellernål og lengste dressnål som ytterpunkter, og på den måten etablert et inntrykk av at nålene var enda kortere enn de faktisk var.

Etter å ha kommentert lengden – og uttalt at "(t)rær med så korte barnåler er ikke alminnelige" uttaler Mork om formen på nålene¹²²:

"Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykke, jevnt avsmalende mot toppen og uttrukket til en skarp spiss."

Igjen er forholdet at denne uttalelsen bare henviser til kjellernålene. Den har ingen overføringsverdi til dressnålene. Det må som nevnt under punkt 8.6.1 også legges til grunn at Morks uttalelser om form bare har relevans for tverrsnittet av nålene.

Jeg har ikke forutsetninger for å kunne mene noe selvstendig om betydningen av formen på nålene. Økland uttaler (Eskeland side 254) at grannåler som er korte, også er avflatet og tilspisset. Kommisjonen uttaler på side 250:

"Laane og Høiland konkluderte med at grannåler av slik størrelse og form ikke er uvanlige i skogen. NISK har gitt dem rett i at de kan finnes og ikke er uvanlige, men vil påpeke at så lenge det ikke finnes dokumenterte studier over dette spørsmålet, består mye av uenigheten i vesentlig grad i hva man legger i uttrykk som "sjelden", "uvanlig", ikke uvanlig", vanlig", "alminnelig", normal" og så videre."

Til dette har Venn uttalt:

"Kåre Venn ga uttrykk for at han ikke kunne se at Høiland og Laane hadde dokumentert sin påstand om at lengde og form er koblede egenskaper."

Dette står i en viss motstrid til den uttalelsen Venn selv har vært med på, og som kommisjonen har gjengitt på samme side, hvoretter NISK har gitt Høiland og Laane rett i at "grannåler av slik størrelse og form" "kan finnes og er ikke uvanlige".

Oppsummert kan dette vanskelig forstås annerledes enn at kjellernålenes og dressnålenes fasong ikke er sjeldnere enn lengden, og at Printz' og Morks utsagn om sjelden form, ikke kan legges til grunn.

Avgjørende faktor er med andre ord lengden på nålene. Mork har målt kjellernålene, og han fant som nevnt at lengden varierte mellom 5 og 9 mm. Printz hadde målt dressnålene, som varierte mellom 6 og 8 mm, med gjennomsnittslengde på 7,1 mm. De 40 kjellernålene som Mork hadde målt, varierte mellom 5 og 9 mm, med en gjennomsnittslengde på 7,5 mm.

Kommisjonen uttaler videre på side 250:

"Printz og Mork skrev i sine rapporter at nålene fra siktedes klær og fra åstedet var uvanlig korte."

¹²² Dok. 27, underbilag 13, s. 2.

Dette er sitatfeil. Printz omtaler ”forholdsvis korte nåler”, mens Mork sier at ”(t)rær med så korte barnåler er ikke alminnelige”.

I retten har Mork åpenbart også gitt uttrykk for at 95 % av alle barnåler er ”lenger enn barnålene fra Skippergaten”. Det er ikke opplyst hvilket empirisk belegg han har for dette utsagnet.

Når det gjelder forekomsten av korte nåler, gjengir kommisjonen på side 250 følgende uttalelse fra NISK:

”Nåler av den aktuelle størrelsen er i et hvert fall ikke den vanligst forekommende i norsk skog, men finnes jevnt over på sine steder; på grener av spesielle trær eller på trær på særlige voksesteder. Derfor blir det nokså avgjørende hvilket sted man tar prøver fra i skog eller andre steder for å studere frekvens av forekomsten av slike nåler.”

Dette utsagnet, som åpenbart er riktig, men som allikevel ikke synes å ha blitt tillagt den oppmerksomhet det fortjener, gir grunnlag for to konklusjoner:

- 1) Venns undersøkelse, som beskriver at nålelengder på mindre enn 7,5 mm utgjorde mindre enn 5 % av innsamlet materiale, er verdiløs, fordi det ikke beskrives hvorledes materialet er innsamlet (jf. foran under 8.5.2(9), og det heller ikke sies noe om lengdefrekvenser for nåler fra unge, veksthemmede trær.
- 2) Jo større sannsynlighet som kan tilveiebringes for at dressens innehaver har vært i kontakt med et ungt, veksthemmet tre, med tilsvarende forekomst av korte nåler, jo mindre vekt er det grunn til å legge på barnålbeviset.

8.6.3 Alternative kilder for dressnålene

Samsvaret med hensyn til lengde er selvfølgelig godt forenlig med at dressnålene stammer fra kjelleren. Det sentrale spørsmålet er derfor hvor nålene har kommet fra, hvis de ikke stammer fra treet i kjelleren.

Mulighetene for at nålene kan stamme fra nærkontakt med et annet grantre med korte nåler eller fra en eller flere undertrykte grener, i stedet for fra kontakt med granskog i sin alminnelighet, synes det å ha blitt lite fokusert på.

Det er opplyst og ikke bestridt at Torgersen kjøpte dressen av Eilif Støleggen på nyåret 1956 mens de begge var inne til soning. Støleggen skal selv ha kjøpt dressen brukt i en marsjandiseforretning i Göteborg i 1954. Beskrivelsene av dressen tyder også på at den ikke har vært rensert eller rengjort på lang tid. At nålene er funnet i dressen, utelukker derfor i seg selv ikke at de kan ha befunnet seg der i atskillige år.

Jeg har tidligere gitt uttrykk for liten tro på at nålene kan stamme fra Støleggens flukt fra politiet i svenske skoger i 1954. Tilgangen til mer omfattende materiale har nå medført at jeg har endret oppfatning vedrørende dette spørsmålet.

I protokollen fra avhøret av Støleggen foretatt av svensk politi etter pågripelsen 14. oktober 1954 fortsetter han etter å ha fortalt om trafikkuhellet i den stjalne bilen:

”Omedelbart efter olykken hade de lämnat bilen och springande begivit sig upp i en norr om vägen befintlig skog och gömde sig. De kröpo in under en gran och gjorde upp eld av torra kvistar och vad de kunde anskaffa för spillved.”

At fem korte nåler kan ha havnet i Støleggens dress ved denne anledningen – enten fra en av de tørre kvistene som har blitt brent eller fra en undertrykt gren nederst på grantreet – fremstår absolutt ikke som usannsynlig.

Kommisjonen skriver på side 255:

”Kommisjonen vil bemerke at det i journalen fra Mölndals polisdistrikt fremgår det at Støleggen ved pågripelsen 14. oktober 1954 var i besittelse av ”kavaj, kamm, livrem o halsduk, portmonnä inneh. 5,44 kr.” For ørige innbrakte som er anmerket i samme journal, beskrives klærne som ”kavaj”, ”kostym” eller ”gångkläder”. Det kan således stilles spørsmål ved hvorfor svensk politi beskrev dressen som ”kavaj”, som trolig må sidestilles med jakke, i stedet for ”kostym”, som trolig vil være rett betegnelse på en dress.”

Her begår kommisjonen samme feil som påtalemyndigheten. Den aktuelle rapporten gjelder ikke Støleggens antrekk ved pågripelsen, men hva som ble tatt fra ham ved inkvireringen. Her er beskrevet: ”Innehade: kavaj, kamm, livrem o halsduk, portmonnä inneh. 5,44 kr.” Som antydnet av kommisjonen – det er ingen grunn til forbeholdet ”trolig” – betyr ”kavaj” jakke, mens dress heter ”kostym” på svensk. Politiet har selvfølgelig ikke tatt buksene fra Støleggen, og har da nøydt seg med å omtale det faktiske beslaget av jakken, altså Støleggens ”kavaj”.

Alternativt synes det ikke å være bestridt at små, undertrykte grantrær – altså trær med korte nåler – i stor utstrekning ble brukt som juletrær på 1950-tallet, altså før juletreplantasjenes tid. Hva med Støleggens julefeiring og nærkontakt med juletre i den tiden han hadde dressen? Og hva med tidligere svenske eiere? Det er etter mitt skjønn uheldig at dette sporet åpenbart ikke har vært forfulgt i 1958, og at det i den anledning ikke har vært sørget for å få Støleggen inn som vitne.

Jeg er også overrasket over at spørsmålet om hvorledes en barnål skal ha funnet veien inn i innerlommen på dressen, er blitt avfeid så lett.

8.6.4 Oppsummering

Det er så vidt mange usikre faktorer i forbindelse med barnålbeviset at det ikke fremstår som usannsynlig at nålene stammer fra et annet sted enn fra juletreet i kjelleren. Det er ikke grunn til å tillegge dette beviset vekt av betydning.

9 Tannbittbeviset

9.1 De sakkyndiges konklusjoner

Den sakkyndige Ferdinand Strøm konkluderte slik i erklæring av 28. april 1958¹²³:

”Ved tennene hos mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen foreligger det en rekke særlige karakteristika som alle uten undtakelse gjenfinnes i bittsporene hos den drepte. Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til Rigmor Johnsen skriver seg fra mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Ut fra min personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identisk med Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner.”

Den sakkyndige Jens Wærhaug konkluderte slik i erklæring av 14. mai 1958¹²⁴:

”Bittsporene i drepte Rigmor Johnsens bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning.”

Om Wærhaugs kompetanse viser til punkt 4.2 foran. Han var etter det opplyste spesialist i tannkjøtt sykdommer. Whittaker og Macdonald hadde neppe akseptert ham som innehaver av rettsodontologisk kompetanse, dersom de hadde vært klar over hans manglende rettsodontologiske erfaring.

9.2 Begrunnelsen i gjenopptakelsessaken 2000/2001

Kjæremålsutvalget uttaler side 1564 med at vekten av tannbittbeviset må reduseres i forhold til det som ble lagt til grunn i 1958, og konkluderer slik:

”Utvalget finner at tannbittbeviset fremdeles trekker i retning av at Torgersen er biteren, men at dette ikke er vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke har avsatt bittmerket.”

DRK uttaler (kommisjonen side 106):

”Hvis en særegenhet ved et bittmerke adskiller seg fra det man skulle forvente dersom det var forårsaket av et gitt tannsett, kan det tilsynelatende neglisjeres (gis en ”naturlig forklaring”) av noen sakkyndige, mens andre bruker det som grunnlag for å utelukke. Alt i alt er det blitt demonstrert at dagens ”state-of-the-art” innen dette området av rettsodontologien er slik at det ikke gir grunnlag or noen sterk konklusjon om at det aktuelle bittmerket ble påført av Torgersen, og heller ikke om at det ikke ble det.”

9.3 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen sonderer i sin oppsummering (side 155-158) ikke mellom vurderingene etter strpl. § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.

Kommisjonen uttaler side 157:

¹²³ Dok. 52 s. 5.

¹²⁴ Dok. 60 s. 2.

”Overfor Gjenopptakelseskommisjonen har de oppnevnte sakkyndige i det alt vesentlige fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner, slik det er redegjort for ovenfor, særlig under 8.2.7.”

Dette er uforståelig. Det omtalte punkt 8.2.7 er referatet fra den muntlige høringen kommisjonen gjennomførte. Med ”de oppnevnte sakkyndige” må det siktes til Macdonald og Whittaker. Den siste forklarte seg for kommisjonen. Macdonald var da avgått ved døden. I 2000 uttalte disse sakkyndige at det var ”very likely” at Torgersen var biteren. At Whittaker har ”fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner” er positivt galt. Det er egentlig ubegripelig hvordan kommisjonen kan gi uttrykk for noe slikt. Whittaker, som i 2000 sammen med Macdonald hadde gitt uttrykk for at det var ”very likely” at Torgersen var biteren, endret under høringen denne konklusjonen til ”between possible and likely” og anbefalte kommisjonen å se bort fra tannbittbeviset. Kommisjonen gjengir Whittakers utsagn som ”likely”, men både Tore Sandberg og Ståle Eskeland, som begge var til stede under høringen, bekrefter at uttrykket som ble brukt, var ”between possible and likely”. Whittaker ville ”sette streken litt over midtlinjen” (kommisjonen side 149). Og han uttalte avslutningsvis (kommisjonen side 150):

”Når så mange er uenige, kan det eneste juridiske standpunktet være at man ser bort fra tannbittbeviset. Høyesteretts kjæremålsutvalg så nesten bort fra beviset, men ikke helt. Whittaker anbefalte kommisjonen å se bort fra tannbittbeviset, og beklaget at sakkyndigheten ikke strekker til slik at alle kan være enige.”

Dette oppsummeres slik av kommisjonen på side 157-158 (jeg har også her nummerert de enkelte elementene i oppsummeringen):

”Gjenopptakelseskommisjonen kan ikke se at det er tilstrekkelig grunnlag for å anse de foreliggende vurderinger og konklusjoner som nye bevis eller omstendigheter som utelukker Torgersen som gjerningsmann. (1)

Kommisjonen anser at de mange fagpersoners delvis motstridende fortolkninger av tannbittbeviset og konklusjoner mht. identifikasjon og utelukkelse av Torgersen, er egnet til å skape usikkerhet mht. i hvilken grad beviset knytter Torgersen til handlingen. Som nevnt ovenfor er dette ikke en ny omstendighet i forhold til de tidligere rettslige behandlinger av gjenopptakelsesbegjæringer fra Torgersen. (2) For så vidt gjelder dette spørsmål står saken ikke særlig annerledes enn ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs behandling i 2001.(3)

Domfellelsen i 1958 var basert på kjennelse av en jury, som ikke begrunner sin avgjørelse. Gjenopptakelseskommisjonen legger til grunn at domfellelsen skjedde på grunnlag av et bredt bevisbilde der mange forhold samlet pekte mot Torgersen som gjerningsmann. (4) Det er derfor ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesiell stor vekt.(5)

Dette må ses i sammenheng med det element av usikkerhet som knytter seg til de forskjellige sakkyndiges vurderinger. Gjenopptakelseskommisjonen anser ikke Senn’s og de øvrige konklusjon om at tannbittbeviset utelukker Torgersen, som nye bevis eller omstendigheter som, sett i forhold til den øvrige samlede bevisførsel, synes egnet til å føre til frifinnelse.(6)

På samme grunnlag er det Gjenopptakelseskommisjonens oppfatning at de sakkyndiges vurderinger og konklusjoner ikke er et forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.(7)”

Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av tannbittbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på beviselementer som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Jeg har følgende kommentarer:

(1) Formuleringen lar det, på samme måte som ved avføringsbeviset og barnålbeviset, stå åpent om ”foreliggende vurderinger og konklusjoner” ikke aksepteres som nye bevis, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke utelukker Torgersen.

Det er delte oppfatninger om hvorvidt tannbittbeviset utelukker Torgersen. Det er også uklart hvilken vekt kommisjonen her har lagt på Strøms og Wærhaugs opprinnelige konklusjoner. Jeg understreker i den forbindelse at når spørsmålet er om deres konklusjoner er korrekte, kan de selvfølgelig ikke trekkes inn i vurderingene som støtte for sine egne standpunkter. Det er heller ikke spørsmål – og dette er den gjennomgående feilen i kommisjonens avgjørelse – om hvorvidt tannbittbeviset alene utelukker Torgersen, slik det fremstilles her, men om betydningen av en rett vurdering av tannbittbeviset som element i et samlet bevisbilde.

Vurderingstemaet i forhold til strpl. § 391 nr. 3 er beskrevet slik hos Bjerke/Keiserud/Sæther side 1329:

”Ved avgjørelsen av om gjenåpning skal tillates, vil vurderingstemaet være betydningen av de nye omstendighetene eller bevisene dersom disse hadde foreligget for retten da saken ble pådømt sett i sammenheng med de øvrige omstendigheter og bevis som forelå for den dømmende rett...”

Denne gjennomgående unnlattelsen av å foreta en samlet vurdering av hele bevisbildet slik det ville ha fremstått hvis bevisbildet i 1958 hadde blitt supplert med alt etterfølgende materiale, er den alvorligste feilen ved kommisjonens avgjørelse.

(2) Kommisjonen viser til ”de tidligere rettslige behandlinger av gjenopptakelsesbegjæringer fra Torgersen”. Det er uklart hva ”dette” peker tilbake på. Det må formodentlig dreie seg om usikkerheten. En side ved dette er at usikkerheten var større i 2006 enn i 2000/2001. Men det helt vesentlige her er at det ikke skal sammenliknes med forrige gjenopptakelsesbegjæring, men med situasjonen slik den var i 1958. Og da er det ikke tvilsomt at usikkerheten er en ny omstendighet.

(3) Dette utsagnet må ses i sammenheng med følgende uttalelse på side 157:

”Overfor Gjenopptakelseskommisjonen har de oppnevnte sakkyndige i det alt vesentlige fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner, slik det er redegjort for ovenfor, særlig under 8.2.7.”

8.2.7 er kommisjonens referat fra egen høring.

”De oppnevnte sakkyndige” kan bare sikte til Whittaker og Macdonald. Av disse forklarte Whittaker seg for kommisjonen. At han har ”fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner” er positivt galt. Jeg viser til merknadene foran om dette spørsmålet.

Hvordan man, med denne grunnleggende endringen av vurderingen fra den gjenværende rettsoppnevnte sakkyndige, kan hevde at saken for så vidt gjelder dette spørsmålet ikke står "særlig annerledes" enn i 2001, er ikke lett å forstå. I 2001 uttalte tross alt kjæremålsutvalget at tannbittbeviset fremdeles trakk i retning av at Torgersen var biteren, og at dette var vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke hadde avsatt bittmerket.

Forbeholdet om at saken ikke står "særlig" annerledes enn i 2001 endrer ikke på dette.

(4) Dette utsagnet er verdiløst så lenge det ikke sies noe om hvilke "mange forhold" som kommisjonen mener "samlet" pekte mot Torgersen som gjerningsmann. Det er mulig at det mer generelt siktes til de gjentatte opplysningene om omfattende bevisførsel under hovedforhandlingen, med 71 vitner, 19 sakkyndige og dokumentasjon og forevisning av "en rekke dokumenter, fotografier og gjenstander". Men kommisjonen unnlater fullstendig å kommentere hvilke deler av denne bevisførselen som skal ha hatt relevans for vurderingen av skyldspørsmålet. Det aller meste av bevisførselen har gjeldt opplysninger som egentlig er uomtvistet, og som ikke knytter Torgersen til drapet. Det vises til gjennomgangen foran under avsnitt 6.

(5) På bakgrunn av de opplysningene vi har om Strøms og Wærhaugs forklaringer i retten og den sikkerhet de ga uttrykk for, samt det vi ellers vet om bevisbildet, er det utelukket at ikke de sakkyndiges redegjørelser for tannbittbeviset ble det sentrale beviselementet som felte Torgersen. Det hører med i totalvurderingen at Wærhaug i sin skriftlige uttalelse var av en annen oppfatning enn Strøm med hensyn til hvilken tann hos Torgersen som hadde avsatt det ene merket, men dette kom aldri frem i retten. Wærhaug hadde "glemte" det og latt seg overbevise av Strøm, som forklarte seg før ham.

(6) Som under (1) er det uklart om kommisjonen mener at utelukkelseskonklusjonene ikke dreier seg om nytt bevis eller ny omstendighet, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke synes egnet til å føre til frifinnelse. Referansen til "den øvrige samlede bevisførsel" er verdiløs. Men når kommisjonen med dette utsagnet åpenbart mener at det er nok bevis igjen selv om det ses helt bort fra tannbittbeviset, burde det være et minstekrav at det angis hvilke beviselementer som da må ha vært utslagsgivende. Som påpekt under (1) må det ved en slik vurdering foretas en samlet vurdering hvor det legges rett vekt på hvert enkelt påberopt bevismiddel, ikke som her fortsette at samtlige øvrige bevismidler står i samme stilling som de gjorde i 1958. Og jeg savner her en presisering av at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet for frifinnelse ved en samlet vurdering av bevisbildet slik det ser ut i dag.

(7) Dette, som er det eneste som sies om § 392 andre ledd, er bare en gjengivelse av lovens ordlyd uten selvstendig verdi. Lovforarbeidenes åpning for gjenåpning på grunnlag av ny analyse av beviskjeden – en åpning som går rett til kjernen av Torgersensaken – er ikke vurdert.

9.4 Nærmere om tannbittbeviset

Dette beviset har vært gjenstand for omfattende utredninger og vurderinger i forbindelse med behandlingene i 2000-2001 og 2006. Jeg går derfor ikke nærmere inn på dette beviset bortsett fra noen enkeltheter.

Jeg har notert at Strøm uttalte i retten at "et bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse". (Aftenpostens aftennummer 10. juni). I Dagbladet for samme dag er han sitert slik: "Et kvinnebryst er plastisk, et bitt her vil gi meget tydelige avtrykk".

Dette synes vanskelig å forene med følgende uttalelser på side 156 hos kommisjonen:

"Whittaker ga under høringen uttrykk for at bittspor i hud ikke kan underkastes nøyaktige målinger, og at man ikke har tilstrekkelig kunnskap om bitt i menneskevev. Gjenopptakelseskommisjonen har ikke oppfattet de øvrige sakkyndige slik at de ser dette annerledes.

Flere av de sakkyndige har vært inne på at et kvinnebryst består av forskjellige typer vev, løsere og fastere, og at huden er av forskjellig tykkelse. Hvordan offer og gjerningsmann forholdt seg i bittøyeblikket kan spille inn, for eksempel vil armens stilling kunne ha betydning."

Dette trekker så vidt jeg kan forstå i retning av at en grunnleggende forutsetning hos Strøm med hensyn til lesbarheten av bittmerkene ikke holder stikk.

Aftenposten skriver videre i samme nummer:

"Det mest karakteristiske merke var etter en brukket fortann. Allerede ved et flyktig blick på Torgersens tenner, før han gikk med på å ta avstøpningen, hadde den sakkyndige lagt merke til at han hadde en brukket fortann. På avstøpningen viste det seg at den brukne fortann stemte nøyaktig med det tilsvarende merke i bittet."

Dette kan nok trekke i retning av at Strøm hadde gjort seg opp en oppfatning før det arbeidet han utførte som sakkyndig ga grunnlag for det.

Når det gjelder Strøms kompetanse har jeg ellers merket meg følgende uttalelse fra forsvarerens prosedyre (Arbeiderbladet 14. juni 1958):

"Strøm har foretatt 25 undersøkelser av bitt i fast materiale, men dette er første gang han foretar undersøkelser i levende vev."

I tillegg er det så vidt jeg forstår, på det rene at den andre sakkyndige Jens Wærhaug ikke hadde noen rettsodontologisk erfaring. Han var spesialist i tannkjøtt sykdommer.

Allikevel har Eidsivating lagmannsrett uttalt i kjennelsen av 12. juni 1958, hvor Torgersens begjæring om en tredje sakkyndig utenfor Norden ble avslått:

"Retten har ingen grunn til å tvile på at så vel tannlege Strøms som professor Wærhaugs arbeide med og vurdering av bittmerkene er så betryggende som et er mulig. De er begge fremstående og anerkjente vitenskapsmenn på dette felt."

Dette er fulgt opp av Høyesterett i dommen av 1. november 1958, som forkastet Torgersens anke:

”Jeg kan heller ikke se at det er grunn til å reise tvil om at begge de sakkyndige hadde tilstrekkelig innsikt og kyndighet.”

Ellers er det påfallende å registrere uenigheten mellom de sakkyndige om hvilke tenner som har avsatt hvilke merker, både mellom Strøm/Wærhaug og Whittaker/MacDonald, og - opprinnelig – mellom Strøm og Wærhaug innbyrdes.

Ellers har jeg registrert uenigheten omkring tann 42. Selv om det i og for seg ikke er utelukket at denne tannen ikke har satt noe tydelig spor, slik MacDonald og Whittaker har gitt uttrykk for, fremstår det allikevel som den mest sannsynlige forklaringen at denne tannen har vært borte hos biteren eller i et hvert fall ikke har stemt overens med Torgersens tannsett.

Ellers ser jeg ikke noen grunn til å gå nærmere inn på enkelthetene i tilknytning til tannbittbeviset.

Det synes å være enighet om at Whittakers anbefaling fra høringen – å se bort fra hele tannbittbeviset – er det eneste rette.

10 Åstedet og annet bevismateriale

Kommisjonens drøftelser vedrørende en rekke av disse spørsmålene kan kort oppsummeres slik:

Man nøyer seg med å konstatere at de enkeltelementene som drøftes, ikke er uforenlige med at Torgersen er drapsmannen. Med andre ord: De utelukker ham ikke. Det er i og for seg riktig. Men det er bekymringsfullt at man da unnlater å trekke inn i vurderingene at det dreier seg om momenter som i det minste gjør det mindre sannsynlig at Torgersen er drapsmannen. Jeg sikter til slikt som fraværet av slam på skoene og på sykkelen, fraværet av spor på dressen, oppbyggingen av bålet i mørke og forholdene omkring bålet forøvrig, manglende funn av Rigmors gatedørnøkkel etc.

På samme måte er det påfallende at Torgersens alibivitner ikke er omtalt og ikke er trukket inn som elementer i vurderingen

At momenter som disse ikke nevnes, samtidig som pågripelsesstedet faktisk anføres som et beviselement mot Torgersen, gir grunnlag for mistanke om manglende objektivitet hos kommisjonen.

11 Kommisjonens oppsummering

Kommisjonen oppsummerer slik vedrørende strpl. § 391 nr. 3 (side 521):

”Selv om nye vitneforklaringer, nye sakkyndige uttalelser og annen ny informasjon som er fremkommet etter hovedforhandlingen i 1958 kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, synes de etter kommisjonens vurdering ikke å være egnet til frifinnelse eller til anvendelse av en mildere strafferegulering eller en vesentlig mildere rettsfølge. Kommisjonen har vurdert de nye bevisene og omstendighetene i sammenheng med øvrige bevis og omstendigheter som forelå for lagretten i 1958.”

Denne oppsummeringen fremstår som sjablonpreget og innebærer ingen selvstendig garanti for at elementene i saken virkelig er vurdert. Parallellen til opphevede sjablonpregede begrunnelser for avslag etter strpl. § 321 andre ledd – sist Rt-2013-1022 – er nærliggende. Formuleringene her tyder på at nytt materiale er akseptert som nye bevis eller omstendigheter, men det henger dårlig sammen med utsagnene under gjennomgangen av de enkelte bevisenelementene. At det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet, er ikke nevnt.

Oppsummeringen vedrørende § 392 andre ledd er slik:

”For kommisjonen synes det som at domfelte først og fremst reiser teoretisk tvil om vitneforklaringer og sakkyndige uttalelser som går ham i mot for å få bevisbildet til å passe med sitt alternative hendelsesforløp. Kommisjonen har merket seg at denne oppkonstruerte tvilen ikke er begrenset til å gjelde ett, eller et fåtall, av bevisene i saken, men det er et gjennomgående trekk i begjæringen.

Under henvisning til kap. 5 ovenfor vil kommisjonen påpeke at det under hovedforhandlingen ble ført 71 vitner og det var 19 sakkyndige som avga forklaring. Det ble dokumentert og forevist en rekke dokumenter, fotografier og gjenstander. Det må legges til grunn at eventuelle spørsmål og uklarheter som måtte ha oppstått i etterkant av politiforklaringene og forklaringene avgitt under den rettslige forundersøkelsen, ble søkt avklart gjennom vitneavhørene. På samme måte har de sakkyndige fått anledning til å utdype sine skriftlige sakkyndigrapporter og svare på spørsmål fra partene og retten.

Lagretten har således truffet sin kjennelse på grunnlag av den umiddelbare bevisførselen under hovedforhandlingen, og på en samlet vurdering av bevisene.

For kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold ved bevisene i saken, slik de forelå i 1958, som gjør det ”meget tvilsomt” om dommen er riktig. Kommisjonen kan ikke se at dette, med tillegg av opplysninger som er kommet til saken etter 1958, kan bedømmes annerledes i dag.”

Det innledende utsagnet gir grunn til tvil om hvorvidt Torgersens anførsler er vurdert seriøst. Det som sies, er i realiteten at oppkonstruert tvil er et gjennomgående trekk ved begjæringen. Da måtte man i det minste forvente at det blir angitt hvilke elementer i begjæringen som omfattes av denne ordbruken. Og de anførselene som er fremkommet, skal uansett vurderes enkeltvis etter sitt eget innhold og ikke trekkes i tvil på grunnlag av en overordnet oppfatning om at oppkonstruert tvil er et gjennomgående trekk ved begjæringen. At påviste svakheter ved sakkyndigbevisene og de to sentrale vitnenes forklaringer kan avfeies som ”oppkonstruert tvil”, er det i ethvert fall ikke grunnlag for å hevde.

Den generelle oppramsingen i andre siterte avsnitt er like verdiløs. Det som er anført her, rokker ikke ved den etterfølgende påvisningen av svakheten i de sentrale bevisene.

12 Oppsummering og avslutning

Forhandlingene og bevisbildet i 1958 kan i det alt vesentlige klarlegges ved hjelp av erklæringene fra de sakkyndige, politiforklaringer, protokollen fra den rettslige forundersøkelsen og ikke minst meget utførlige avisreferater fra hele hovedstadspressen.

Gjennomgangen av bevisbildet i 1958 på dette grunnlaget etterlater ikke tvil om hva som har vært ansett som vesentlig for lagretten. Det dreier seg først og fremst om uttalelsene fra de sakkyndige. Forklaringene fra Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen må også ha vært vektlagt. Det samme gjelder antakelig de subjektive utsagnene om likhet fra Arne Thoresen og Olga Eriksen, jf. den vekt statsadvokat Dorenfeldt har lagt på disse i sin uttalelse av 17. desember 1958. Men motstriden mellom disse forklaringene på den ene side og alibivitnene på den annen side må åpenbart ha ført til at utsagnene fra de sakkyndige – først og fremst Strøm og Wærhaug – har vært sett som avgjørende. Statsadvokat Dorenfeldts feilaktige prosedyrepoeng – at Torgersens alibi faller fordi han ikke hadde rukket å bli pågrepet dersom forklaringen hans hadde vært riktig – må åpenbart også ha gjort inntrykk.

Ved en nærmere analyse av bevisbildet kan dette summeres opp slik:

Ingen av de såkalte tekniske bevisene – dvs. de sakkyndiges uttalelser i tilknytning til tannbittbeviset, avføringsbeviset og barnålbeviset – feller Torgersen. At de heller ikke utelukker ham, er ikke tilstrekkelig, heller ikke når de ses i sammenheng. Egentlig er alle de tre tekniske bevisene uten nevneverdig verdi.

En riktig analyse av vitneforklaringene frem til observasjonen av Torgersen utenfor Grand og øvrige beviser i tilknytning til dette tidsforløpet bekrefter at han ikke kan ha rukket frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate til slik tid at han kan ha truffet Rigmor Johnsen der. I tillegg til det som i denne forbindelsen er anført tidligere, vises det særlig til at tidsintervallet fra forestillingsslutt på Chat Noir og til publikum har forlatt teatersalen ikke har vært hensyntatt, og til at tidsestimatet for gangturen fra Chat Noir til Grand har vært alt for kort, først og fremst fordi de tjenestemennene som har kontrollgått distansen har gått en annen og kortere rute enn den som Tømmereek og Casadio gikk.

En riktig analyse av forklaringene fra de vitnene som har sett Rigmor Johnsen sammen med en mann på hjemveien, utelukker at denne mannen kan være Torgersen. Det kan ikke trekkes annen syntese ut av disse forklaringene enn at mannen har vært ung, kraftig, antakelig noe høyere enn Torgersen, og med mørk frakk. De subjektive utsagnene om likhet fra vitnene Thoresen og Eriksen gjelder bare en begrenset del av observasjonen for Thoresens vedkommende, og kommer i konflikt med de objektive beskrivelseselementene som de selv har presentert. For Eriksens vedkommende viser i tillegg utviklingen i hennes forklaringer at det avsluttende utsagnet om likhet er verdiløst.

En riktig analyse av bevismaterialet i tilknytning til Torgersens og Gerds tur til byen og hans retur hjem, viser at statsadvokat Dorenfeldts sentrale prosedyrepoeng – at Torgersen ikke kunne ha rukket å bli arrestert dersom det forholdt seg som han sa – ikke er riktig. Det vises særlig til tidsmålingene som avviker fra de tidsmålinger som polititjenestemennene gjorde i

1958, til at Torgersen syklet den siste strekningen før pågripelsen, til at politioverkonstabel Thomassens tidsangivelse ikke gjaldt pågripelsestidspunktet, men det tidligere tidspunkt da han fikk øye på Torgersen, og til Thomassens klokke etter hans eget utsagn kan ha gått 1-2 minutter for sent.

Vitneforklaringen fra Ørnulf Bergersen lider av iøynefallende svakheter som innebærer at den ikke kan være sann. I tillegg til det som er anført tidligere kan vises til uoverensstemmelsene mellom hans politiforklaring og det som ble forklart i retten, og til at det er på det rene at fem polititjenestemenn har befunnet seg midt i Bergersens rute i det øyeblikket da han må ha passert dette stedet, åpenbart uten at de har registrert ham eller at han har registrert dem. Dette er utelukket.

Vitneforklaringen fra Johanne Olsen lider også av iøynefallende svakheter.

Etter dette er det ikke tilstrekkelig bevis igjen i saken til å felle Torgersen.

Usannheten om gjenkjennelse av den Gerd som møtte i retten, og angrepet på Bergersen i retten er like forenlige med uskyld som med skyld. Noe bevis som knytter ham til drapet, er disse forholdene ikke.

Ut fra definisjonen av strpl. § 391 nr. 3 – jf. foran under 1 – kan det selvfølgelig diskuteres om nye sakkyndige vurderinger av tidligere sakkyndig arbeid i denne saken er nye bevis i lovens forstand, hensett til reservasjonen om at det må forutsettes at det dreier seg om ny innsikt som har fått alminnelig faglig tilslutning. Jeg synes nok dette kriteriet er oppfylt både når det gjelder vanskelighetene med å identifisere bittmerker i et kvinnebryst og når det gjelder hyppigheten av forekomst av slike granbarnåler som Printz og Mork har undersøkt. En totalvurdering, slik den må foretas, viser med all ønskelig tydelighet at det er en rimelig mulighet for at lagretten hadde svart nei på skyldspørsmålet dersom bevisbildet den gangen hadde blitt supplert med det ytterligere bevismateriale – først og fremst i form av nye sakkyndige vurderinger – som foreligger i dag. Da skal saken gjenopptas.

Uansett er det min klare oppfatning at riktigheten av avgjørelsen i 1958 og av avgjørelsene i de etterfølgende gjenopptakelses- og gjenåpningssakene er så tvilsom at grunnlaget for gjenåpning etter strpl. § 392 andre ledd i et hvert fall er til stede i dag. Det er vanskelig å se det annerledes enn at hovedkriteriet for gjenåpning er oppfylt:

at ”saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd”.

Ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd må det ytterligere legges vekt på de saksbehandlingsfeil ved hovedforhandlingen som det er pekt på foran. Disse kan stikkordvis summeres opp som følger:

- 1) Forsvareren er i praksis blitt avskåret fra å krysseksaminere vitnene Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen.

- 2) Retten har ikke oppfylt sin plikt til å sørge for sakens rette opplysning ved å unnlate å avhøre Johan Torgersen. Det skulle ha vært gitt en utsettelse til han hadde kommet seg godt nok til å avgi forklaring.
- 3) Retten har unnlatt å sørge for sakens rette opplysning ved å unnlate å innkalle vitnene Gerd Kristiansen og Ruth Klausen, og om nødvendig utsette forhandlingene slik at eventuelle andre som Gerd Kristiansen hadde snakket med på arbeidsplassen, også kunne blitt avhørt. Det skulle ha vært overlatt til lagretten å vurdere disses troverdighet og hvilken betydning disse forklaringene hadde hatt for den tilsvarende vurderingen av Torgersens og alibivitnenes troverdighet.
- 4) Retten har unnlatt å sørge for sakens rette opplysning ved å unnlate å gjeninnkalle politioverkonstabel Thomassen, eventuelt andre av polititjenestemennene som var på stedet, for å få klarlagt troverdigheten av Ørnulf Bergersens forklaring.
- 5) Retten har oversett at professor Printz ved sitt standpunkt til avføringsbeviset hadde inhabilisert seg som sakkyndig i tilknytning til barnålbeviset.
- 6) Retten har latt fengselslege Leikvam forklare seg som sakkyndig vitne angående Ørnulf Bergersens troverdighet.

Når det gjelder kommisjonens avgjørelse fra 2006 er den store svakheten ved den at den for hvert enkelt av de bevisene som er gjennomgått, bortsett fra barnålbeviset, uttaler at det er uvisst hvilken vekt lagretten har lagt på det, og fortsetter med at det er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende.

For å summere opp:

Om tannbittbeviset uttales det:

Gjenopptakelseskommisjonen legger til grunn at domfellelsen skjedde på grunnlag av et bredt bevisbilde der mange forhold samlet pekte mot Torgersen som gjerningsmann. Det er derfor ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesielt stor vekt.

Avføringsbeviset:

Hvorvidt, og i hvilken grad, lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset er det ingen opplysninger om.

Johanne Olsen:

Som et utgangspunkt kan det derfor ikke fastslås at hennes observasjon er en sikker identifikasjon av Torgersen. Forklaringen må derfor vurderes i lys av andre momenter og vitneforklaringer i saken, jf. nedenfor, og inngå i den helhetlige bevisbedømmelsen.

Ørnulf Bergersen:

Etter kommisjonens vurdering er det vanskelig å ha noen formening om hvilken vekt Bergersens forklaring isolert sett ble tillagt av lagretten, og om den i det hele tatt ble tillagt noen vekt.

Når disse utsagnene ses under ett, åpner altså kommisjonen for at lagretten kan ha sett helt bort fra både avføringsbeviset og forklaringene fra Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen og ikke tillagt tannbittbeviset spesielt stor vekt. Da er det ikke tilstrekkelig bevis igjen til å felle Torgersen. Hvis lagretten har avgjort skyldspørsmålet på grunnlag av de bevisfragmentene som da gjenstår, har de i et hvert fall ikke utført den jobben de er satt til å gjøre, på forsvarlig vis. Dette er egentlig tilstrekkelig til å gjenoppta saken.

Kommisjonens resonnement forutsetter videre for hvert enkelt bevismiddel som er gjennomgått, at det øvrige bevisbildet er uendret i forhold til slik det ble oppfattet i 1958. Men dette blir et sirkelresonnement. Det må foretas en samlet vurdering, hvor det under ett må legges rett vekt på hvert enkelt av de sentrale bevismidlene i 1958 – først og fremst de sakkyndige redegjørelsene for de tekniske bevisene – holdt opp mot de bevismidler og den øvrige kunnskap som foreligger i dag. Da blir det samlede bevisbildet et helt annet enn det må ha fremstått som i 1958, og det må være avgjørende. Det er denne samlede vurderingen som gjenopptakelseskommisjonen ikke har foretatt, og som er hovedfeilen ved avgjørelsen fra 2006.

I tillegg kommer at den analyse av kommisjonens avgjørelse som er gjort foran, viser at det er vanskelig å se noen egentlig substans i begrunnelsene.

Jeg har som sagt foran, gått ut fra at lagretten i Torgersensaken har vært utstyrt med like godt vett og like mye sunn fornuft som lagretter flest. Lagrettens oppgave er ikke å tro eller mene ut fra en bred og rimelighetspreget helhetsvurdering uten å gå inn i bevismaterialet, men å vurdere holdbarheten og vekten av hvert enkelt beviselement, og deretter sette dem inn i en sammenheng. Under forutsetning av at lagretten har gjort sin plikt – og det må vi nødvendigvis forutsette – har den forholdt seg slik i denne saken. Ut fra de opplysningene som foreligger om selve bevismaterialet og om gjennomføringen av hovedforhandlingen, er det da fullstendig utelukket at det ikke har vært lagt vesentlig – sannsynligvis avgjørende – vekt på forklaringene fra de sakkyndige, men også på forklaringene fra Olsen og Bergersen, samt deler av forklaringene fra Thoresen og Eriksen. Når de sakkyndige redegjørelsene faller, og det legges rett vekt på de øvrige forklaringene, var bevismaterialet som ble presentert i 1958 ikke tilstrekkelig til domfellelse. I tillegg kommer at statsadvokat Dorenfeldts forutsetninger på sentrale punkter har vist seg å være uriktige. En kan ikke gjøre slik kommisjonen gjør – å hypotetisere over at en ikke vet hva lagretten har vektlagt i 1958. Selvfølgelig vet vi det. Og ved en samlet vurdering av alle opplysninger som foreligger i dag, fremstår det ikke som tvilsomt at vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 392 andre ledd er oppfylt.

Det mest iøynefallende er imidlertid dette:

Hvis politiets teori legges til grunn, har Torgersen dratt fra åstedet og kommet seg velberget hjem. Han har visst at det ikke var noen omstendighet av noe slag som kunne sette ham i sammenheng med drapet. Det fremstår da som absurd at han allikevel skulle finne frem fyrstikker, begi seg tilbake til Skippergaten, syklende på en guttesykkle uten lys, på slump lete seg frem til den ulåste inngangen til Skippergaten 9 og parkere sykkelen der, på ny ta seg inn i Skippergaten 6B, tenne på bålet, begi seg tilbake til Skippergaten 9, hente sykkelen og begi

seg hjemover uten lys på sykkelen, med den risiko for å bli oppdaget som dette innebar! Og selv om man skulle tro at det hastet, skal han altså ha først ha gått til Youngstorvet for å ta drosje, og deretter i ro og mak drukket te sammen med moren før han skiftet klær og syklet tilbake til Skippergaten. På godt norsk: Dette henger ikke på greip.

At saken er blitt gammel, slik at mulighetene for å iredteføre den på ny åpenbart er svært begrenset, og at en gjenåpning vil innebære et betydelig prestisjetap for påtalemyndigheten og utløse en betydelig erstatning til Torgersen, er forhold som ikke kan trekkes inn ved en ny vurdering av gjenåpningsspørsmålet. Det vises til uttalelsene fra Høyesteretts kjæremålsutvalg i Lilandsaken foran under punkt 2.2.4.

Nesodden, 27. november 2014

Nils Erik Lie